

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ДВОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

МАЈ — ЈУН

1971.

Уређивачки одбор:

Др Војислав Бакић (главни и одговорни уредник),
др Смиља Аврамов, др Велимир Васић, др Драгаш Ден-
ковић, др Драгољуб Димитријевић, др Владимир Јова-
новић, др Љубица Кандић, др Драгољуб Кавран (секре-
тар Уређивачког одбора)

Сарадници одговарају за своје написе

Технички уредник и коректор Вукосава Манојловић

Штампа: „Савремена администрација“ погон „Бранко Боновић“ — Београд

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XIX

Мај — јун 1971.

Број 3

Нацрти Уставних амандмана су објављени и стављени на јавну дискусију.

У току свог дугогодишњег рада Правни факултет у Београду као целина и његови чланови понаособ видно су узимали учешћа у дискусијама приликом доношења наших устава, уставних амандмана и закона. Стога се и сада, сматрајући то као своје право и дужност, одазива позиву и укључује у општу јавну дискусију о нацрту уставних амандмана.

Органи управљања Правног факултета у Београду донели су одлуку да ову дискусију организује Секција овог Факултета Удружења универзитетских наставника и других научних радника СР Србије и да се изложена мишљења и ставови објаве у часопису Факултета. Секција је организовала јавну дискусију, која је одржана у дане 18, 19. и 22. марта 1971. године на Правном факултету у Београду.

Имајући у виду да ова размена мишљења може бити од интереса и за шири круг установа и појединаца. Управа секције, а у сагласности са руководством Факултета, позвала је на ове састанке и представнике Уставне комисије СР Србије, Уставног суда СР Србије, Врховног суда СР Србије, Удружења правника СР Србије, Градске скупштине Београда, као и све чланове Савета Правног факултета у Београду који нису чланови и радне заједнице Факултета. Такође је позвала и представнике Факултетског одбора Савеза студената и Секретаријата Конференције Савеза комуниста Правног факултета у Београду.

Прихваћено је гледиште да расправљање не буде формално, већ суштинско. Дискусија је обављена уз пуну слободу изношења властитог мишљења.

Изнета мишљења не изражавају став Факултета и његових органа, нити иједне друштвено-политичке организације на Факултету.

Нису доношени никакви закључци, јер то и није био циљ ове дискусије. Отворено расправљање у демократској атмосфери омогућило је изношење свих ставова и начелних примедба на предложене уставне амандмане.

Објављивањем ове дискусије у целини пружена је могућност савезним представничким органима да добију што више материјала за коначну израду уставних амандмана.

Уредништво

Др Јован Борђевић: УВОДНА РЕЧ О НЕКИМ ОСНОВНИМ ПОЛИТИЧКИМ И УСТАВНОПРАВНИМ ПИТАЊИМА УСТАВНИХ ПРОМЕНА

1. Не мислим да држим неко опсежније излагање и предавање о проблему уставних амандмана, већ више да укажем на нека питања која евентуално могу да олакшају дискусију. Сматрам да је много битније у овом моменту чути мишљење оних који нису имали прилику да непосредно учествују у формулисању овог текста и да је корисније, нарочито за вас који сте у току свих теоријских и стручних проблема амандмана, да се не бавим самим текстом већ више његовом оценом, описом његове, да тако кажем, унутрашње анатомије и неким општим аспектима уставноправног стања поводом амандмана данас.

Рад на амандманима текао је на релативно уобичајен начин и израз је једне политичке ситуације која је створена код нас последњих година и која је оцењена као пуна разних противречности и унутрашњих тешкоћа које су довеле до блокаде целог политичког система, а нарочито у функционисању федерације и у односима између ње и република.

Сагласно томе, рад на овом уставном тексту није текао према класичном методу једног систематског и рационалног рада, већ је пошао од идеје да је нужно наћи компромис и споразум у једној конфликтној ситуацији у којој су више или мање биле дефинисане противположене снаге у атмосфери у којој су акумулирани разни конфликти, нарочито национални, па и узајамна неповерења.

За научни рад, наравно, то су врло тешки услови. Зависити од политичких компромиса и извесних дијагонала више или мање артикулисаних интереса, то је за науку таква ситуација из које је врло тешко изићи. Зато су научни радници који су донекле учествовали у том целом послу имали унутрашње дилеме, као и моралне и интелектуалне кризе.

Међутим, остављајући по страни процес рада — а сваки процес рада делимично је и лутање и никад нема унапред обезбеђених рационалних путева и дефинитивних полазних тачака, чак и кад их има уопштених, — оно што хоћу овде нарочито да нагласим, и што је донекле дошло до изражаја у самој концепцији и у низу формулација, то је крајње прагматички став у оцени проблема које треба мењати и у начину на који то треба да се изврши. Тај крајње уситњени прагматизам, који је у ствари један елементарни прагматизам, прагматизам једног неразвијеног и унутра прилично подељеног и супротстављеног друштва, чинио је да до краја није

могао да се направи ни један стварнији компромис између извесних различитих концепата који су постојали у погледу на нека основна питања, нарочито на најбитнија питања структуре федерације и односа између федерације и република.

У садашњем тренутку још немамо коначне формулације извесних поставки које објављени амандмани садрже, тако да ћу се задржати углавном на оцини оног текста који је објављен. Иако ће се можда нека питања другачије или евентуално боље решити, мислим да битних промена неће бити. У осталом, ја ћу много више бити наклоњен да говорим нешто о питањима која се постављају поводом овог текста, односно поводом оваког начина решавања неких битних друштвено-економских и политичких питања нашег друштва, него што ћу улазити у стручну оцину текста који је вама добро познат, а вама не треба никакав посебан техничко-правни коментар. У сваком случају овакав текст какав је презентиран, и евентуално бољи који ће доћи, још увек пати од једне уставноправне незрелости, флаидности и недовршености. Да би се то битније избегло, било је и мало времена, а и снаге које су носиле посао не могу се похвалити великом инвентивношћу и одушевљењем за високи квалитет. Поред тога, овога, пута су били битнији рачуни и интереси република да би могло да дође до текста који би био подигнут на виши научни и стручни ниво, бар на ниво текста Устава од 1963. године.

2. Три су подручја углавном решавана овим амандманима. Једно — које се назива „друштвено-економски односи“, а које се у ствари односи на промену и допуну одредаба у друштвеној расподели, „о минулом раду“, тј. о омогућавању извесне циркулације друштвених средстава, а пре свега, о економском и квази правном решењу друштвене репродукције, која постаје право организација „удруженог рада“. Ту је уједно нашло много места уређење режима тзв. личног рада, што је само по себи карактеристично за саме те промене и за однос према Уставу и према уставним променама.

Друго подручје је структура федерације, а треће њена организација.

Оно што са гледишта правника, а нарочито са гледишта уставног права у целини представља недостатак овог текста, састоји се у томе што је он умногоме прешао и најшире схваћени концепт амандмана. Иако је било правне могућности да се амандмански реши политички проблем који је био отворен, за који је било нужно тражити оваква или онаква решења, у ствари ми смо добили један скоро паралелни, „додатни“ устав, амандмански устав, који ће представљати велике компликације за примену и за учвршћење уставности и законитости у нашем друштву. Ни у том целом послу нема извесне доследности, негде се решавало на амандмански начин, односно поједина питања су се регулисала као допуна или промене извесних уставних одредаба, а опет на другом подручју Устав се више-мање поново репродуковао, уз неке друге, нове одредбе. То се нарочито тиче Председништва Републике Југославије и неких других организационих питања федерације.

Највише ћу се бавити проблемима федерације и организације власти, јер мислим да су они централни, а што се тиче извесних стручних и теоријских проблема друштвено-економских односа, разумљиво је да има овде

компетентнијих другова који ће казати своју реч и о тим питањима. Са гледишта уставно-правног писца и теоретичара могу да изразим, оно што је у сваком случају ван спора, да одредбе о друштвено-економским односима углавном пате, поред декларативности, тешке квази-стручне терминологије и компликованог начина изражавања, од две слабости које се морају отклонити да би оне могле уопште постати интегрални део Устава.

Прво, оне уносе у Устав поједине материје које нису уставотворне. Тенденција је нарочито у послератном периоду да се у устав уносе неуставне материје из разних разлога; у нашем конкретном случају, постојале су очигледне тежње да се „своја концепција“ обезбеди, да се „свој интерес“ закује и учврсти, да се постигне приоритет или и чак да се већ сад прејудуцира нови устав. Има, наравно, ту и незнања о томе шта је устав, јер се сматра да је све што се унесе у устав, — уставноправно, без обзира шта се и како се уноси.

Друго, оно што је најбитније то је да су, не само у квантитативном него и у квалитативном погледу, те одредбе — нарочито амандмани од XXI—XXV — дате на начин који у знатном делу није уставноправно регулисан, тако да је оно што изгледа да се гарантује и да се утврђује — само вербално и декларативно се наводи. Уставна санкција и ограниченост власти, та логика није нашла довољно места. Тиме је вануставна материја праћена одсуством правих уставноправних норми.

Једна ригорозна и минuciозна правна критика могла би се још оштрије изразити о овим и низу других слабости.

3. Само ове напомене су довољне да покажу нужност јавне дебате о амандманима где долази свестрани и критички претрес у стручним форумима. Само од овакве дебате можемо очекивати да се овај и овакав „амандмански устав“ који већ компликује уставни систем, па према томе и економски и политички систем, изрази на много концизнији и уставноправни начин. То би могло допринети да се смање компликације, противречности и конфликти у функционисању привреде, а нарочито у успостављању друштвених односа и демократских права људи — уколико су поједине одредбе и оријентисане у том правцу, што је исто тако једно теоријско питање на које може да одговори једна минuciозна теоријска анализа укључујући и стручно-правну.

У редовима наших интелектуалаца — у Србији нарочито — ван сваке је дилеме да дебата о уставним амандманима мора бити до краја отворена, слободна и критичка. Ако то не буде, разумљиво је, да и оне снаге које су ангажоване да у датој ситуацији прихвате извесну оријентацију, да је исправе и да омогуће да се она адекватније изрази — неће доћи до изражаја, што ће нарочито појачати улогу других снага које су до данас више утицале на идејну и стручну страну у формулисању устава. Конзерватизам у теорији и политици иде „руку под руку“ са идејним и сличним компликацијама и конфузијама.

Поред тога истакао бих, — што су усталом показале већ прве дискусије о амандманима и сигурно ће наша дискусија то и потврдити — да ми немамо никаквих разлога да дискусију сведемо на неко одобравање, на формално саглашавање или на извесне мање-више правно-техничке примедбе. Да би се могле дати одговарајуће стручне примедбе у погледу уса-

вршавања, морају се јасно видети интенције и основни принципи Устава и имати одговарајући односи према њима.

С друге стране, мислим да би требало у нашим стручним и научним круговима, па и у нашој јавности да се избегава друга крајност, а то је да се ова дискусија претвори од неформалне — у формалистичку. Формалистичка је и крајње вербална дискусија која полази од извесних а *priori* прихваћених ставова преузетих из одговарајућег арсенала правне теорије, ма колико да су појмови и концепти оправдани у датим условима, и да се на основу тога цени једна конкретна политичка ситуација која се у ствари решава променом Устава.

Пokuшаћу овде да објасним, да бих дао елементе за оцену, чак и за извесне оријентације у дискусији, да ситуација која је последњих година створена у земљи представља једну више или мање објективну стварност са низом примеса субјективности. Али субјективне снаге у нашем друштву још увек врше одлучујући утицај. Оне то често прикривају тиме што тврде да је створено стање било неопходно, да су акумулиране тешкоће које се сад мереају отклањати новом организацијом. Без обзира на све то, субјективне снаге стварају објективне ситуације које после делују као материјалне снаге. Поред њих, постоји стање објективних ситуација, које произилази из противречног и променљивог бића друштва и његове структуре. Ова схватања морају бити полазна тачка за оцену оправданости, смера и значаја покренутих уставних промена.

4. У тренутку када је донета одлука да се ове промене врше имали смо једну, како се то каже, „кризну“ политичку ситуацију; постојала је криза не само федерације, него и криза самог политичког система.

Та криза и данас постоји, без обзира што се још увек поједини људи плаше да кажу — криза. Криза не мора бити безизлазна. Криза може носити и извесне елементе преласка у једно ново и адекватније стање, као што може бити и носилац извесних дезинтеграција одговарајућих стања.

У тој кризи код нас има и једне и друге шансе, једне и друге могућности као у свакој објективној кризи. Промене које су формулисане у амандманима су израз ове противречности. У њима налазимо, поред жеље и потребе да се криза преброди и да се отворе бољи услови за развитак нашег друштва и функционисање његових тела и органа, и елементе несналажсња, дељења и рушења чије последице се не сагледавају или се чак хоће. Неки у променама виде путеве отклањања или смањења кризе а други су наклоњени да одрже кризу и заоштравају је. При томе је јасно да прави излаз и домаћај промена не зависи од механизма него од других односа и снага. Али, наравно, њихово деловање не може данас да се сасвим и предвиди, нити се оно може Уставом усмерити — у овом историјском тренутку у коме се ми налазимо, док наше друштво не изађе из једног објективно тешког економског, политичког, идеолошког стања, у коме се налазе односи неповерења и недовољне оријентисаности субјективних фактора.

Основна криза која карактерише ово друштво изражена је у једној оштријој противречности, која се увек јавља на једном релативно вишем нивоу економског развитака, између развијених и неразвијених република и крајева у нашој земљи. Ми обично заборављамо ту, једну од основних

противречности савременог света која врло оштро, често неочекивано оштро, делује и у нашем друштву. С друге стране, ми смо ушли у кризу једног концепта јединства, који се код нас заснивао на једној револуционарној идеологији и на јединственој власти и политици. Она је била праћена и обећањима да ће социјалистичке снаге довести до веће интеграције, и према томе, да ће давати базу за стварније јединство у једној заједници која је од самог почетка у ствари била много сложенија и много тежа него што смо мислили. Али та заједница је била и остала не само подељена на развијене и неразвијене републике, него је и вишенационална, и то више национална на врло компликован и специфичан начин који је карактеристичан за Балкан, нашу прошлост и духовну структуру.

У новим условима тржишне привреде, недоследне демократизације и спорог савлађивања заосталости и пасивности основи овог јединства су пуцали. То је отворило кризу.

Ова, криза јединства — идејног и политичког — довела је — нарочито у вези са сменом генерација — до стварања извесних нових друштвених група које су почеле да преузимају одлучујући утицај у појединим републикама и преко република у федерацији; група које имају често друкчију визију социјализма и организовања друштва и федерације, тј. различиту од оне коју су имале генерације оних који су носили револуцију и генерације које су произишле из ње и биле образоване, да тако кажем, у једном специфичном револуционарном заносу и наивности.

У сваком случају, десила се једна дубока промена, која је, с обзиром на то да су почетна и бојажлива демократизација наших односа, неразвијено самоуправљање а нарочито недовољно организовано тржиште унели елементе интереса и борбе интереса, да се цео концепт суштине и развитка социјализма помеша са једном збуњеном интересном и економском јуриспруденцијом и са једном тржишном и такмичарском борбом. Разуме се, да у тим условима једна прагматичка политичка генерација приступа проблемима нашег друштва — и самом социјализму, демократији, економским односима и улози федерације — на други начин. Пошто је она у једном заосталом друштву прагматистичка, она то није на аутентичан начин него на политизирани, непосредно интересни начин. Отуда су њени погледи морали пасти на ниво оцене и основних друштвених проблема са гледишта „рачунице“, етатистичког схватања нације па и национализма. То се дешава у тренутку када нација — и то је објективна страна ових промена коју исто тако морамо узети у обзир приликом анализирања промена — почиње у целом свету поново да постаје један од врло детерминирајућих фактора људске историје и у чијим смо ми процесима.

Нећу овде да улазим у то колико је у суштини нација у многоме попримила и неке друге захтеве и тенденције и то не само еманципаторске, већ и доминирајуће и хегемонистичке, ни зашто је у ствари национална држава постала оквир за формирање социјализма и за развитак социјализма скоро у целом свету. Почевши од Совјетског Савеза, који је једна типично национална политичка држава и све су друге социјалистичке земље више-мање прихватиле један национални оквир или су биле приморане да у оквиру нације решавају основне проблеме егзистенције и развитка социјализма.

Међутим, у једном сложеном националном телу, где постоје велике разлике између нација, ови процеси су довели до релативне „експлозије“ националног питања, која је утолико карактеристичнија јер национално питање Југославије није било решено ни у револуцији до краја, ни у својој суштини, нити је оно одмах после рата улазило у фазу једног демократског решавања. Оно се јавило не само у питању тзв. равноправности и међунационалних односа, него у погледу самог изражавања националног идентитета односно бића појединих југословенских нација које имају сасвим различиту историју, ниво развитака, извесне психолошке или друге мотивације. Услед тога оне у ствари концепт „уједињавања“ и концепт заједнице никада нису доживеле као један стварни објективно дати концепт за који се сви у истој мери залажу јер ни објективни услови нису били исти за сваку нацију.

Ми смо се ту варали, то је нарочито карактеристично за Србију и за српски народ, који је био оптерећен једном хипотеком југословенства и јединства, да је постојао један јединствени концепт заједнице у Југославији. Заједница за сваког не значи исто.

Јединствени концепт заједнице (Југославија) није постојао, нити је могао постојати, нити данас постоји. Да је постојао не би тако лако могао бити оспорен и допустити да се појаве извесне снаге не само националне идентификације и националне динамике, него — пошто се ради о једном неразвијенијем свету, свету који је изгубио једну одговарајућу идејно-политичку оријентацију — и спреге националне афирмације са национализмом, и то национализмом у једном облику који је више нетолерантан, агресиван, ситничав и негативан, него што је то у неком другом, развијенијем свету. Истина, у крајњој линији, нема велике разлике између национализма, јер после француске револуције а нарочито од Комуне, сви национализми више-мање носе исте слабости — мислим на њих као на идеологију а не као национално осећање — као и национализми на Балкану.

Ово питање решавања националних односа, тј. остваривања нација не може се подценити и погрешно је ако оно не буде једна од полазних тачака на нашим расправљањима.

Према томе, било би научно неоправдано и не би у ствари помагало разумевању и решавању свих ових сложених противречности и проблема ако би се стање ствари само оцењивало са гледишта једног организационог модела вишенационалне заједнице, модела који би *a priori* давао приоритет овом или оном облику федерализма, називао се он конфедерација или федерација или нешто друго. Битно је утврдити који су услови, и објективни и субјективни, и позитивни и негативни, определили настало политичко стање, тј. ситуацију која се у овим амандманима више назире него што се решава и да ли се нашао један артикулисани, одговарајући систем који омогућује да се у интересу социјализма, демократије и слободе ови проблеми реше, или ће напротив цео тај инструментариј, цео тај новни систем артикулисања да ствара нове тешкоће и нове конфликти.

По себи се разуме, да ја ни најмање не оспоравам употребу појмова и концепата у анализи, као што сам противан маниру који се обично код нас употребљава кад не може до краја да се аргументише, а то је да

нешто што је антиконцепт у једном другом смислу, односно да се једна негација сваког утврђеног концепта проглашава да је наша специфичност, да је то једна новина, да је то наше, да не може да буде на другом месту пошто је наше, а ми смо тако особени да смо изван света. Сматрати да све на свету можемо да објаснимо кроз своје специфичности: да сваки свој догађај услед тога оправдамо — је мистификација а не мисао.

Тих и других мистификација и митова морамо се ослободити. Наравно, ту не мислим на нашу интелектуалну средину, мада она пати од извесне привржености појединим апстрактним концептима иза којих се крију и одговарајуће усвојене идеолошке и сличне вредности, а није ни довољно демистификована и демистификујућа.

5. Основни политички проблем који ови амандмани нису решили, а који је откривен, састоји се у противречности између политичке државе и самоуправљања. Они пре уводе један мешовити политички систем еклектичном мешавином постојећег и релативно новог политичког система, претежно заснованог на државној идеологији република и национализма.

Најслабија тачка у свим овим амандманима је овај мешовити систем, не мешовити у смислу у коме га је схватао Монтескије, јер је сваки политички систем у извесном смислу мешовит. Амандмани настоје, напротив, да у једној мешовитој структури траже једну политичку равнотежу а не успевају да нађу рационални систем артикулације за разрешавање многих противречности које у нашем друштву постоје. Суштину тих противречности у политичком смислу чини сукоб између демократије и против-демократије, између спрега бирократско-технократских снага, које покушавају да се успоставе у друштву, и једне самоуправне емпирије која је услов и гарант у нашим условима за чување и развијање демократије коју и радника класа и шире масе наших грађана хоће, за њу се бориле и неће олако да је испусте из руку.

Ако пођемо од тога, с правом можемо оцењивати ове амандмане, нарочито на плану федерације и њене структуре и организације, као склоп мешаних облика и мешаних принципа.

Несумњиво је, да у оваквом једном сложеном друштву као што је наше, а нема друштва које није сложено, и које је оптерећено извесним и супротним тежњама и могућностима, тражење неког „чистог“ и „идеалног“ политичког система било би наивно и само би помагало онима који руше сваки политички систем и који су наклонени да успостављају један груби систем доминације. Али, сваки животи политички систем може бити и рационалан и у својој мешовитости. Али федерација не може да се остварује на конфедералан начин и кад има у себи оправдане конфедеративне елементе.

То поставља проблем тзв. компромиса, који су довели не само до уношења елемената конфедерализма, који постоје у низу федералних система и који могу бити напредни и позитивни ако одговарају извесним демократским стањима и омогућавају да се лакше решавају заједничка питања. Али, у амандманима има извесних покушаја да се у оквиру прихваћене федерације уноси једна структура која није само конфедерализам, него која је у ствари један, да тако кажем, међурепублички „федерализам“, државног а не друштвеног типа. Има инстанци да се републике

интегрирају у федерацију и поред федерације, или да у име федерације врше њене функције. То је објективна противречност која чини један систем не само нерационалним и нефункционалним него уноси и такве елементе који, поред дисфункционалности, могу стварати нове конфликте и подржавати оне снаге које су у ствари карактеристичне по свом утицају на цео систем амандмана. То су снаге које су више наклонене, у овој етапи, да се наслоне на политичку државу, нарочито на републику и да помоћу ње решавају, поред питања своје egzистенције, и извесна отворена економска и политичка питања друштва. Оне не носе демократију нити могу бити градитељи самоуправног политичког система.

У томе је онај чвор који се завезао у политичкој пракси. Са гледишта Устава би се могла наћи и боља решења него што су она у амандманима. Али ако се она не постигну у реалном политичком систему и политичкој пракси, уставна решења су немоћна и кад су „савршена“, а то никад нису.

Поред тога стварна решења и сам политички систем зависе од класне структуре, друштвених односа и од нових друштвено-економских група и појава које су код нас недовољно испитиване. Али је јасно да је, та „основна структура“ допустила да се, после двадесет пет година, олако експериментише са политичким системом. То се може учинити зато што још немамо превагу друштва у односу на власт, што смо сами пустили да власт односно политика „креира“ друштво, бар у оној мери у којој она то може. Последица је да још немамо стабилне, независне демократске институције, смеле и чврсте борце за социјалистичку демократију и самоуправну оријентацију, коју могу да ограниче — ако не и да зауставе — извесну арбитрност и волунтаризам који владају, иако је јасно да се тим путем не може напредовати ни боље управљати и живети.

То су неколико погледа и оцена које сам хтео да истакнем као допринос једној свестраној анализи, која треба да пође од дубине овог друштва, његових односа и његових снага, а да се не задовољи да се клиза по извесним површинама и чак и извесним привлачним појмовима и речима. Тако и почиње научна дебата.

Др Павле Ристић: НЕКА ПИТАЊА У ВЕЗИ СА НАЦРТОМ АМАНДМАНА XX.

Треба говорити о суштини ствари, иначе не видим праву сврху овом састанку. Наш позив захтева то од нас. Стога метод који је у току и поводом уставних промена не одговара научно — који је наш уобичајени метод, а који наравно није жрвањ за млевење и моделирање свести и мишљења јавности, чији су део и научни радници.

Ако овакав начин вођења расправе, какав је у току, можда и може одговарати активној политици, он не може задовољити правну, политичку и уопште друштвене науке. Чини се да ове науке нису у стању да сваки

закључак формалне или неформалне институције одмах теоријски и образложе.

Решења и принципи који су нам понуђени текстовима објављених нацрта амандмана у виду једнакости, паритета, суверености, социјализма итд. често су супротстављени једно другоме, па укомпоновани на бази компромиса дају једну противуречну и недоследну целину која се, по мом дубоком уверењу, тешко може реализовати. Основни недостатак оваквог концепта јесте у томе што изражава неразвијене демократске односе спутане различитим традиционализмима због чега и није довољно јасно дошла до изражаја аутентична демократска мисао наших грађана. Примедбе које су последњих дана изражене у погледу извесних решења у текстовима нацрта амандмана резултат су не само недостатака произашлих из метода који је употребљен, већ, више садржинске стране проблема. То је свакако најбољи доказ да упркос израженим жељама о једносмерној дискусији, свако разуме шта значи право на слободу дискусије и одлучивања које је наш друштвено-политички развој већ чврсто усадио у темеље самоуправне социјалистичке демократије.

Стога, са пуним уверењем да ће се наш демократски систем показати способним да прими и верификује мишљење и ставове који имају друштвену вредност, хоћу да говорим о питању које је од значаја за Југославију као целину, као заједницу, а односи се на њен ужи део и рекао бих један од значајнијих, јер такву тежину има географски, привредни, национални и политички положај Социјалистичка Република Србија.

Не може а да се не истакне да је принцип једнакости један од основних принципа демократије и данас све више наглашених принципа у савременом свету за који се Социјалистичка Југославија од свога постанка запажено и са успехом бори. Стога није чудо што је тај принцип нашао наглашено место у предложеним текстовима уставних амандмана, као и у образложењу. Но, свакако, да и његова реализација мора имати пуно значење, по функцији и по остваривању.

Оно што овде тренутно привлачи пажњу јесте у каквом је односу тај принцип, у примени, према СР Србији?

На основу овога принципа, а уз прихватање гледишта да су социјалистичке републике суверене државе, као што то произилази из амандмана XX. тач. 3. рекло би се да је остваривање принципа једнакости социјалистичких република и потпуности задовољено. Међутим, амандман XX тач. 4. и 5. утврђује, а много детаљније и изразитије је то спроведено кроз друге амандмане (XXVII, XXVIII, XXX, XXXII, XXXV итд.) да у СР Србији постоје две социјалистичке аутономне покрајине, које према уставно-правном третману постају конститутивни елементи југословенске федерације. То се види пре свега из њиховог фактичког третирања од стране ових текстова. Али пошто су то законски текстови, ово има још већи значај него што је то фактички. На то указују чињенице као што су: право вета, представљање у органима федерације са правом самосталног одлучивања, иако, истине ради треба рећи, предложени уставни амандмани нигде нису покрајине прогласили формално за републике.

Изгледа да до овакве ситуације долази услед недовољно јасно образложеног и схваћеног појма којим се жели да објасни положај социјали-

стичких аутономних покрајина, а тај је: да су аутономије елеменат југословенског федерализма. Стога треба поћи од онога што је дато, али га третирати као да је задато, тј. објаснити шта то значи. После овога може се тек схватити право место и улога друштвено-политичке заједнице као што је то покрајина у систему југословенске федерације, која се, то се може са сигурношћу тврдити, заснива на једном врло широком политичко-теоретском схватању федерализма.

Опште је познато да је однос између републике, тј. државне заједнице и аутономије један читав комплекс односа који се не може до краја прецизирати, јер има много политичког у себи, а често и психолошког. Али у једној тачки, коју је утврдила теорија као граничну тачку, нема сумње да постоје сагласна мишљења како се разазнаје оно што је аутономија (код нас један вид аутономије има уставни назив покрајина), од онога што се у науци зове држава или државна заједница. То сагласно мишљење науке састоји се у томе да не постоји знак једнакости између ове две институције. Прелажење ове граничне тачке показује да се ради о једној истој институцији — па ма какво име јој се давало. Ово произилази из извесних одредаби амандмана XX. и амандмана XXVIII, XXXI, XXXII, XXXIV као и амандмана XXXV где се говори о суверенитету, праву вета и председништву СФРЈ, што фактички значи стварање нових федералних јединица. Међутим, одредбе о аутономијама и нису начелног карактера. То су одредбе о покрајинама и не односе се на све федералне јединице, на све субјекте федерације, већ обавезују само СР Србију. Стога, већ и почетни став о аутономијама као елементима југословенског федерализма није тачан, јер се не односи на карактер југословенског концепта федерализма уопште, већ на уставноправну организацију једне федералне јединице. Наиме, из овога се може закључити да аутономија и није општа карактеристика југословенског федерализма. Ова констатација није нова, то је констатовано већ приликом последње промене устава 1967/68. године.

Стога се и цео проблем теоријски, па и фактички, врло компликује. Не поштујући основне закључке и ставове теорије о односима у федеративној заједници, а посебно оне о односима између субјеката федерације, тј. државно правних јединица, са једне и аутономије са друге стране, текстови објективно нису могли да поштују и други основни принцип, који је неприкосновено право сваке федералне јединице, а нарочито онај који треба да одражава демократски вид удруживања. То је право на самоорганизовање сваке федералне јединице.

Одредбе ових нацрта амандмана које се односе на покрајине и којих има у толиком броју да се лобија утисак да је такође једна од функција федерације утврђивање одређеног типа односа између Социјалистичке Републике Србије и покрајина и тиме унапред одређује положај и статус ових других, ограничавајући истовремено у доброј мери Устав Социјалистичке Републике Србије да то учини.

Начелно, са теоријског становишта посматран овај проблем, не може се а приори негирати потреба за стварањем нових федералних јединица. Када се ово чини, то је онда израз друштвеног и политичког развоја народа окупљеног у федерацији и стварних промена које сам живот ствара. Али поступак који је примењен показује да се прихвата заобилазан начин

да се кроз поистовећивање права покрајина са правима републике у лозловима федерације постигне циљ, тј. фактичко претварање покрајине у федералну јединицу. Разуме се да је ово морало доћи у колизију са принципом суверености СР Србије, као конститутивног субјекта југословенске федеративне заједнице.

Бољи пут са теоријског становишта свакако је онај који би пошао од супротног правца. СР Србија треба да уреди односе путем свога устава са покрајинама које су у њеном саставу и да онда као таква нађе одраза и утврди свој статус у југословенском федеративном уставу. Иначе, прихваћени метод може послужити као нежељени преседан.

Несумњиво је да је аутономија елеменат федерализма, али је исто тако аутономија у тој мери широк појам да она може значити општину као и неку другу институцију. Ово стога што аутономија као теоријски концепт није никада противна федерализму, као теоријском концепту. Напротив, ова два појма су допуњујућа и право значење имају онда када су заједно. Међутим, неспоразум настаје када се ово питање почиње волунаристички да тумачи, а то је онда када се поистовећује теоријски концепт са реалношћу. У нашем систему аутономија је елеменат југословенског федерализма само условно, јер не постоји начелна одредба о томе. Одредбе из Устава од 1963. године члан 111. ст. 1. и 2. као и чл. 112. замењени су амандманом XVIII, а садашњи текстови предложених амандмана још више се удаљују од тога. Но, ово је само могуће размишљање у једном правцу, које не треба одбацити, јер има потврде у постојећим предлозима за овакав став. Али, узмимо да је аутономија елеменат федерализма, зашта такође има потврде у нашем систему јер она заиста има одређено учешће у структури и одлучивању на нивоу федерације, јер је то тако нашим уставом утврђено. Али не треба заборавити и чињеницу да аутономија није елемент сваког конкретно оствариваног концепта федерализма.

Аутономија у нашем систему има тако-звану функционалну димензију, што је и чини аутономијом, али аутономија не може имати и тако-звану хоризонталну димензију што чини да она није федерална јединица те не може имати сва права као и федерална јединица, а нарочито не нека из области суверенитета. Јер ако би то био случај онда би се било у присутности државно-правне институције, а не аутономне. Због тога аутономија као елеменат федерализма не може да буде конститутивни субјекат федерације. Но, нацрти уставних амандмана су у том погледу отишли даље него што је то теорија и уставна пракса до сада у свету исказала. Због тога је и дошао у питање суверенитет Републике Србије и карактер покрајина у томе смислу да се поставља питање да ли су оне аутономије или федералне јединице, што има врло великих практичних последица. Иначе колико је познато политичко-правној мисли федерацију нису никада конституисале аутономије, већ само државе.

Поистовећивање теоријског концепта и принципа аутономије са оним што се у пракси код нас креирало као облик организације власти и заједнице и што се назива покрајина (а раније је постојао и назив област и то не само у Републици Србији) па се иза ових назива стави знак једнакости и напише Федерална јединица потпуно је неоправдано политички, а са научног гледишта неодрживо. Оно што имамо у пракси као остварива-

ње аутономије под називом Социјалистичка аутономна покрајина, то је само доказ да је југословенски концепт федерализма такав да садржи и аутономију као свој саставни део, али то не мења и суштину аутономије. У прилог овоме иде и чињеница да аутономија није у федеративном односу са федерацијом, па ни са републиком. Разуме се да код овога третирања проблема и на овакав начин, треба имати у виду резерву која је дата раније у том смислу што је положај аутономије онако како је дат у текстовима о којима дискутујемо теоријска енигма, а остаје чињеница да ниједна одредба о њеном статусу није начелног карактера да би се са пуним оправдањем могло говорити о њој као елементу југословенског федерализма. Аутономија је, на против, као што се и види из предложених амандмана саставни део политичког система СР Србије и она живи и изражава се не само кроз покрајину него и кроз Републику Србију. То долази због неких њених специфичности, које свакако нису само специфичности Републике Србије, нити су те специфичности привилегија само Србије. Према томе аутономија није подређена, јер је облик организације власти и заједнице, који је специфичан, због чега има привилегисан карактер, а што није искључиво друштвено-економска и политичко-национална карактеристика СР Србије.

Свакако да је ово врло сложени однос који чини се није нашао прави и адекватан израз у текстовима предложених амандмана. Чак на пр. из тач. 5. амандмана XX могу произаћи апсурдне ситуације. Може се претпоставити да је стилизација ове одредбе дошла као резултат настојања да не буде патернализма од стране Срба, као најбројније нације у Југославији и посебно Србије над покрајинама, што је теоријски и у принципу исправно, али не и то да је могући патернализам народности над Србима и то у републици коју српски народ конституише као израз свога суверенитета. Дакле, једна теоријски немогућа конструкција може довести до апсурдних стварних последица чије се економске, политичке и друштвене димензије не могу у овом тренутку јасно сагледати. Историји уставности није до данас познато да народ који изражава суверенитет у својој држави и преко ње, не може да остварује извесна суверена права у појединим њеним деловима. У овом тренутку не треба улазити у питање суверених права која се остварују у општини, што је теоријски посматрано апсурдно — а политички чини се неостварљиво. Незамисливо је да се појам суверенитета веже за елементе који не улазе у садржину тога појма. Свакако да овде није место и тренутак да се улази у теоријско-појмовну дискусију о тако дискутабилном питању као што је суверенитет, који је створен и стваран ван нашег времена и простора у сасвим друкчијој друштвеној средини и са потпуно нама туђим циљевима и оправдањима. Социјалистичка друштвена стварност карактерише се специфичним самоуправним односима и правима и стога далеко превазилази уско и често националистички изражено схватање суверенитета. Дакле, питање суверенитета је врло дискутабилно, а нарочито његова употреба, сврха и циљ. Ово је важно истаћи ради тога јер се у последње време често чује да су амандмани израз политичке реалности и сагласности постигнуте међу различитим концептима о односу између република и њиховог псимања заједнице. Но, то је израз тренутка, као што је то компромис увек, а овим излагањем се

чини покушај да се укаже на последице које могу настати и односе који ће усвајањем ових амандмана добити снагу закона, а то ће бити будућа стварност Југославије и СР Србије у њој.

Све што је до сада речено израз је теоријског и формално-правног тумачења уставних амандмана. С обзиром да су већ на слично исказана мишљења стављене примедбе да су она сувише формалистичка, крута и шематизована, а да је наша стварност испред таквих уоквирених гледишта, богата новим садржајима и облицима. Стога је неопходно рећи неколико речи и о друштвено-политичкој димензији питања о коме је реч. То ће свакако допринети да се цео проблем свестраније сагледа.

Пре свега треба истаћи да су дискусије и размишљања о покрајинама оптерећена, с једне стране, сумњама према свакоме ко о њима говори а није из покрајине и да нема најбоље намере, а с друге стране, ова размишљања су оптерећена шематизмом из уверења да једнообразност њиховог броја даје покрајинама већу друштвено-политичку тежину. Тако је као резултат сплета свих ових компоненти добијено решење, које данас има своју временску тежину и димензију и огледа се у једнаком третману обе аутономне покрајине, што не одговара ни географској, ни економској, ни политичкој, ни друштвеној стварности. Чак не постоји ни једнака историјска димензија ових институција. Не треба наглашавати да је један од озбиљних разлога који доказују потребу за постојањем аутономија мешовити национални састав њихових територија, што такође није истоветно. Стога и решење које је нађено кроз текстове предложених амандмана јесте карактеристично за формалистичко и прагматично решавање проблема. Дакле, аутономне покрајине које једва да имају нечег истоветног, имају истоветно уставно-правно решење.

Поставља се питање како је могуће да се све ово не узме озбиљно у обзир. На пример: ако је основни разлог конституисању Аутономне Социјалистичке Покрајине Косово у бројној превази становништва албанске народности, те се овим решава национално питање њихово, онда је то свакако само парцијално решење. Остало је преко 30% од укупног броја Албанаца у Југославији изван Покрајине Косово, у социјалистичким републикама Македонији и Црној Гори (подаци према попису из 1961. године). Поставља се, дакле питање како ће оволики број Албанаца моћи изван Покрајине Косово да остварује своја суверена права и да обезбеди равноправност и у условима када немају своју аутономију, односно аутономну покрајину? Или можда ови Албанци немају потребу или жељу да остварују своја суверена права? Ко може, наиме, гарантовати да ће се ова права и овај њихов положај остваривати. Једини одговор је: Социјалистичка Република Македонија, односно Црна Гора. Чини се да је ово једини могућ и исправан одговор. Али, зато се и даље остаје, нема сумње, без правог одговора на питање једнаког и равноправног третмана свих социјалистичких република од стране уставних текстова. Или се ово питање може и обратно поставити. Непостојање начелне одредбе о аутономији као елементу југословенског федерализма израз је непринципијелног става у решењу националног питања, тј. у оном делу који се односи на народности.

Неоспорно је да нацрти уставних амандмана, свим републикама у којима постоји слична реалност у друштвено-политичком и националном

смислу, поклањају поверење и непредвиђају успостављање аутономних односа за такве средине. Чак и више, они не предвиђају такву могућност ни за будуће.

Посебно је питање какве све последице могу да произађу из реализовања оваквог Нацрта уставних амандмана. Без сумње најзначајнија последица може бити у јачању националистичког осећања Срба, услед осећања подређености и неједнаког третмана њихове матичне републике. Оваква решења објективно воде ка постепеној дезинтеграцији целине Социјалистичке Србије у границе које то нису ни етнички, ни национално, ни историјски.

Дакле, примедбе овде дате на нацрте уставних амандмана нису у потпуности исцрпене. То није могуће урадити кроз дискусију већ само озбиљном и дубоком анализом стварних односа њихове основаности путем верификовања од стране грађана и народа.

Али чини се да је неоспорно да истицање националног питања као основе за решење међусобних односа, на терену који је национално мешовит, на коме није могуће повући тачне и одређене физичке границе — не може дати ни задовољавајуће резултате. Напротив, само може изазвати нове сукобе. Познато је да се израженом национализму с једне стране, супротставља још јаче изражени национализам на другој страни. То је због тога што они траже суверенитет који изражава повластице и привилегије. Такве теорије и теоријски концепти су у савременом, развијеном, па и оном свету који има тенденцију да се развија, напуштени и превазиђени. Ако не свуда и у пракси, онда сигурно у свести прогресивних група и слојева. Не може се на историјским концептима и институцијама градити модерно друштво. Не може се утврђивањем и учвршћивањем граница и различитих економских, финансијских, пореских третмана и система подстрекати интеграција, очекујући да ће пренаглашене републичке државности потпомоћи афирмацију конкурентног самоуправног демократског система и обезбедити ширење самоуправних права. То је као када би се покушавала угасити ватра бензином.

Међутим, југословенско-социјалистичко друштво има и могућности и снага и институција којима може да савлада тренутну економску, друштвену, уставну и моралну кризу у којој се налази.

Коста Чавошки: УСТАВНОСТ И ПРАВО ВЕТА

У свом излагању говорио бих о начелу уставности и о праву вета.

Могућна су два приступа предложеним уставним променама: 1) разматрање саме основе и темеља амандмана и 2) тражење побољшања и усавршавања у оквирима решења која су већ садржана у амандманима. Овај други приступ тешко се може прихватити. Текст амандмана писан је тешким језиком и нејасним фразама уз бројне нелогичне па и бесмислене одредбе. Тако се у Амандману XXXV, тачка 16, став 3. наводи следеће: „Председник и потпредседник Председништва не могу бити из исте репуб-

лике односно из исте аутономне покрајине." Ова одредба је потпуно бесмислена, јер аутономне покрајине бирају само једног представника у Председништво.

Такође је тешко прихватити озбиљно разматрање појединих решења која су дата у Нацрту. Јер, устав као основни закон није само последица *рационалних политичких начела*, која се до краја и без ограда примењују, већ и политичких *нагодби и компромиса*, који немају много заједничког са принципијелном политиком, али који су нераздвојни део одређене политичке реалности. А како се политички компромиси склапају не само јавно, на отвореној политичкој сцени, већ и тајно, далеко од будног ока јавности, у оквиру затворених формалних и неформалних центара друштвене моћи, прави разлози за одређена уставно-правна решења исто тако нису познати широј јавности. Било је потребно да се водећи људи из појединих република међусобно оптуже и увреде па да јавност понешто сазна о тајновитом договарању на Брионима на којем су највиђенији руководиоци одлучивали о судбини наших народа. Јавност додуже не зна шта је ко говорио и који је део интереса жртвовао приликом склапања уставних нагодби, али то, по схватању ових лидера, уопште није важно. Сасвим је довољно да јавност *верује* да су они добро радили, управо онако као што постојање бога не треба доказивати већ у њега треба веровати. Накнадно објављивање одабраних одломака из бриониских расправа, како би се оправдало иступање појединих представника Србије, само потврђује чињеницу да вођство ове земље никада није имало озбиљну намеру да објави и воспостави *целу истину*. Оно је само спремно да обелодани овај или онај део истине, зависно од тога шта жели тиме да постигне, чиме се овако произвољно издвојена и окрњена чињеничка истина своди на лаж и полуистину. То је вероватно и разлог што стенограм са састанка Координационе комисије није до сада објављен, а и питање је да ли ће у догледно време угледати светлост дана.

Због тога пре треба говорити о *уставности* уопште и код нас, него о самом Уставу односно амандманима. Некад је устав значио далеко више него данас. Данас је то умногоме празна парола и мртва реч на хартији које се мало придржавају и они који су устав донели, а још мање они због којих се устав доноси. Ако је устав као писани акт умногоме изгубио свој смисао и значај, поставља се питање шта је заправо уставност у политичком смислу.

Уставност је првобитно била зачета у идеји да је устав највиши и фундаментални закон. Затим је била даље развијена утврђивањем разлике између устава као фундаменталног закона и редовног акта законодавног органа као делегиране власти. Даљем успостављању конституционализма нарочито је допринео Џон Лок (John Locke), који је развио идеју *ограничене власти* (*limited government*), владе која је ограничена својом сврхом и својим методима. Али се уставност као политичко начело коначно укоренила у идеји да постоје одређени фундаментални принципи који чине темељ друштва и државе и који ограничавају и контролишу државну власт и њене носиоце. Дакле, уставност треба да обезбеди примат устава, нарочито у односу на носиоце власти и јавних овлашћења и да представља противтежу сваком облику самовоље и узурпације власти. Ово изворно значе-

чење уставности веома добро изражава наша реч *устав*, која, за разлику од истоветне речи у романским језицима, не потиче од латинске речи *constitutio*, већ од речи *устава*, брана, чиме је симболично означен историјски тренутак и политички смисао доношења нашег првог устава. Наиме, први устав српске кнежевине донет је с намером да је зајези, односно устави и обузда Милошева самовлада и апсолутизам.

Данас је идеја уставности умногоме компромитована у овој земљи. Уместо да се власт оних који располажу нашом судбином ограничи и сведе на нужну меру, устав може, између осталог, да послужи да неком појединцу или некој групи обезбеди што већу и што трајнију власт, по могућству до краја живота.

У овом тренутку посебно је значајна стабилност уставног поретка коју угрожава необуздани волунтаризам водећих политичких група. Некад је устав симболично сматран друштвеним уговором који склапају сви грађани или бар њихова велика већина, а који никако не склапају властодршци *међусобно*. Тиме се хтело да каже да је устав трајнији и дубљи поредак ствари који треба да истраје не само у једном тренутку него и у времену, да истраје у годинама које долазе и да буде прилагођен различитим кризама људских односа. Наш нови Устав од 1963. године једва да може да потраје две године а да се не промени и из темеља потресе. У нас се упорно тврди да ово често мењање Устава није израз друштвене и политичке *нестабилности*, него управо обрнуто, да је израз *стабилности*. Међутим, очигледно је да уставни поредак није ни стабилан ни трајан, јер зависи од тренутног распореда снага који се брзо и често мења тако да руши сваку сигурност, сваку трајност и сваки ауторитет. Оно што данас представља заједнички договор свих оних који су на власти и у који се сви заклињу, већ сутра ће бити изневерено, јер ће се поново померити језичак на ваги. Тако Устав постаје жалосна врба коју потресају многи моћни ветрови и која се приклања час једном час другом правцу, зависно од тога одакле је ветар најјачи. У таквим условима Устав не представља ограничавање и обуздавање власти и самовоље оних који владају, већ је управо средство у њиховим рукама које они мењају или одбацују кад престане да служи циљу коме теже.

Право вета практично је садржано у захтеву за једногласношћу који је предвиђен у Амандману XXXI, који одређује да о промени Устава одлучује Савезна скупштина уз сагласност скупштина свих република односно покрајина, и у Амандману XXXII у којем се предвиђа да у вршењу основних економских функција органи федерације не могу да доносе одлуке без сагласности свих републичких и покрајинских органа. Сва каснија ублажавања овог начела увођењем у игру Председништва немају никаквог смисла, јер у овим предметима Председништво одлучује једногласно. А тешко је поверовати да ће представници једне републике једно заступати у Савезној скупштини а друго у Председништву. Како се овим променама први пут уводи вето у наш систем, поставља се питање какав је историјски и политички смисао права вета у федерацији.

Ово право вета у федерацији било је најбоље теоријски осмишљено у делима Џона Калхуна (John Calhoun), великог политичког филозофа америчког Југа, чије се дело *Расправа о влади* сматра једним од најбољих по-

литичких расправа у Америци у првој половини XIX века. Централна идеја у Калхуновој теорији је опасност од тираније већине. Владавина већине у рукама странке, појединих интереса или групе може увек да се злоупотреби и да постане деспотска. Већина је у могућности да путем интерпретације устава и одређивања јавног мњења присвоји сва права која припадају народу и тиме угрози мањину и слободу појединца. Због тога је Калхун уместо владавине „бројне већине“ (*numerical majority*) изложио своју теорију „конкурентске већине“ (*concurrent majority*). Све централизоване државе, које концентришу власт у рукама појединца, једне групе, па чак и већине, заснивају се на принципу компромиса. У складу са начелом „конкурентске већине“, принцип компромиса претпоставља да сваки део заједнице или интерес имају право *поништавања* односно вета на акције других делова. По Калхуну, ово право вета, запреке, *поништавања* или нулификације твори устав, јер док је *позитивна* власт основа државе, *негативна* власт је основа устава. Суштина ове владавине „конкурентске већине“ је право вета које припада различитим интересима, тако да позитивна акција државне власти није условљена преовлађујућим уверењима појединаца као грађана већ сагласношћу различитих интереса.

Међутим, приказ ове Калхунове идеје, која није била само његова, не би био потпун, ако се не би сагледала историјска судбина овог права вета у рукама федералне јединице. Ово право вета, које може да буде прећутно садржано у захтеву за једногласношћу свих држава чланица или изричито потврђено у праву сваке чланице да поништи већ донете одлуке Савеза, изазивало је недоумице и сукобе читавих 70 година све до окончања грађанског рата. Али и највећи поборници овога права, који су га логички развијали до права на отцепљење, били су свесни да је принцип апсолутне једногласности неспојив са природом америчке федерације. Чак је и Калхун, тај најумнији и најрадикалнији гласноша права држава чланица, сматрао да је за одлуке у федерацији потребна сагласност три четвртине а не свих држава и да држава чланица која је противна мора да се приклони одлуци ове квалификоване већине или да иступи из Савеза. Показало се да живот у широј политичкој заједници захтева извесно жртвовање једног дела власти сваке чланице Савеза и да није могућно одрекнути се једног дела власти а истовремено сачувати њену неокрњену целину. Американцима је био потребан грађански рат да коначно схвате неспојивост овог права вета и федерализма. Дакле, принцип једногласности односно вета у Америци није издржао критику историје ни критику оруђем.

Мада је још увек тешко говорити о свим практичним последицама права вета које се уводи у наш федерални систем, већ данас се може рећи да ће оне бити крајње озбиљне и далекосежне. Изгледа да ће ово право вета бити пре свега оруђе у рукама оних који ће се борити за очување *status quo-a* против сваке промене која им не одговара. Нарочито ће бити опасан принцип једногласности, који ће се захтевати при свакој даљој уставној промени. Тиме, хтели то или не, наш Устав постаје тешко променљив, тзв. тврди устав по оној подели Џејмса Брајса (James Bryce). Они који сада практично одлучују о промени Устава одмах ће нам рећи да ће и у будућности бити лако постигнут заједнички договор како је наводно сада

лако постигнут. Само заборављају да додају да о томе неће одлучивати они, већ једна нова генерација која може да буде битно различита. Садашња група политичара, без обзира на различитост националне припадности, потиче из једне исте котерије, која је дуго делила исте погледе и исту судбину и која је заједно дошла на власт. Њима је било лако да стално мењају постојеће и склапају нове договоре, да све доводе у питање сем своје сопствене власти. Али ко њима даје право да овим уставним амандманима везују руке будућој генерацији. Или можда ова садашња генерација властодржаца жели тиме да овековећи своје дело, као што би изгледа желела да овековечи свој живот и своју власт, да учини вечним оно што је увек било пролазно, онај лажни сјај који окружује људе од моћи, који чини њихове апетите јаким а скрупуле slabим, који дух скоројевића чини склоним да верује у непролазност своје власти и свога дела.

Због тога би можда било вредно да поменемо да историја не познаје само редовни односно уставни поступак за промену постојећег устава, већ и неуставни пут односно промену вануставним средствима, да народ нема само дужност да се покорава легитимној власти, већ да изворно располаже правом на отпор и побуну. Још је Томас Џеферсон (Thomas Jefferson) истицао нужност „перманентне револуције“ и потребу да се устав мења сваких двадесет година. „Сачувај нас Боже — писао је он — 20 година без револуције... Која земља може да очува своју слободу ако руководство не осећа да је народ задржао свој дух отпора? Нека се народ сети да узме оружје... Дрво слободе мора се заливати крвљу родољуба и тирана.“ Џеферсон је одредио период од 20 година, јер је веровао да је то довољно да једна нова генерација потпуно преузме све водеће улоге у једном друштву. Изгледа да нама није довољно ни 25 година, јер углавном они исти људи, који су доносили наш први послератни Устав од 1946. године, и сада мењају постојећи. Стога би требало још једном да се запитамо: Да ли ће задатак нас правника бити да тумачимо и бранимо Устав или да доводимо народ до свести о праву на побуну?

Др Павле Николић: ПРЕДСЕДНИШТВО СФРЈ, АУТОНОМНЕ ПОКРАЈИНЕ, САВЕЗНО ИЗВРШНО ВЕЋЕ

Иако је јавна дискусија о уставним амандманима тек почела, имам утисак да је о овим уставним текстовима у досадашњим разговорима скоро све речено, тако да мислим да је тешко нешто ново рећи. Имајући то у виду, ја сам свестан да у погледу питања о којима ћу вечерас да говорим, нећу моћи да истакнем нове аргументе, али — дозвољавајући себи да поновим оно што је до сада речено о овим питањима — желим да о њима кажем своје мишљење.

1. Пре свега, хтео бих да кажем да сматрам, попут многих других, да су ове промене које се предлажу, веома крупне и радикалне, како по обиму тако и по природи онога што мењају. С обзиром да ове бројне про-

мене задиру у оно што је суштаствено — у карактер и егзистенцију целокупне југословенске заједнице, ја бих рекао да су ове промене у нашем политичком и уставном систему чак и судбоносне.

Ако би то било тако, онда сматрам — и то сам једном приликом већ имао могућности да кажем — да је легитимно право свих наших народа и народности, радних људи и грађана, да се непосредно изјасне, али не само кроз дискусију већ и гласањем о таквим променама. Овакве судбоносне промене које предстоје у политичком и уставном систему морају, по моме дубоком уверењу, бити дело њих самих — народа и народности, грађана и радних људи, а не њихових представника, њихових делегата.

Отуда, прва ствар за коју се залажем јесте расписивање референдума о предложеним Уставним амандманима. Наравно, тај референдум се може на различите начине спровести, о чему се треба договорити, а са циљем да се избегне оно што не бисмо желели да се учини, а то је — мајоритација.

2. У разматрању конкретних решења које садржи предложени Нацрт уставних амандмана прво питање о коме бих желео да говорим — а и о њему сам имао прилике до сада да нешто кажем — тиче се једне нове институције коју Амандмани уводе у наш уставни поредак. Реч је о Председништву СФРЈ.

Очигледно је да се ради о једној институцији која има много шире политичко значење и много шире политичке импликације и реперкусије. Отуда, сматрам да у третирању ове институције нужно треба водити рачуна с политичкој реалности, али исто тако сматрам да је неопходно водити рачуна и о извесним, у нашој пракси и теорији већ осведоченим демократским поставкама. Наш циљ треба да буде оживотворење, развијање и очување тих демократских поставки. Наравно, није реч о неким апстрактним моделима и теоријским конструкцијама већ, како сам рекао, о осведоченим демократским принципима. Сматрам да би била учињена грешка ако бисмо се поводили само и искључиво за политичким тренутком и неким политичким компромисом. Сматрам да у амандманима треба да изборимо таква решења која су израз стварних, истинских демократских поставки и која ће имати трајнију вредност. Треба да избегнемо оно што смо често до сада чинили — да стварамо принципе и институције тврдећи да имају трајнију вредност а, у ствари, показало се да тако није било.

Председништво је једна институција која може бити различито организована. У спектру разноврсних фактора од којих зависи како ће једна оваква институција да буде организована, поменути два фактора имају и морају да имају пресудни значај — захтеви политичке стварности и одређени теоријски концепт. Имајући у виду и једно и друго, сматрам да у савременим условима развоја нашег система образовању Председништва треба да приступимо водећи рачуна о потреби очувања и развоја скупштинског система као једног осведочено демократског система, с једне стране, и о потреби учвршћења и активирања улоге Већа народа у оквиру Савезне скупштине као израза равноправности народа и народности и федеративног уређења наше земље, с друге стране. Сматрам да су то два полазна момента, два критеријума, два мерила, како год хоћете да се изразим, од којих треба да побемо у конституисању једне овакве институције.

Међутим, и површан осврт на решења која нуди познати XXXV Амандман који је посвећен Председништву СФРЈ, показује, по моме мишљењу, недвосмислено јасно да се скупштински систем у сфери федерације увођењем овакве институције не само мења него и сасвим нарушава, упркос врло категорички израженим ставовима у скорашњим политичким документима и званичним изјавама да скупштински систем треба да очувамо. Шта више, са врло меродавних места се чује чак и тврдња да се увођењем оваквог Председништва скупштински систем ниучему не нарушава. Таквим тврђењима стварно није потребан никакав коментар, посебно не у једној средини као што је ова. Стиче се врло уверљив утисак да оваквим Председништвом какво предвиђају амандмани, стварамо у федерацији један центар, један изузетно јак центар политичке моћи и утицаја изван Скупштине а на Скупштину. Није потребно доказивати да се то дубоко коси са концепцијом скупштинског система. То је прво.

Друго, овако организовано Председништво нужно мора довести до паралисања Већа народа и до фактичког преузимања његове, рекао бих, суштствене функције која представља, ако хоћете, резон његовог постојања. Тачно је да је и Председништво, како се предлаже у амандманима, израз федерализма и израз равноправности, али је ипак реч о једном крајње ускоколегијалном органу, једном сасвим осамостаљеном органу који ће несумњиво много мање јавно радити а много више бити подложен утицају ужих кругова, форума и т. сл. У сваком случају, конституисањем ововог Председништва потискује се Веће народа као један изразито демократски широки представнички орган, демократско представништво наших народа и народности и њихових творевина — република и покрајина.

У светлости ових утисака сматрам да би поједина решења Амандмана свакако ваљало коренијте изменити.

Тако, пре свега, сматрам да функција Председништва СФРЈ да усклађује заједничке интересе република одн. покрајина, што је изражено у т. 1 ст. последњи овог амандмана, очигледно представља пренаглашавање његове улоге и, *volens-nolens*, одузима Савезној скупштини, а посебно и нарочито Већу народа ону функцију која мора, по моме мишљењу, да се остварује на широкој демократској представничкој основи коју представља Скупштина одн. Веће народа. Договарање република, решавање конфликта између њих, стварање заједничких ставова и сл., може и мора да се остварује у Већу народа као демократском и најверодостојнијем представништву народа и народности формираног на принципу паритета. Наравно, то не само да не искључује већ, напротив, предпоставља и тражи ангажовање и једног оваквог органа као што је Председништво, али превасходно предузимањем одговарајућих иницијатива и сл.

Даље, начин избора овог тела предвиђен Амандманом XXXV (т. 10 и 11) омогућава Председништву потпуно независну позицију у односу на Савезну скупштину. Наиме, оваквим начином избора Председништва Скупштина се лишава веома значајног средства утицаја на положај и функцију Председништва, а то тим пре ако се има у виду да Скупштина не располаже ни правом разрешења чланова Председништва. Несумњиво је да се оваквим начином избора задовољава једна потреба — повезаност овог органа са републикама и покрајинама, али се тиме нарушава скупштински си-

стем, пошто је очигледно да се непостојање права избора и разрешења у рукама Скупштине коси са суштином скупштинског система. Сматрам да се оваквим начином избора исказује неповерење Савезној скупштини у којој, узгред речено, се налазе управо делегати република и покрајина (Веће народа). Према томе, требало би начин избора Председништва усагласити са основним поставкама скупштинског система ако се жели да се очува скупштински систем у сфери федерације.

Повезано са овим, веома је значајно запазити да Амандмани не предвиђају никакву одговорност Председништва, а посебно не пред Савезном скупштином. Мислим да то представља не само један од елемената његове изразите самосталности што апсолутно није у складу са концепцијом скупштинског система, већ је неприхватљиво уопште као карактеристика положаја једног органа. Сматрам да је неопходно прокламовати одговорност Председништва пред Савезном скупштином, али то обезбедити и одговарајућим санкцијама.

Један од елемената самосталности Председништва је, свакако, и то што оно има дужи мандат него Скупштина (т. 13 Амандмана). Мислим да не постоје никакви аргументи који иду у прилог таквог решења уколико се управо таквим решењем не жели постићи, како рекох, изразити ја самосталност Председништва у односу на Скупштину. Само по себи је јасно да то није спојиво са скупштинским системом, те би мандат Председништва требало свести на дужину мандата који има Скупштина, тј. на четири године.

Посебно желим да истакнем да сматрам да је неспојиво са концепцијом скупштинског система и процедура решавања „спора“ који може настати између Председништва и Савезне скупштине (т. 8 Амандмана). Коси се са положајем Скупштине као највишег органа власти да споразумно са Председнишвом утврђује поступак за расправљање спорног питања, а нарочито окончање те процедуре распуштањем и једног и другог органа. При томе, не треба испустити из вида да Амандмани предвиђају да Председништво остаје на дужности до избора новог Председништва. Цела ова конструкција је апсолутно неприхватљива са становишта скупштинског система.

Најзад, мислим да није сасвим у духу скупштинског система ни утврђено право Председништва СФРЈ (Амандман XXXII, т. 5) да у случају који овај Амандман предвиђа, изјави хитним и неопходним доношење једног закона или другог акта и да прогласи да се тај закон одн. акт примењује у тексту који су изгласали Веће народа и друго наредно веће до доношења новог закона одн. акта, што повлачи распуштање оба већа. Тачно је да је овде превагнуо, бар тако мислим, разлог рационалности и ефикасности, али је сигурно и то да се у том случају јавља као „арбитар“ један такав орган као што је Председништво и то у односу на Савезну скупштину која има и треба да сачува статус највишег органа власти и друштвеног самоуправљања.

3. Друго конкретно питање о коме желим да говорим тиче се положаја покрајина и уопште начина третирања покрајина од стране ових Амандмана. О томе сам имао намеру да говорим детаљније, али пошто је

друг Ристић овај проблем врло исцрпно анализирао, остаје ми да се на покрајине само укратко осврнем. Иначе, желим да кажем да се слажем са већином ставова и аргумената које је истакао друг Ристић.

Међутим, одмах да подвучем — иако сам уверен да то није потребно наглашавати, јер се то подразумева само по себи — да чврсто стојим на становишту да се и овим амандманима, и не само њима, треба да обезбеди и оствари пуна равноправност наших народа и народности, а такође сматрам да треба да очувамо и учврстимо положај покрајина као аутономних јединица и посебних друштвено-политичких заједница.

Амандмани су, међутим, у остваривању овог циља (ако им је само то био циљ) отишли знатно даље и понудили нам решења која су, по моме мишљењу, неприхватљива. Кад то кажем имам у виду следеће.

Прво, из текста предложених Уставних амандмана јасно се види, а то је друг Ристић исцрпно приказао, да нема битних разлика између покрајине и републике. Разлике постоје само у дефиницијама датих у амандману XX и у персоналној заступљености у органима федерације. Међутим, дозвољете, такве разлике се морају игнорисати, поготову кад се има пред очима изједначавање покрајина и република у другим стварима које су далеко битније. При томе мислим на одредбе амандмана које изједначавају републику и покрајину у процедури доношења савезног Устава (Амандман XXXI), у поступку доношења савезних закона, друштвеног плана Југославије и других аката (Амандман XXXII), у поступку закључивања међународних уговора (Амандман XXXIV), у праву вета приликом одлучивања у Председништву (Амандман XXXV), итд. Пре свега, ваља истаћи да се ове одредбе амандмана налазе у раскораку са Амандманом XX који дефинише републику и покрајину и тиме прави некакву, какву такву разлику између њих. Но, то је мање важно, много је битније то што — бар ја тако мислим — не постоје никакви ни политички ни било који други разлози, а додао бих — ни услови да се покрајине фактички изједначе са републикама. Политичке последице тога изједначавања могу бити, свакако, врло тешке а, рекао бих, и далекосежне. Отуда, сматрам да амандмани у овим одредбама морају да претрпе озбиљну ревизију. То је прво.

Друго, текст амандмана искључиво помиње и говори само о покрајинама у Србији, о постојећим покрајинама, а не говори начелно о покрајини као о посебној друштвено-политичкој заједници уопште. Додуше, истини за вољу, тако је поступио већ и познати Амандман XVIII из 1968. године. Сматрам, међутим, да би једино исправно решење било када би савезни Устав, а поготову у условима овако великог осамостаљења република, третирао покрајине начелно, тј. предвиђао могућност њиховог оснивања, утврђивао њихов положај, итд. Разуме се, помињање већ постојећих покрајина тиме не долази у сумњу.

И, најзад, трећи моменат који желим да истакнем повезан је и произилази из претходна два. Наиме, оваквим третманом покрајина у Социјалистичкој Републици Србији и пренаглашавањем њиховог положаја и, рекао бих, изједначавањем са републикама, ови амандмани чине нешто што се, мислим, дубоко коси са једном од основних, ако не и најосновнијом поставком самих амандмана — а то је схватање република као саве-

рених држава. Другим речима, оваквим третманом покрајина савезни Устав знатно прејудира — како је то више пута у дискусији до сада ван ове куће констатовано — решења која треба, у ствари, Устав Србије да донесе. И даље, овим се нарушава сувереност Републике Србије као државе, као и равноправност са другим републикама. Томе треба додати и то да увлачење покрајина у директно решавање питања на нивоу федерације може представљати — надајмо се да неће — и знак слабљења, па ако хоћете, и угрожавања јединства Републике као такве.

То све указује, по моме дубоком уверењу, на неопходност поновног темељног разматрања ових одредаба Амандмана које се односе на покрајине.

4. Треће питање на које бих се са пар речи осврнуо односи се на карактер и положај Савезног извршног већа. Сасвим је сигурно да уставна реформа која предстоји пружа прилику да се положај Савезног извршног већа у већој мери усагласи са концепцијом скупштинског система и да се ово тело доследније постави као политичко-извршни орган Савезне скупштине. То кажем због тога што, по моме мишљењу, Савезно извршно веће није успостављено нити у пракси постало истински политичко-извршни орган изграђен на поставкама скупштинског система, ма да оно није постало ни влада позната парламентарном систему. Сматрам да у томе и лежи један од главних разлога слабости које су се испојиле у раду Извршног већа последњих година.

Уставни амандмани, међутим, не предвиђају битније промене у положају и карактеру уопште Савезног извршног већа. Предложени Амандман XXXVII садржи решења која углавном не одурађају од постојећих, ма да у нечему чак и јачају елементе поделе власти у положају овог органа.

Тако, предложени амандман не мења сада важећи начин избора Савезног извршног већа који очигледно није у складу са концепцијом скупштинског система. Оваквим начином избора се обезбеђује утицај Председништва СФРЈ (које по одредбама нових амандмана одређује мандатор) на образовање органа који треба да има карактер искључиво извршног органа Скупштине. С обзиром на то, сматрам да би много више било у духу скупштинског система када би предлог за избор Извршног већа потицао из саме Скупштине.

Амандман XXXVII предвиђа, затим, да Скупштина на предлог председника Савезног извршног већа одређује чланове овог тела који ће као савезни секретари руководити појединим секретаријатима. Последицу оваквог персоналног спајања Извршног већа и управе као и повезивања функционера управе у оквиру Извршног већа, видим у јачању Извршног већа и управе. Сматрам да би било више у складу са суштином скупштинског система ако ови органи не би били тако повезани.

Задржавање права Савезног извршног већа на колективну оставку и право да постави питање поверења пред Скупштином, значи задржавање у рукама Извршног већа једног ефикасног средства притиска и утицаја на Скупштину. То се, дубоко сам у то уверен, не може помирити са концепцијом скупштинског система која предпоставља да демократско представ-

ничко тело буде ослобођено утицаја других, а посебно својих извршних органа.

Најзад, нарочито бих се задржао на једној новини, по моме мишљењу, од изузетног значаја, коју уводи Амандман XXXVII. Реч је о проширењу нормативне надлежности Савезног извршног већа. Наиме, Извршно веће је добило овим Амандманом (т. 4) право да доноси уредбе, одлуке и упутства за извршавање савезних закона и других општих аката Савезне скупштине. Ово генерално овлашћење за доношење ових аката није било, као што је познато, предвиђено Уставом СФРЈ од 1963. Поновно увођење овог генералног овлашћења мислим да се једино може схватити као израз тежње да се појача положај и улога Савезног извршног већа. Разумљиво, то није у складу са скупштинским системом нити положајем и улогом извршног органа у овом систему. Чини ми се да је то супротно и досадашњем развоју нашег скупштинског система уопште.

Др Михаило Бурић: СМИШЉЕНЕ СМУТЊЕ

Хтео бих одмах на почетку да јасно и отворено кажем да нећу говорити о слову предложених уставних промена, јер сматрам да о томе уопште није вредно говорити. Нећу се изјашњавати ни за ни против онога што је написано, као што верујем да се ни многи од вас неће задовољити да само исправљају и допуњавају поједине формулације у тексту који нам је тако великодушно понуђен на увид. Говорићу о полазним претпоставкама и крајњим консеквенцијама садашње уставне кризе, дакле, о нечем много важнијем, основнијем, битнијем; о нечем што законски текст не садржи, што је у њему прећутано, што се њиме забашурује, прикрива, чак и мистификује.

Све што бих имао да кажем о самом том тексту сводило би се на то да је он недовољан и неприкладан за стварни разговор о ономе што је у овом тренутку једино нужно, макар како срећно прошло његово предвиђење претресање у јавности. Наравно, ово одбацивање има смисла само уколико постоје било какви изгледи да се супротставимо политици свршеног чина, само уколико још можемо да верујемо да су давно прошла времена кад су се читавом једном народу могли наметати туђи захтеви као да представљају његово властито хтење и потребу.

Свако ко уме да политички гледа и мисли, лако може открити да промена устава која се сада хоће да спроведе нема никакав дубљи друштвени смисао, да нема ничег заједничког с некаквим тобоже нагомиланим друштвеним тешкоћама у које се ова земља заплела на свом мучном путу превладавања наслеђених заосталости најразличитијих врста и боја, да нема за циљ разрешавање некаквих природних, неизбежних, незаобилазних тешкоћа читавог досадашњег друштвеног кретања. У ствари, потребу за тим променама, као и њихов правац и обим, изазива и одређује само и

једино једна националистичка заслепљеност која је последњих година код нас узела застрашујуће размере, само и једино један насргливи национализам који све више ужива не само право грађанства већ и привилегован положај, а који олако узима да су искључивост, мржња и кривотворење прави и најбољи начин националног потврђивања.

Нема потребе да овде нагађамо да ли нестрпљење и нетрпељивост код оних који ове промене данас захтевају долазе отуд што они добро знају шта тиме добијају, односно да ли збуњеност, нелагода и оклевање код оних којима се те промене натурају долазе отуд што они тачно знају шта тиме губе. Сасвим је могућно да је знање оних првих много темељније него ових других, мада то не мора да значи да је и утемељеније. Али, на страну сва та нагађања. У садашњој ситуацији, изгледа да је најбоље никог не сумњичити и никоме ништа не подметати, већ само трезвено и разложно показати о чему се овде, заправо, ради.

Треба одмах рећи да предложена уставна промена из основа мења карактер досадашње државне заједнице југословенских народа. Или тачније: том променом се, у ствари, одбацује сама идеја једне такве државне заједнице. Уколико нешто још и остаје од ње, то је само зато да бисмо у следећој, такозваној другој фази промене имали још шта да приведемо крају. Треба бити начисто с тим да је Југославија већ данас готово само географски појам, будући да се на њеном тлу или, тачније, на њеним развалинама, и то под маском доследног развијања равноправности између народа који у њој живе, успоставља неколико самосталних, независних, чак међусобно супротстављених националних држава. То је чињеница којој треба смело погледати у очи.

Што се мене лично тиче, морам да признам да жалим што је до тога дошло. Али не пада ми ни на крај памети да се залажем за спасавање по сваку цену нечега што се не може спасти и што, како испада, у оваквом виду или привиду није ни вредело стварати. Поготово жалим због тога што нас овај процес враћа далеко натраг у прошлост, на питања наших очева и дедова, на питања која историјски више нису и не могу бити наша. Одбијам да прихватим национално и државно опредељење као основно, најважније, најсуштственије људско опредељење. Ни национално питање ни питање оснивања државе немају више епохалну важност. То нису битна питања нашег времена, упркос томе што их једно злосрећно настројење тако упорно повампирује у нашем простору.

Има нечега увредљивог и недоличног у томе што смо данас сви ухваћени у мреже национализма, што данас сви морамо да се бавимо оним што није и не може бити наша главна, а камоли једина преокупација. У времену у коме живимо има тежих, озбиљнијих, далекосежнијих питања од ових која су наједном постала толико важна. Под притиском онога у шта нас други гурају, немамо више могућности ни да слободно дишемо, и нисмо више у стању ни да се суочимо с оним што је битно. Жалосно је да је баш у Југославији национално питање поново постало тако акутно, будући да је највећа несрећа у нашој недавној прошлости била последица управо бесмисленог националистичког дивљања. Као што је не мање жалосно и то да данас сви морамо да учествујемо у обнављању и учвршћивању државе,

пошто смо претходно дозволили да нас тако дуго заваревају тиме како је на дневном реду историје управо њено одумирање.

Али, ако већ не можемо да се отресемо од онога што су нам други натоварили на плећа, ако већ морамо да мислимо и говоримо о националним и државним стварима, ако већ морамо да се национално и државно одређујемо и разграничавамо, онда морамо бити свесни своје историјске одговорности пред народом коме припадамо, онда морамо знати да је за српски народ у овом часу од највеће важности питање његовог идентитета и интегритета, дакле, питање његовог политичког, његовог државно-правног обједињавања.

Далеко од тога да можемо бити задовољни тиме како ствари данас стоје у земљи која се налази на својој последњој раскрсници. Ни садашњи положај српског народа у Југославији није никако добар, а не само онај у коме би се он нашао у случају спровођења предложених промена. И то не само због тога што је српски народ данас тако немилосрдно и неправедно оптужен за централизам и унитаризам претходног периода. Као да је централизам у било ком погледу погодно за српском народу, као да тај централизам није био заведен, између осталог, и зато да би се спречило постављање питања националних одговорности за геноцид који је за време другог светског рата извршен над српским народом! Много је важније указати овде на то да се српски народ већ сада налази у неравноправном положају према другим народима у Југославији, тако да је предложена уставна промена, у крајњој линији, уперена против његових најдубљих животних интереса. Крајња консеквенција те промене била би његово потпуно дезинтегрисање.

Очигледно је да границе садашње СР Србије нису никакве ни националне ни историјске границе српског народа. Уопште узев, границе свих садашњих република у Југославији имају условно значење; оне су више административног него политичког карактера. Неприкладност, произвољност и неодрживост тих граница постаје очигледна онда кад се оне схвате као границе националних држава. Ни за једну републику у Југославији, изузев, можда, Словенију, постојеће границе нису адекватне, а поготово не за Србију. Треба ли уопште да вас подсећам на то да изван уже Србије живи око 40 одсто Срба, или готово колико и Хрвата у СР Хрватској, односно колико има Словенаца, Македонаца и Муслимана заједно? У тренутку кад је силом прилика доведен до тога да треба да поновно успоставља своју националну државу, може ли српски народ да буде равнодушан према својим многобројним деловима изван садашњих граница СР Србије?

Није нимало тешко увидети да се већ и у садашњим условима српски народ налази у неравноправном положају према другим народима у Југославији. Као што је добро познато, изван граница Србије српски народ живи још у четири од пет преосталих република. Али, ни у једној од тих република он не може да живи својски. У СР Хрватској и СР Македонији српски народ нема никаквих посебних Уставом загарантованих права на национални живот. Та права му нису дата с на изглед умесним и безазленим образложењем да му нису ни потребна, будући да су Срби у Југославији народ, а не национална мањина, односно народност у смислу сада-

шње терминологије. У СР Босни и Херцеговини, иако чини већину становништва, српски народ фактички нема могућности ни да се служи својим ћириличким писмом, што је само један од спољних знакова његове издвојености из целине националне културе којој припада. А у СР Црној Гори српски народ нема право ни на властито национално име, или се бар то право оспорава оним, никако малобројним, Црногорцима који се осећају Србима.

Уставне промене које нам се данас стављају у изглед могу само још више да погоршају овај и онако незавидан положај српског народа. У границама садашњих република, уколико се оне претворе у државне, Срби би имали само две могућности: да помажу у остваривању туђе националне државности (хрватске или македонске), или да иживљају некакву своју регионалну државност (црногорску или босанско-херцеговачку). Можемо ли мирне душе прећи преко тога, можемо ли сматрати да нас се то уопште не тиче, можемо ли се заваравати тиме да ће се то већ некако решити само од себе?

Ово питање се поставља утолико пре што је непобитна чињеница да је СР Србија учинила највише да на својој територији омогући несметан национални живот припадницима свих народности којима је до таквог живота стало. У СР Србији живи процентуално мање Албанаца него у СР Македонији, па ипак су Албанци само у СР Србији добили аутономну покрајину у којој су се Срби нашли у подређеном положају према њима.

Очигледно је да је стварање националних држава у земљи у којој ниједна од постојећих република, изузев једне, СР Словеније, није национално хомогена, крајње озбиљан и сложен подухват. Многонационалност Југославије не значи просто то да у овој земљи живи више народа, већ да су ти народи међусобно измешани, испреплетени, судбински повезани. Баш због тога што су многи његови делови раштркани по свим југословенским крајевима, српски народ је одувек био много више заинтересован за Југославију него било који други народ у њој. На жалост, најчешће на своју штету. То данас треба гласно рећи. Још за време првог светског рата српски народ је недвосмислено показао да му је пре свега стало до заједничког живота с другим јужнословенским народима на које је историјски упућен. Великодушно је одбацио лондонски пакт који му је нудио могућност стварања велике Србије, баш као што је и после другог светског рата достојанствено прешао преко страховитог злочина који је над њим почињен.

Више него било шта друго, данас је неопходно отржењење српског народа од заблуда прошлости. Да би могао да преживи сва данашња искушења, да би могао да се одржи усред бујице у коју је гурнут, српски народ мора да се окрене себи, мора почети да мисли на свој опстанак, мора почети да се бори за свој опасно угрожени национални идентитет и интегритет. То је основни предуслов његовог даљег историјског самопотврђивања.

Према томе, не треба расправљати о поднетом тексту уставне промене, нити се бавити његовим језичким исправљањем и дотеривањем, већ треба тражити, треба захтевати, треба се залагати за доношење неких других, озбиљнијих, одговорнијих, историјски заснованијих решења.

Др Андрија Гамс: КОНЦЕПЦИЈЕ АМАНДМАНА: — ИСТОРИЈСКИ — ПРОМАШАЈ, НАУЧНО — ЗБРКА

Другарице и другови, изгледа ми да је ситуација научних радника у извесном смислу лакша него ситуација политичара. Наиме, и тежа је због тога што се наша реч не чује довољно, али ми имамо то преимућство да ствари можемо назвати својим именима, рецимо, уместо „минулог рада“ можемо рећи — својина; уместо амандмана можемо рећи — измене и допуне, или ако хоћете — замене; уместо самоуправног договарања можемо рећи да постоји политички притисак тамо где заиста постоји, уместо јачања народа Југославије кроз њихово потпуно осамостаљење кроз уставно-правне форме можемо рећи да то значи — разбијање Југославије.

Због тога ћу настојати у свом кратком излагању да заиста ствари назовем својим именима. Полазећи од тога, ја ћу рећи да су ови амандмани историјски неоправдани, односно историјски сасвим неадекватно ситуирани, да су политички неуравнотежени, односно да представљају резултат извесне кризне политичке ситуације, да су идејно конфузни и да су научно незасновани.

1. Што се тиче историјске неоправданости — ја се ту не бих дуго задржавао. Само да кажем то да пре свега одбацивање идеје југословенства представља једну чињеницу која евентуално може да се претвори у врло трагичну историјску ситуацију.

Друг Бурић који је говорио пре мене рекао је шта је значила идеја југословенства у првом и другом светском рату. Кроз формулу југословенства требало је да по етничком пореклу и саставу слични народи и народносне групе остваре нормалну историјску тенденцију ка привредној и културној интеграцији и међусобној асимилацији у једну вишу целину, као што су то урадили други народи Европе стопљени у једну целину из мање-више сродних етничких група најкасније у прошлом веку. Ако је тежња ка велим територијалним интеграцијама била нормална у прошлом веку, данас, у ери атомске енергије и електронике, та се тежња још императивније намеће. Ми видимо да данас улазе у процес интеграције и тако традиционално завађени народи као што су Немци и Французи. Данас су ти процеси тек у фази економског интегрисања у виду регионалних економских заједница, али ће они после нужно довести до културних и политичких интеграција, нарочито ако нису наметнути него су добровољни. И ми у таквом историјском моменту олако одбацујемо формулу југословенства. Ово је штетније тим пре што смо идеји југословенства у току и после другог светског рата покушали дати класно-пролетерску садржину уместо предатне буржоаско-националистичке, садржину којом би се превазишле трагичне и опасне деобе на овом подручју, која би представљала „пролетерски интернационализам“ у југословенским размерама, и која би могла обухватити и радне људе наше земље који нису етнички југословенског порекла. Да нисмо имали реално укореењу идеју југословенства, требало је да је измислимо; а ми је олако одбацујемо.

Ово је чудно тим пре што се онда када је почело организовано да се напада та идеја југословенства, рецимо пре три-четири године, када се

први пут гласно поставио тај захтев кроз такозвану Декларацију у Загребу да се хрватски језик издвоји као посебан језик а не да буде варијанта српско-хрватског језика, чули смо са највишег места уверавања из говора који су били држани у разним местима — да је југословенство врло корисна идеја и да је разбијање југословенства штетна појава за социјализам, да идеја југословенства заиста има један корен у пролетаријату, да је укорењена и у нашем радничком покрету. И онда нас изненађује околност да су данас у извесним срединама они који су југословенски оријентисани — да говорим сасвим конкретно: југословенски оријентисани Хрвати у Хрватској и у неким другим местима, — у много нелагоднијој ситуацији него што је случај са клерикално оријентисаним или националистички оријентисаним Хрватима.

Према томе, са тог становишта, чини ми се, уставни амандмани представљају један велики пораз.

2. Што се тиче политичке неуравнотежености тих амандмана — она долази отуда што је, као што су то констатовали и предговорници — сасвим очевидно да је то компромис разних политичких снага.

Које су те политичке снаге? О тим политичким снагама још и сада је ризикантно отворено говорити, али то је наша дужност, јер као што је један младић пре неколико дана писао у „Студенту“: у извесном моменту неки људи немају права да ћуте.

Према томе, ми немамо права да ћутимо у једном тако важном историјском моменту и да не износимо оне чињенице које треба имати у виду и у каснијем развоју.

Стиче се утисак да се све ове судбоносне ствари, као што је малочас било речено, завршавају у нејавним разговорима о којима се остављају или не остављају трагови (а ти трагови неће бити приступачни можда чак ни у будућности историчарима).

Међутим, извесно је да се у Хрватској створила једна јака политичка групација која је почела да спроводи једну одређену стратегију и тактику за остваривање једне замисли која је званично била означена као остварење равноправности, као стварање пуне равноправности југословенских народа и тенденција да се хрватски народ ослободи извесних „хегемонистичких“ и „централистичких“ притисака.

У самој суштини та политика је довела до оних појава о којима су наше новине стварно ванредно стидљиво писале — мислим, наше новине у Србији. Та политика је довела до извесних ситуација које унесе велики немир у народ, не само овде, него нарочито тамо где се те ствари дешавају. Извесно је, на пример, да они људи које су проушташке манифестације регрута ЈНА у Винковцима погодиле сасвим другачије ће то да осете него ми који из штурих новинских извештаја то сазнајемо.

Међутим, то су само пропратне појаве. Чињеница је да се стиче утисак да се у целом том процесу Србија све више изоловала. Она је заиста дошла у једну ситуацију да изгледа да је изолована и да је принуђена да се брани од извесних оптужби за нешто што никад није учинила, да се брани од извесних својих тобожњих претензија које јој приписују снаге ван Србије.

Разуме се, нису за то криве само оне политичке снаге ван Србије које су на овакав начин искористиле тај моменат. Крива су и ранија политичка руководства у Србији, крива су она руководства која су форсирала каријеризам и која су због каријеризма и плитког политикантског рутинерства често жртвовала заиста корисне снаге, која су потискивала способне људи ради афирмације послушних медиокритета, која су уместо одговорних критичара охрабривала каријеристе, „поверљиве“ идејне пандуре и полтроне. У име наметнутих парола, као рецимо оне да су Срби у Југославији најбројнији и стога треба да попуштају, та руководства су наносила Србији велике и разноврсне штете и доприносила да Србија дође у такву ситуацију у којој се сада налази, и да на своју сопствену штету спроводи ону линију која јој је споља наметнута.

Разуме се та ситуација у Србији је много допринела томе да сада Србија дође у такву ситуацију у којој се налази.

Сасвим је, извесно да је тај распоред политичких снага чији су израз ови уставни амандмани врло неповољан за Србију.

3. Што се тиче идејне конфузности тих уставних амандмана, ствар је сасвим јасна. Ја на томе не треба дуго да вас задржавам јер су другови предговорници на то много указивали.

Занста је несхватљиво да данас, када је систем конфедерације свуда превазиђен, када се нигде озбиљно у политичкој пракси не поставља могућност конфедерације, ми уносимо у устав систем конфедерације, а да за то немамо никакву идејну основу, никакво идејно образложење.

Друг Чавошки је овде изнео нека схватања о конфедерацији. Чини ми се, уколико се може наћи нека идејна подлога оваквој концепцији конфедерације, она се најпре може наћи код Прудона. Прудон је био тај који је говорио о суверенитету појединаца, појединог човека, — уместо суверенитета државе, који је говорио о могућности права вета уже заједнице, општине, па чак и појединаца. Међутим, он је пошао од извесних утопистичких ставова које је после научни социјализам осудио. И насупрот тим ставовима, у радничком покрету се касније учврстило једно схватање које је Енгелс на једном месту (у чланку „Швајцарски грађански рат“) врло лепо формулисао — дозволићете ми да га цитирам: „Буржоазија већ својом индустријом, својом трговином и својим политичким институцијама ради на томе да свуда мале затворене локалитете, који живе сами за себе, истргне из усамљености, да их међусобно повеже, да њихове интересе споји у једну целину... Демократском пролетаријату не само да је централизам, како га је буржоазија започела, нужан него ће он штавише морати још више да га спроводи“. Но, срећа је што Енгелс данас није жив, јер би га можда овде у Југославији прогласили за централисту.

Разуме се, он је имао у виду прво, централизам као појмовну супротност федерализму, расцепканости, и друго централизам у условима демократије (што никако не значи „демократски централизам“ у виду оне карикатуре од „демократије“ коју је стаљинизам створио, него централизам у коме заједнички органи који спроводе политику која је у интересу целе заједнице, одговарају пред народом, одговарају пред онима који су их поставили). Наиме, демократија првенствено значи одговорност јавних функционера, управљача, пред онима којима управљају.

Међутим, са тог гледишта идеја конфедерације представља једну трагичну ситуацију.

Додуше, код нас експеримент са одумирањем државе, као резултат недомишљених, дубље несагледаних концепција донео нам је огромне штете, али сама чињеница и пракса нам показује да је држава потребна и да је она једна нужност. Уосталом, они републички централизми који су сада на помолу то на неки начин — али само у једном негативном смислу — потврђују.

Затим, да ли је Устав у складу са оним прокламованим принципима самоуправљања на којима је базиран Устав из 1963. године? Разуме се, ја сматрам да је самоуправљање по себи једна напредна политичка идеја коју сваки раднички покрет по реалним могућностима треба да прихвати. Али оно самоуправљање које смо добили кроз Устав из 1963. године дало је ванредно негативне резултате. Ипак, то самоуправљање је имало своју одређену идејну основу. Ту је била једна затворена целина, макар колико имала суштинских некохерентности. Ту смо на неки начин, бар формално-логички, могли те елементе довести у известан склад, у једну целину. Међутим, оно што се данас предлаже са Президијумом — потпуно одudara од принципа који су тада били постављени.

Прочитаћу шта је Кардељ говорио 1953. године када је први пут био постављен принцип скупштинског система. У образложењу у дискусији о Уставном закону из 1953. године — говорећи о томе да је и Маркс био одлучан бранилац демократске јединствене власти и да су тако мислили и многи други револуционари и демократски социјалисти, да је већ и Лењин покушао да овај принцип угради у темеље организације власти младе совјетске републике, он је рекао и ово: „Укидање президијума Владе и министарстава, које је предложено Уставним законом, није само израз наше начелне верности овој револуционарној демократској традицији. Оно је више доказ оправданости ове демократске традиције у пракси једног друштвеног и политичког система у коме нови друштвено-политички односи, на основу самоуправљања произвођача и радног народа у локалним заједницама захтевају чвршће и доследније повезивање „законодавне и извршне функције“. А затим каже: „Председник Републике и Савезно извршно веће произилазе из Скупштине и одговарају њој“. То је потпуно у складу са принципом јединства власти која је била базирана на социјалистичком демократском самоуправљању.

Шта значи увођење Президијума?

Другови, ја о томе не треба да говорим, треба само да прочитате став амандмана о томе и да се позовем на оно што су другови малопре изнели. Наиме, тврдња која је изречена и у дискусији о амандманима у Председништву СКЈ — да су се промениле прилике и да је због тога потребно да од постојећег система одступимо, овог момента не може никога да увери у своју оправданост. У ствари, Председништво по овом преднацрту амандмана представља једно уско, елитистичко, централизовано тело које практички има веће компетенције него Скупштина, и које треба да спречава процесе дезинтеграције које ће да убрзају амандмани.

Према томе, не можемо да видимо неку идејну утемељеност у овим уставним амандманима. Овде постоји прагматизам у оном најгорем, свакодневном смислу, а не и у филозофском смислу (јер филозофски прагматизам има и корисних идеја). Додуше, ми смо могли очекивати извесне уставне промене. Пракса је заиста показала да они принципи који су били постављени 1963. године у Уставу и законима који су после били донесени на основу Устава, никако не дају оне резултате који су се очекивали. Очекивало се да ће се — пошто се понекад наглашава слободна демократска провера праксе и слободна размена мишљења — указати на извесне основне негативне резултате овога поретка па ће они да се отклоне. На пример, види се да научно сасвим непроверена и импровизирана концепција о одумирању државе и о слабењу државне функције не одговара. Види се да та концепција о својини, о такозваној друштвеној својини која више није правна категорија, не одговара и да доводи до тешких потреса. Види се да извесне импровизоване економске теорије, теорије које нису научно базиране, доводе до врло тешких кризних ситуација. Види се да су извесни подухвати, као што је била реформа, довели до поновне инфлације, уместо стабилности у привреди. Општа несигурност расте не само у привреди. Имамо и кризу морала, многе појаве указују да смо дошли до извесне моралне дегенерације. Те појаве су, на пример, пораст криминалитета, слабење законитости, ситуација да подмићивање се сматра за нормалну појаву са којом се Савезна скупштина не може ухватити у коштац. Ми то толеришемо као нешто што је нормалан манир у извесним понашањима у привреди. Даље, види се ширење неодговорности, ширење крајње неодговорности. Политичка неодговорност је добила такве размере да се судбосна политичка питања решавају у неформалним политичким групама, тако да је то довело до тога да су се пре неколико месеци и сами посланици у Скупштини запитали: па, чему ми служимо, чему служи Скупштина, када се ствари решавају ван Скупштине. Уосталом, не треба бољег примера: ми видимо да су ови уставни амандмани већ и сада једна пракса — и поред још постојећег Устава. Ко је ту праксу потврдио? Скупштина није — формално-правно.

Пошто се тако шире све врсте неодговорности, очекивало се да ће уставне промене уследити на један други начин, са других полазних позиција. Међутим, уставне промене су уследиле онако како је то овде било изложено — не да се научно поново пренспитају извесне тезе у Уставу, оне које научно нису биле фундиране, нити да се пракса непристрасно и објективно провери, него су наглашаване извесне тенденције које имају свој корен у овим некохерентностима о којима сам малочас говорио.

4. О самим уставним амандманима заиста не треба говорити зато што су другови рекли да ће се организовати стручне дискусије и да ће бити говора о свим стручним питањима. Тешко ће моћи да се објасни, на пример, могућност пуног суверенитета република са суверенитетом федерације. То питање се поставља са гледишта теорије федерације.

Другови су сасвим исправно рекли да код нас питање покрајина није правилно решено: шта значи код нас покрајина, каква је то научна уста-

нова покрајина, да ли је ту битна историјска традиција (онда би и Далмација требало да буде покрајина), да ли етничка или национална разноврсност (у том случају морали бисмо да дајемо покрајину не само Шиптарима у Македонији него првенствено Србима у Хрватској, бар у оним местима у којима они хомогено живе).

Према томе, заиста та питања нису дефинисана. Има много питања која су сасвим отворена али у која сада не треба улазити већ их ваља препустити стручним групама.

Ја ћу се само задржати на једном питању — питању заједничког тржишта.

Већ сам у уставним дискусијама које су биле вођене 1962. године у вези са Уставом од 1963. рекао да је један нонсенс, једна немогућност — која је констатована почев од Адама Смита па потврђена преко Маркса и марксиста до многих економиста и капиталиста и социјалиста — да је немогуће заједничко тржиште а да не буде заједничка легислатива.

Пратите развој федералних држава — пратите развој Швајцарске, пратите развој САД, пратите развој СР Немачке (не само непосредно после рата него и раније). Федерализам у привреди је утолико слабио уколико је заједничко тржиште нужно наметало јединствено регулисање. Швајцарска, која је толико љубоморно чувала свој федерализам, донела је јединствен грађански законик, донела је јединствене привредне прописе.

Немогуће је одржавање поверења у привредно судовање када је оно подложно локалним и локалистичким интересима појединих република. Немогуће је нормално функционисање јединственог тржишта када је контрола тржишта разбијена чак на општине. Немогуће је јединствено тржиште када свака република па чак и општина може да тумачи па чак и изврше прописе према својим интересима. Немогуће је јединствено тржиште када правни односи нису јасни и сигурно постављени и када нема јединствено уређеног и поузданог апарата који извршује прописе или бар контролише њихово извршење.

Затим, данас јединствено тржиште не значи само јединствено царинско подручје, него и јединствену економску политику, јединствене мере планирања, јединствену финансијску и пореску политику, јединствену политику инвестиција, јединствену политику компензација, итд. јер, ако је само царинско подручје јединствено, ако се осигурава само „кретање робе и радне снаге“ на територији целе Југославије, а све остало што сам навео остаје републичко, неразвијене републике долазе у положај који личи на класични колонијализам.

И досадашња наша пракса је показала да је немогуће јединствено тржиште у условима разбијања легислативе на шест центара, па чак и на онолико центара колико има општина, односно колико има радних организација. То је немогуће. То видимо и по досадашњем нашем искуству. Када су пре неколико година извесни политичари одлучили да треба стварати националне економије иако постоји јединствено тржиште, то је довело до тога да су настали врло тешки сукоби, јер развијене републике покушавају да своју робу наметну неразвијеним републикама а да имају

депресивне цене у погледу сировина, да што више развијају прерађивачку индустрију која даје велику акумулацију, а да некако конзервирају екстрактивну индустрију у неразвијеним републикама. У том погледу је Босна и Херцеговина најгоре прошла.

Па када се сада та легислатива још прошири на републике а захтева се јединствено тржиште, јасно се примећује тенденција да се постојеће стање конзервише. Развијеније републике ће настојати да још више затворе своја тржишта за робу и капитал из других република (као што је данас случај, на пример, са Словенијом) док ће на вешт начин користити своје финансијско преимућство, форсирати свој капитал и улагати га у другим републикама.

Према томе, то су ванредно осетљива питања која се на овакав начин ни у принципу ни у пракси не могу решити. Она ће бити извор сталних сукоба, још много тежих сукоба од оних који су до сада били.

5. Међутим, време ми истиче, ја нећу да дужим. Овде је реч само о начелним примедбама. Ја сам на жалост песимиста у погледу тога да се ту нешто може поправити.

Можда би се извесне ствари могле поправити ако би дошло до заиста демократског решавања, али кад кажем — заиста демократског решавања, онда би то у крајњој линији значило да се извесна ванредно осетљива питања износе на најширу дискусију и најшире одлучивање, а ако је потребно и на референдум. Међутим, то је илаузија у овом моменту.

Треба рачунати са чињеницама, колико те чињенице погађају Србију — о томе су и предговорници малочас говорили. Ја сам далеко од тога да иступам као некакав српски националиста, ја настојим да објективно гледам на ту ствар.

Међутим, извесно је да је у развоју ове ситуације Србија до овог момента носила врло велики терет. Она је била проглашена за извор многих зала и за носиоца многих епитета, као што је унитаризам. Њу су спутавале и још увек спутавају многе пароле рецимо да „сваки треба да чисти пред својом кућом“, (т.ј. не треба се интересовати за оно што се дешава, рецимо, Загребу, а оно што се дешава у Рејкјавику или у Јужној Америци, или у Индији то нас интересује).

Дакле, оно што је ту — ту је, то је већ чињеница, ситуација са којом треба рачунати. Србија ће добити сада, као што ће добити и свака република, већу улогу, већи степен суверености него што је до сада имала. Тај моменат треба искористити, треба прегруписати снаге, да јачамо елементе напретка, да дејствујемо да демократске тенденције преовладају, да слободни и поштени људи долазе на она места за која одговарају, да прави људи дођу на права места, да рутинерство и каријеризам не спутавају стваралачке снаге; јер ја сам ипак оптимиста — ако развој догађаја доспе у ту фазу наметнуће се нужност једне демократске интеграције на нашем подручју пре или после. И за тај моменат, када дође нужност те интеграције, Србија треба да сачува широкогрудост, своје истински демократске и слободарске традиције.

Др Војислав Симовић: НАЦРТИ УСТАВНИХ АМАНДМАНА И НЕКА ПИТАЊА УСТАВНО-ПРАВНОГ ПОЛОЖАЈА ФЕДЕРАЦИЈЕ И СР СРБИЈЕ

У овој својој дискусији вратио бих се непосредније на проблеме уставног права. Морам, при томе, да нагласим да смо ми и као грађани и као радни људи заинтересовани за организацију наше заједнице, за њену суштину и њене могућности да, сагласно опредељењу своје сопствене социјалне основе, остварује наше битне интересе, везане за положај човека и његову улогу у друштву, његове основне слободе, као и основно јединство система, које треба све то да омогући и обезбеди.

I. Из тих разлога произилази наш интерес како ће бити организована та заједница, која је истовремено и вишенационална и која треба да обезбеди свакој нацији да буде равноправна, да има пуне могућности развитка и самоидентификовања. При томе ваља имати на уму околности да скоро ниједна од њих није територијално хомогена, као и чињеницу да нације, као посебан друштвени облик, треба да се развијају код нас у условима самоуправљања.

У складу с тим, а и низом других момената, ми прилазимо разматрању нацрта амандмана. Они би требало да садрже одговарајућу социјално-класну опредељеност тиме што би омогућили даљи развитак самоуправљања с тежњом да се оно афирмише као битан друштвени однос и опредељујући елемент друштвено-економског, политичког и уставног система. Начело самоуправљања треба зато да буде у основи уређивања односа и облика југословенске федеративне структуре. При томе се, свакако, не ради у којој мери је самоуправљање поменуто на различитим местима нацрта, већ се, пре свега, ради о томе какво место оно заузима у целокупним решењима амандмана.

Мислим да се један од недостатака нацрта амандмана огледа у томе што принцип самоуправљања не налази доследно и одговарајуће место у целини решења које пружа нацрт. У складу с овом напоменом навео бих само два случаја. Прво, познато је да је једна од основних карактеристика ове реформе требало да буде децентрализација функције федерације у условима самоуправљачког друштва. Природно је да се таква децентрализација као процес не зауставља само на нивоу републике односно покрајине, већ треба да се развија и даље. Друго, у нашим условима принцип скупштинског система није неко начело дато за себе; оно је, као демократски принцип, повезан са самоуправљањем тако да у извесном смислу представља његов посебан израз. Из тих разлога начела организације федерације треба да су у складу с тим принципом. Међутим, то није случај када размислимо одговарајућа решења нацрта која се односе на организацију федерације.

II. Када расправљамо о тим проблемима (организације наше федеративне заједнице), тада, природно, не можемо да ту расправу сведемо на упоређивање са до сада познатим моделима федерације или конфедерације. С друге стране, то, пак, никако не значи да можемо не водити рачуна о неким категоријама, које су настале проучавањем дуготрајних искустава. Истовремено, морамо, такође, бити свесни ограничености самих

категорија, јер се федерализам и федерација развијају и означавају, пре свега, један друштвени процес. У науци уставног права расправљало се, а и данас се расправља и научно одређују обележја федералног принципа и федерације као облика његовог остваривања. До утврђивања основних обележја федералног принципа дошло се на основу сазнатих и проучаваних искустава развоја федерације у периоду од скоро двеста година, а ако пођемо од неких класичних антиципирања природе федерације и знатно више.

Свакако да поменути обележја треба пре свега шире, социолошко-политички, одредити, зашта овде немамо могућности. Међутим, посматрано у релативно ужем смислу, познато је да постоји један број елемената, који у науци уставног права омогућавају одредбу овог принципа. Познато је, да се, поред осталог, у овом случају ради о постојању: двеју самосталних и равноправних сфера овлашћења, федерације и федералне јединице; постојању „резидијалних овлашћења“ у корист федералне јединице, док се за овлашћења федерације сматра да су „специфична“, посебна; о релативној непосредности вршења овлашћења и федерације и федералних јединица у односу на грађане; у постојању принципа координације и одсуству субординације: у супротном случају имали бисмо изражене елементе било централизоване федерације (скоро унитарне државне заједнице), било конфедерације; у постојању демократизма у поступку и организацији, као и могућности непосредног утицаја грађана у виду референдума, итсл.

Када овај принцип посматрамо у вези с нацртом амандмана, можемо да запазимо низ друкчијих решења. Познато је да је један од циљева доношења амандмана било и сужавање функција федерације уз напомену да федерација односно њени органи треба убудуће да врше ефикасно функције које остану федерацији. Нацртом су утврђене функције федерације, али поступак вршења тих функција садржи елементе који су ближи конфедерацији. Наиме, не постиже се самосталност органа федерације у вршењу њених функција, пошто се низ битних функција не може вршити без сагласности република и покрајина. То произилази из анализе амандмана: XXVI (Народна банка Југославије и републичке односно покрајинске народне банке); XXXI (поступак за промену устава, који не нуди и друге варијанте које би, под одређеним условима, учиниле овај поступак једноставнијим или бар омогућиле учешће бирачког тела по републикама и покрајинама, применом референдума); XXXII (којим се уређује учешће република и покрајина у вршењу неких права и дужности федерације); XXXIV (међународни уговори и односи) итд.

Такође, овакве моменте уочавамо и у организацији федерације. Наиме, Председништво се састоји од чланова које, сразмерно, бирају републичке односно покрајинске скупштине. Ово тело с веома широким овлашћењима, према начину на који се образује, омогућиће велики степен утицаја република и покрајина на федерацију. Друга би ситуација била када би чланове овог тела бирала Савезна скупштина. Штавише, садашње Веће народа, чије чланове бирају републичке и покрајинске скупштине, а не бирачко тело по републикама и покрајинама, садржи извесне конфедеративне елементе у организационом погледу. Други проблем је, као што је

поменуто, знатно сужавање начела скупштинског система. Наиме, Председништво, када се узму у обзир његов положај и овлашћења, сужава положај и улогу Савезне скупштине.

III. У вези с интересом који имамо за положај и организацију наше социјалистичке федеративне заједнице, јавља се истовремено и наш интерес за положај и организацију наше Републике у тој заједници. Анализом нацрта амандмана могу се у односу на ово питање уочити два момента. Први моменат, који произилази из овог нацрта, подвлачи знатно афирмисање положаја република, посебно у односу на њихова права и дужности и друге односе. Други моменат показује један посебан процес сужавања положаја, права и дужности СР Србије, додуше, на један посредан начин.

Не бих желео овде, због недостатка простора, да посебно расправљам о аутономији као елементу југословенског федерализма. У вези с тим ваља само истаћи да доношењем Амандмана XVIII Устава Југославије, који је заменио одредбе чланова 111. и 112. Устава, аутономија као таква није више „елемент федерализма“, па према томе ни елемент савезног Устава. Принципијелно могло би се поставити питање да ли је, у условима развитка самоуправљања, социјалистичке демократије, националне равноправности и др. услова, требало укинути поменуте одредбе, које уз допуну оног што је уређено Амандманом XVIII, не могу ниуколико ограничавати положај двеју постојећих аутономних покрајина.

Поставља се питање, на које додуше још није дат одговор, која и каква обележја покрајина чине да су оне „елемент федерализма“, односно у чему се састоје ти елементи? Овде се не можемо задржавати на потпунијем осветљавању ових елемената. То би захтевало да се изврши потпунија социолошко-политичка и уставна анализа. Ипак, од значаја је да се помене неколико обележја покрајине, која би могла бити релевантна за анализу „елемената федерализма“. Ту би свакако спадала следећа питања: услови образовања покрајина и потврда тог образовања савезним Уставом; карактер покрајине; учешће покрајина у органима федерације; начелно одређивање димензија функција покрајине, као и средстава за вршење тих функција (уставни закон, покрајински закон, друштвени план и др.); констатовање у саставу које републике се налазе покрајине итд.

Међутим, истовремено се суочавамо с проблемима односа између саме покрајине и републике у чијем се саставу она налази. Наиме, ако се права и дужности покрајине утврђују сагласно начелима Устава Југославије и сагласно Уставу СР Србије, тада тај, уставом утврђени однос, треба да се примени на све случајеве када се Уставом одређује да и покрајина може вршити послове с подручја права и дужности федерације. Анализа нацрта амандмана показује да се о том односу — република — покрајина, није водило довољно рачуна. Наиме, одредбе нацрта често не узимају у обзир чињеницу да су покрајине, поред тога што су „елемент федерализма“ и у саставу СР Србије. Оне су и елемент структуре СР Србије, па према томе и учвршћене у димензију права и обавеза Републике. Из тих разлога се може констатовати да су поједина решења нацрта амандмана прешла преко те чињенице, те тиме довела у питање начелно претпостављена уставна права Републике.

Свакако, у условима „децентрализације функција федерације“, водећи рачуна да би овакав процес требало да допринесе и даљој афирмацији самоуправљања, аутономне покрајине морају имати своје место. У таквим условима расте и број односа који треба још у већој мери да се уреде Уставом Републике, нарочито у погледу њених функција, а у вези с тим и начелно, функција покрајина. Штавише, сама логика југословенске уставности тражи или бар претпоставља да то уређивање треба да буде у сагласности и са Уставом Републике. То утолико пре што се ради често о уставом предвиђеним односима између федерације и републике, полазећи од утврђеног положаја република. Међутим, у том смислу, анализом нацрта амандмана, се не може видети прецизно основни положај СР Србије.

Ваља имати на уму да Устав Југославије остаје „федерални устав“. С његовим начелима морају бити сагласни и уставни република и уставни закони покрајина. Сагласно томе, Устав СР Србије, с обзиром на односе између републике и покрајина, на чињеницу да се неке досадашње функције федерације преносе на републике и покрајине, као и на чињеницу да је покрајина у саставу СР Србије, — треба да садржи два елемента. Прво, да буде сагласан с начелима Устава Југославије, а друго, зато што треба да буде сагласан, да утврђује знатно уже права и дужности Републике него што ће то бити случај с осталим републикама.

То су чињенице које указују да нацрти амандмана, који треба да постану саставни део Устава Југославије, прејудуцирају извесна решења, која се тичу Републике Србије, и смањују могућности уставног уређивања низа односа, који треба СР Србију да чине републиком (федералном јединицом). Сужавајући „резидијална права“ Републике они је доводе у ситуацију да уколико користи та права, која јој припадају као федералној јединици, дође у сукоб с Уставом Југославије.

На тај начин, уместо да нацрт амандмана препусти Уставу СР Србије да у духу и сагласно друштвено-политичким обавезама поштовања токова децентрализације и самоуправног уређивања тих односа, нацрт посредно сужава такве могућности. Сматрам да би у духу једне „демократске и самоуправне уставности“ било целисходније да се самим нацртом извесна решења вежу за сагласност с Уставом СР Србије.

Уколико се не би нашло овакво или неко друго слично решење, тада бисмо имали ситуацију да се покрајине по свом положају јако приближавају федералној јединици, а у оквиру исте ситуације чињеницу да је и СР Србија такође федерална јединица. То нас доводи, даље, до питања — може ли тада Република имати у основи иста права и обавезе као и друге федералне јединице. Тада би јединствено уређивање низа проблема од виталног интереса за Републику као целину могло бити уставно-правно доведено у питање, чак и по цену жеље да се ти проблеми у њеним оквирина „споразумно реше“.

Свакако да је у решавању односа који се тичу положаја, права и дужности, као и организације СР Србије требало поћи и наћи одговарајућа решења још у вези с доношењем савезних и републичких уставних амандмана 1968. и 1969. Мислим да је то тада учињено, данас бисмо у том погледу имали срећенију ситуацију.

Др Војин Димитријевић: СПОСОБНОСТ ОДЛУЧИВАЊА

На почетку бих хтео да дам друкчији тон речи „криза“, која се сада тако често употребљава. Пошто има различитих значења, био бих спреман да садашњу уставну кризу — о којој сви говоримо — схватим у исконском смислу те речи, као отворено испољавање нечега што је већ постојало. Био бих, међутим, против носталгично обојених призвуча, којима се у односу на садашње стање улепшава нешто што је прошло. Мислим да се сада испољило, а не погоршало, нешто што је — да употребим можда погрешну реч — скривљено раније.

Не треба да заборавимо да је ово први устав који се кроји у намери да се што је могуће више поведе рачуна о стварном политичком стању и расположењима — били они леви или десни — и да се пронађу одговори који ће се заиста спроводити. Чини ми се да је раније било друкчије и да су зато уставни текстови могли бити складнији и елегантнији.

Чини ми се исто тако да смо запали у панику јер овај период отвореног говорења долази после дугог периода тријумфаторства, тако да је разлика упадљиво велика. Не треба да заборавимо да — ако се дух ослободи да сагледа и појми оно што је предмет његовог истраживања — ослобађа се и тај предмет. Ослободило се, показало, покренуло много штошта ружно и сада смо у ситуацији да се неодложно и отворено понесемо и са ирационалним у политичком животу и политичком систему. Данашњи тренутак има усплахирене призвуче и због тога што смо суочени са снажним ирационалним снагама, које су се показале као привлачне, и што ирационалне политичке силе треба да признамо, да их не кријемо, не бојимо оптимистичком фразеологијом и да их некако сапнемо у систем.

Једино је чудно, а чини ми се да и за то постоји објашњење, колико су лако прешли на речник ирационалног многи међу онима који су се до јуче издавали за носиоце рационалног и „научног“, „авангардног. Другим речима, колико су деца која су снажно сисала на прсима унитаризма (у ствари одсуства демократије) зачуђујуће лако примљена као вође нечега што се наводно против тога бори. Тужно је колико се нови, националистички, пориви заступају већ добро познатим надри-аргументисањем, „социјалистичком“ и „радничком“ фразом.

Период тријумфаторства оставио нам је, између осталог, у наслеђе две ствари. Оне нам отежавају да решавамо питања која се сада откривају за решавање. Пре свега, ту је безвредност а у исто време и магија речи, инфлација речи. Као што се може видети и из нацрта амандмана, речи значе разне ствари, а често им је тешко утврдити значење. Иако нерадо употребљавам реч „отуђен“ јер не знам шта тачно значи, чини ми се да се њом можемо послужити да означимо стављање на јавну дискусију текста који је неразумљив чак и за људе који су школовани да тумаче оваква штива. То није неразумљивост која је плод учености, него неразумљивост која је последица вербалног компромиса. Ако је компромис само измиш-

љање новог имена за ствар за коју се не сме рећи шта је, онда се сутра политичка погодба, политички уговор тумачи на различите начине.

Друга ствар, која је преостала из тога времена, јесте појава професионалног политичара и професионалне политике. У истом кругу људи, уз незнатне изузетке (не би се сложио с напоменом у уводној речи о смени генерација), дошло је чак и до промене основних становишта. И ова садашња се решења траже међу онима који, нападајући прошло, нападају сами себе и на тај начин проналазе само нове форме и нове вербалне излазе и чак траже ослонац у увек спремним ирационалним савезницима.

Треба да видимо до којих се граница у Југославији може ићи у распарчавању, докле се може ићи у тежњи да се налет ирационалног иживи у нади да ће се стећи сопствено искуство које треба да замени теоријске спознаје и поуке из искуства прошлости и искуства других. У вези с тим хтео бих да укажем на једну компоненту, за коју мислим да у разговору није била присутна. Наиме, кад год испитујемо наш систем и наша решења заборављамо да се наша земља не налази на некој посебној планети, где може себи дозволити луксуз напрасито и брзог уређивања својих односа и тражења најбољих решења. Југославија се чак не налази у неком угодном кутку земљине кугле, него на веома „врћем“ месту. Геополитички израз „балканизација“ није ни мало нов. Отцепљење и уцењивање отцепљењем може бити опасна претња за сопствену, али и за све друге нације, јер је наша земља с великим мукама изборила место у светској равнотежи те свака кардинална промена може да повуче за собом опасне последице да се изгуби постигнути ниво националне слободе, који се иначе жели повећати. Рекао бих да националистичка опседнутост собом управо има за коначну последицу угрожавање националне слободе. Чуди ме да нису озбиљније узете у обзир школске опомене, послате у последње време из Аустрије, Италије и Бугарске.

Осврнемо ли се око себе и погледамо своје суседе, једнаке себи или мање од себе, видећемо у каквој сумњивој националној слободи они уживају. Да бисмо били отпорни према претњама, да бисмо водили рачуна о том несумњивом заједничком интересу да опстанемо (а у овом тренутку је најважније утврдити који су нам заједнички интереси) важно је да Југославија — без обзира да ли је савезна држава или врста међународне организације — има способност одлучивања, која може да зајемчи њену отпорност. Не мислим да су војнички одговори једини, иако су важни. Војним супротстављањем не може се постићи све јер војни притисци нису једини и јер национални опстанак не може да почива само на тој гарантини. Па и ту се служимо самозаваравањем, прибегавањем магији речи јер, као што видите, у амандману XXXIX, који говори о народној одбрани, не признаје се капитулација и забрањује потписивање или признавање окупације. Међутим, по међународном праву капитулација важи и производи последице без обзира да ли је устав одобрава, а окупација је фактичко стање, које нимало не зависи од тога да ли га неко усмено или писмено призна, већ да ли је окупатор запосео територију. Студент који говори о

потписивању и признавању окупације пада на испиту. Суштина је у јачању одбране, а не у речима.

Способност одлучивања у односу на иностранство погођена је у извесној мери тешким процесом доношења одлука предвиђеним у амандманима. Јасно је, нпр. да никаква политика, па ни спољна, не може да се води без обезбеђених средстава, а она се могу обезбедити само кроз процес усаглашавања, где свака република и покрајина мора да буде за одлуку. Мада смо уверени да проналазимо увек нова решења, за процес одлучивања према нацрту амандмана постоје називи из теорије међународних организација. Претходно усаглашавање можемо назвати ублаженом једногласношћу, јер се уздржавање не рачуна као противљење. Међутим, ако у Већу народа треба донети одлуку око које се нису сагласила сва извршна већа, онда се гласа тзв. распоређеном простом већином. То значи да већина делегата у Већу народа из сваке републике или покрајине треба да се сагласе. Таква већина није ништа друго него једногласност република и покрајина, само у овом случају веома тешка, јер има много делегација. Колико ми је познато, таква већина предвиђа се у међународним робним саветима, где постоје само по две групе: произвођачи и потрошачи.

Ако се на овакав начин не донесе одлука, може се донети само на инсистирање Председништва СФРЈ. Волео бих да добијем одговор на питање каква је, у овом погледу, разлика између Већа народа и Председништва? У Већу народа постоје делегације република. Јесу ли чланови Председништва делегати република и покрајина, или нису? Не видим да се могу опозвати, не видим да су одговорни телу које их бира. Уколико републичке и покрајинске делегације у Већу народа не изгласају један предлог, хоће ли се њихови представници у Председништву само „предомислити“ у име федералне јединице и федералног елемента који их шаље, или ће сопственим уверењем донети нову одлуку? Ако чланови Председништва нису делегати, онда је то наднационално тело. С обзиром на сразмерну малобројаност, оно је веома моћно. С друге стране, довољно је бројно да буде паралисано услед непостигнуте једногласности, која је свакако потребна за савлађивање препреке која се састоји у одсуству распоређене просте већине у Већу народа.

Када се узме у обзир да за међународне уговоре који траже акцију у виду републичких закона треба исто такво усаглашавање, лако се може видети да је способност одлучивања доведена у питање а маневарски простор Југославије у међународним односима, од којих она толико зависи, веома сложен. Као покушај да се изађе из могућих пат-позиција предложио бих једно решење којим се у међународним организацијама једногласности одузима њено парализујуће дејство. Тада, наиме, постоји могућност да се одлука усвоји и мимо противљења једне чланице, с тим што она неће важити за њу. Јасно је да ово решење није могуће код нас свуда спровести, али је рецимо, у погледу међународних уговора изводљиво у виду федералне резерве. Таква могућност учинила би нашу заједницу еластичнијом и способнијом за реаговање на опасности са стране.

Др Живомир С. Борђевић: ОСНОВНА ПИТАЊА ПРЕОБРАЖАЈА НАШЕГ ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА

Ја ћу говорити о неким основним питањима која су везана за Нацрт уставних амандмана и за живот нашег друштва или, другим речима, о неким основним питањима која се тичу преображаја нашег друштвено-политичког система. При томе ћу поћи од предложених амандмана, тј. од онога што они садрже, а не од онога што не садрже, а што можда представља више жељу него реалност.

У дискусији о амандманима, а и о нашем друштву, треба одбацити замагљивање ствари, лакирање ситуације и њено улепшавање, играње формулацијама које не значе ништа или значе сасвим супротно од онога што се стварно хоће или што стварно постоји; у исто време треба одбацити драматизовање ствари, где му нема места, нервозу и подстицање ниских инстинката. Треба говорити јасно и отворено, и то о стварним чињеницама, о стварном стању ствари.

Полазећи од изложених принципа, рећи ћу неколико речи, као што сам већ напоменуо, о неким основним питањима преображаја нашег друштвено-политичког система. О неким од тих питања већ сам говорио на другом месту, али не и у овој средини. Међутим, чини ми се, није сувишно поново говорити, чак и на исти начин; ја ћу настојати да кажем и нешто ново.

1. О конституисању Југославије као самоуправне заједнице или о њеном конституисању као заједнице република и покрајина. Прво питање о коме желим да кажем неколико речи је питање у ком се правцу крећу предложене уставне промене: у правцу конституисања Југославије као самоуправне социјалистичке заједнице, или у правцу конституисања Југославије као заједнице република и аутономних покрајина.

У досадашњој дискусији су многи, међу њима и веома одговорни, наглашавали да се уставним променама управо наглашава конституисање Југославије као самоуправне социјалистичке заједнице; да је то оно што преовлађује или што је у једнакој мери изражено као и конституисање Југославије као заједнице република и аутономних покрајина.

На жалост, не могу да се прикључим тим мишљењима. Она су више жеља него реалност. Додуше, у уставним амандманима говори се и о самоуправљању, али оно није конституисано од дна до врха, од организације удруженог рада, радне организације, асоцијације радних организација и општине до аутономне покрајине, републике и Федерације. Оно је у предложеним уставним амандманима управо остало на нивоу организације удруженог рада, дакле, на нивоу погона радне организације.

Насупрот начину на који је изражено самоуправљање, у нацртима уставних амандмана дошла је до пуног изражаја идеја о конституисању Југославије као заједнице република и покрајина, и то претежно као конфедеративне заједнице.

Ако је потребно да се изјасним да ли сам за уставне промене које претежно почивају на конституисању Југославије на идеји самоуправљања или на идеји заједнице република и покрајина, опредељујем се за консти-

туисање Југославије као самоуправне социјалистичке заједнице. Али, то захтева сасвим другачији приступ уставним променама од овог који је дат у предложеним уставним амандманима.

2. *О конституисању Југославије као федеративне или конфедеративне заједнице, или као заједнице са мешовитим елементима.* Друго питање о коме хоћу нешто да кажем јесте питање да ли Југославију треба конституисати као федерацију, конфедерацију или као заједницу састављену од федеративних и конфедеративних елемената.

Сматрам да Југославију треба организовати као федеративну државу са ефикасним савезним органима. Надлежност тих органа може бити релативно мала, чак врло мала. Она може да обухвати само народну одбрану, спољне послове, јединствено тржиште и монетарни систем и, поред наведених области, законодавну регулативу која почива на међународним конвенцијама које обавезују Југославију као целину. Све друго може бити у надлежности република и покрајина. Не треба се плашити различитости у многим областима живота, када се оне већ не могу мимоићи.

Метод рада савезних органа треба да буде у претходном усаглашавању ставова са републикама и покрајинама. Али, они одлуке треба да доносе сами и то без права вета. Друкчије решење води неефикасности, јер је тешко наћи решење одређеног питања са којим ће сви бити сагласни и задовољни.

У погледу ствари које се налазе у надлежности савезних органа, ови органи треба да имају средства и моћ да их ефикасно и остваре, а не да зависе од моћи и средстава република и покрајина. На жалост, у предложеним амандманима централни органи немају никаква средства нити моћ да остваре надлежност која им је предвиђена.

Али, без обзира које решење буде усвојено у Савезном уставу, оно треба да буде изражено јасним језиком. То данас у амандманима није случај. Не може се, на пример, рећи да је Југославија федеративна државна заједница, а после то негирати многим решењима практичне природе. Ако је Југославија федерација, онда ту идеју треба провести од почетка до краја. Ако је мешавина федеративних и конфедеративних елемената, онда то такође треба јасно рећи. Најзад, ако је Југославија конфедерација, то такође треба недвосмислено изразити.

3. *О аутономним покрајинама као елементу федерализма или конфедерализма и о положају Републике Србије.* Треће питање о коме ћу рећи неколико речи односи се на проблем аутономних покрајина као елемент федерализма или конфедерализма, и на положај Републике Србије у вези с тим. О томе је овде било речи и ја нећу понављати оно што је већ речено, мада то у извесном смислу не могу избећи. Али, мислим да о томе треба још говорити.

Морам да кажем искрено и отворено да се са предложеним статусом Републике Србије у Савезном уставу, а и у предложеним амандманима, не слажем. С тим нису задовољни вероватно и многи други, можда чак сви Срби у Србији или бар већина. Веома добро је познато да у народу већ одавно кружи виц да се Република Србија састоји из две покрајине и „Ужаса“, при чему се под „Ужасом“ подразумева ужа Србија. Може ли се

то стање задржати и даље или чак погоршати уставним решењима која се предлажу?

За мене се питање аутономних покрајина не поставља као ствар везана само за Србију и преко Србије за Југославију. Ако се одржи то стање, онда је јасно сваком, ко хоће јасно да гледа, да Србија као република није равноправна са осталим републикама у Југославији, нити је питање аутономних покрајина принципијелно решено.

Одржавање постојећег стања у будућности у погледу аутономних покрајина и положаја Републике Србије не може се бранити постојањем таквог стања данас и у прошлости. У време када је Југославија била федеративна држава, са доста јаким централним органима, питање физиономије Републике Србије и веза њених аутономних покрајина с њом и савезном државом, представљало је мање осетљиво питање него данас, тј. у време када се Југославија конституише превасходно као заједница република, и то у основи на конфедеративном принципу. У таквој ситуацији Срби имају право да јасно виде своју републику и од њих се не може захтевати да буду мање заинтересовани за своју државу него други народи Југославије.

Неравноправност Републике Србије у вези с аутономним покрајинама у односу на друге републике у Југославији не састоји се у томе што Србија има аутономије, а оне немају, него у томе што питање постојања аутономних покрајина није принципијелно решено и што не постоји уставно-правна могућност дата Савезним уставом да све републике, тј. републике уопште, могу имати аутономне покрајине.

У досадашњој дискусији о уставним амандманима дискусанти са Косова и из Војводине углавном су се изјаснили да не желе да њихове покрајине имају статус република, већ да желе да покрајине чине део Републике Србије. Међутим, у исто време они се грчевито држе предложених уставних амандмана, а у њима се управо изједначавају републике и аутономне покрајине. Ако другови са Косова и из Војводине стварно не желе да покрајине имају положај републике, него да чине део Републике Србије, онда нека се сагласе да је потребна одговарајућа измена уставних амандмана. У противном, њихове изјаве нису искрене.

У току дискусије о уставним амандманима у вези са положајем Републике Србије неко је рекао да су аутономне покрајине богатство Србије а не њен терет. Нека буде тако. Али, нека се стицање тог богатства допусти и другим републикама, нека и оне њему одшкрину врата. То захтева равноправност народа и народности на економском, политичком, националном и другом плану, а тих разлога има на многим местима у Југославији, а не само у Србији.

Пледирајући за јасном физиономијом Републике Србије у оквиру Југославије, не тражим укидање аутономних покрајина у Србији, нити желим да негирам постојање разумног обима њихових права. Такође не тражим конституисање Србије као полицијске и туторске државе, како то хоће неки да прикажу, нарочито са Косова и из Војводине. Не радн се ни о застарелом појму суверенитета. Али, нико није толико глуп да не зна шта је суверенитет, шта је држава, шта је република, а шта је аутономија

покрајина. Свака ствар треба да буде јасно постављена, тј. република треба да буде република, а не недоношче или монструм, аутономна покрајина треба да буде стварно покрајина, а не република. Ако се хоће да аутономна покрајина буде република, онда нека се то јасно и јавно каже, нека се не продаје рог за свећу.

У вези с покрајинама у Србији могло би се и друкчије резоновати. Могло би се, на пример, са истих разлога са којих се тврди да Војводина треба да буде аутономна покрајина показати да јој не треба признати тај статус. Наиме, у прилог томе да Војводина треба да буде покрајина наводи се тзв. историјски разлог, тј. наводи се да је она имала аутономију у време Аустрије и Угарске. Међутим, Војводина се за ту аутономију изборила у оквиру туђе и непријатељске државе. Аутономија је била форма очувања српског идентитета и форма борбе за уједињење са Србијом. Моментом уједињења са Србијом, Војводина, у којој преовлађује српски живаљ, нема више потребе за аутономијом. Јер, није Србија непријатељска држава у чијем се саставу налази Војводина, да би она имала оправдање да се данас бори за аутономију. Дакле, историјски разлог који се наводи за аутономију Војводине говори управо против њене аутономије. Међутим, ја не предлажем укидање аутономности Војводине. Извесни практични разлози говоре за постојање њене аутономије, а не историјски, национални или било који други. Оно за шта се залажемо, то је да Војводина, а и Косово, имају стварно статус аутономних покрајина, а не статус републике.

Поставља се питање на који начин разрешити проблем покрајина, њихов однос према републикама и Југославији као целини. Мислим да решење треба тражити на принципијелној платформи.

Прво, у савезном Уставу треба да постоји начелна одредба о могућности да републике у свом саставу могу имати аутономне покрајине, не наводећи које су, као ни то у којој републици се налазе. Јер, не постоје само разлози за постојање аутономних покрајина у Србији, него и у другим републикама. Међутим, када се то питање покрене, онда многи други из тих република постају алергични. Међутим, ако се боримо за права народа и народности на најширем могућем фронту у оквиру Југославије, онда се за њихова права треба борити пре свега у својој средини и својим примером другим показивати правац понашања. Међутим, изгледа да је лакше бити напредан када је реч о туђој републици него када је реч о својој.

Давање могућности постојања аутономних покрајина у свим републикама не значи да се аутономне покрајине морају и формирати. Али, то је принципијелно питање и принципијелно га треба решити, а живот и пракса нека покажу његову конкретну реализацију.

Друго, у савезном Уставу треба да постоји одредба да свака аутономна покрајина даје одређен број представника у савезне органе (председништво, веће народа и др.). У вези с тим, могуће су две солуције: прва, да аутономна покрајина своје представнике делегира непосредно у савезне органе; друга, да их делегира у оквиру делегације републике у чијем се саставу покрајина налази. Пошто Југославија треба, у првом реду, да пред-

ставља заједницу република, друга солүција је доследнија и за републике прихvatљивија.

Треће, у Савезном уставу треба да постоји одредба о томе да одређене године (на пример, пете, седме или друге) председник председништва или другог савезног органа постаје представник једне од аутономних покрајина, с тим да временом представник сваке покрајине добије могућност да руководи одређеним савезним органом.

Четврто, уставом републике, која у свом саставу има аутономну покрајину, и законом аутономне покрајине, треба омогућити што већа права аутономним покрајинама, уз задржавање елементарних заједничких ствари у оквиру републике. Посебно, и савезним уставом, и уставом републике, и законом аутономне покрајине, и статутом општине треба омогућити и загарантовати слободно национално испољавање народа и народности, слободну употребу језика и све оно на шта човек као слободно биће треба да има право, поготову у социјалистичком друштву.

У борби за измену уставних амандмана о статусу Републике Србије и аутономних покрајина треба, по мом мишљењу, делегати, представници и функционери Србије да буду јединствени. То због будућности Србије. Јер, не може се предвидети данас како ће се ствари даље развијати. Може се очекивати у догледно време формирање шест или осам независних држава на овом тлу. Разуме се, ја то не желим и мислим да многи не желе али то је могуће, не треба то искључити. Због тога нико нема право, без обзира на своје заслуге у прошлости, да занемари интересе Србије. Јер, Србија је постојала и пре њих, а постојаће и после њих. Србија је постојала и пре социјализма и постојаће и после социјализма. Класе и друштвена уређења се мењају, али народ и земља остају.

У захтеву за равноправним третманом СР Србије не треба уступнути ни пред каквим ауторитетом. Морална страна ствари, комунистичко начело равноправности и једнакости народа и народности, су на страни Србије. На тим идеалима треба истрајати.

Срби немају више право да буду ни наивни ни идеалисти.

4. О испољавању националног осећања и решењу националног питања. Четврто питање о коме бих био слободан да нешто кажем јесте питање националног испољавања у вези с уставном променом.

О националном опредељењу и националној припадности данас се у нас говори свуда и на сваком месту. Тим се питањем баве и појединци и форуми. Прокламује се одређена националност да би се после извесног премена избрисала као да није ни постојала. Помешани су појмови државност и националност, односно неки се труде да свака наша република представља државни израз одређене нације и ту тезу натежу пошто-пото. Заборавља се да једна иста нација може бити организована у две или више држава а да то њиховом заједничком животу не смета. На пример, Савезна Република Немачка састављена је од више држава као федералних јединица и нико се, колико ми је познато, не труди да докаже да грађани који их чине нису Немци него да свака федерална јединица представља државни израз посебне нације.

Ми смо, међутим, дотерали дотле да оне који се осећају Југословенима и који су, по моме мишљењу, најбоље опредељени, прогласимо нео-предељенима, а до пре две-три године нисмо поступали тако. И још горе од тога. Дотерали смо дотле да ономе ко се декларише као Југословен при-качимо етикету унитариста, мада те две ствари у основи немају никакве везе.

Имајући у виду све што се догодило и што се догађа у вези с нацио-налном опредељеношћу, мислим да се мора наћи излаз и то стабилан из-лаз. А он се може наћи само ако се прокламује да је национално осећање лична ствар грађана; а оно то и јесте, и то исто онако као што су то љу-бав, мржња, понос и друга лична осећања. Ако се призна да је национално осећање оно што грађанин носи у свом срцу у смислу припадности нече-му, онда нико нема право да намеће како ће се ко национално осећати. Власти могу регистровати само оно што саопшти грађанин као своју на-ционалну припадност, без обзира шта он саопштава: припадност одређеном народу, или региону, или завичају, или ништа. На крају крајева, не видим потребу да грађанин буде испитиван којој националности припада и примо-раван да се о томе изјашњава. Треба стати на пут појави да се на нацио-налним осећањима грађана стиче политичка и друга каријера.

У нацрту амандмана о националном осећању се само овлаш го-вори. Међутим, мени се чини да у будућем уставу овом питању треба по-светити пуну пажњу. Мислим да треба унети одредбу да је национална припадност лична ствар грађанина, тј. његово лично осећање, и загаран-товати поштовање тога осећања. Ако оваква одредба не може да се издеј-ствује у савезном Уставу, мислим да треба да нађе места у Уставу Соција-листичке Републике Србије. Нека Република Србија да пример другима како треба третирати национално осећање грађана. Она то може, јер на-ционалистички и шовинистички није оптерећена.

5. *О интеграцији радних организација и друштвено-политичких зајед-ница.* Пето питање о коме бих хтео да кажем неколико речи јесте питање интеграције радних организација и друштвено-политичких заједница.

У нацртима уставних амандмана говори се о могућности интеграције, али само радних организација, и не наводи се територија на којој је могу-ћа интеграција. Ако се у уставу јасно не одреди да се интеграција може вршити на територији целе Југославије и то не загарантује и не обезбеди ефикасним средствима, не треба сумњати да ће се интеграција између рад-них организација углавном вршити у оквиру територије аутономне покра-јине и републике. На тај начин ће се свака аутономна покрајина и репуб-лика затворити у своје границе. Та тенденција је у нас видљива већ одав-но, а поготову данас.

Међутим, оно што је од исто тако великог интереса као и интеграци-ја радних организација, то је могућност интеграције друштвено-политич-ких заједница у оквиру Југославије. У нацрту уставних амандмана се о томе ништа не говори. Напротив, подела Југославије на републике и ауто-номне покрајине жели се овековечити. Јер, Устав се, према амандманима, може променити само ако се с променом сагласе све скупштине републи-

ка и аутономних покрајина. То значи да ма која од осам федералних, односно конфедералних јединица може да спречи промену Устава! Да ли то одговара ономе чему човечанство данас тежи? А оно тежи ка све већој интеграцији, и то и економској и политичкој. Интегришу се у одређеном правцу државе и нације које су до јуче биле у непријатељским односима. Не видим разлога да се Уставом не дозволи интеграција друштвено-политичких заједница у оквиру Југославије. То не може никоме сметати нити представљати опасност за било кога у Југославији сем за оне који имају нечасне намере према њој и народима који у њој живе. Можемо већ данас предпоставити да подељеност народа, којој се данас тежи, неће остати вечна, и да ће неке друштвено-политичке заједнице, у датом тренутку, желети да се уједине. То, на пример, могу пожелети Словенија и Хрватска, или Хрватска и Србија, или неке друге друштвено-политичке заједнице. Јер, оно што данас изгледа немогуће, не мора то бити у будућности. Долазе нове генерације које ће иживети националистичке предрасуде које данашње генерације љубоморно чувају.

На основу реченог сматрам да у уставне амандмане треба да уђу ове допуне: прво, интеграцију радних организација треба омогућити, гарантовати и заштитити на целој територији Југославије.

Друго, треба омогућити слободну интеграцију друштвено политичких заједница у оквиру Југославије; нека то постоји као могућност, па нека живот покаже да ли ће се то остварити или не.

6. О уставном амандману којим би се одредио други град за главни град уместо Београда. Шесто питање, о коме хоћу нешто да кажем, јесте питање доношења уставног амандмана којим би се одредио други град за главни град уместо Београда.

Да би могао да се оствари учињени предлог, потребно је донети још један уставни амандман. Тиме би се, додуже, број амандмана повећао, а њих, као што видимо, има већ приличан број. Међутим, без обзира на то, треба донети и амандман којим би се, у постојећем Уставу, изменила одредба којом је Београд прокламован за главни град Југославије. Новим амандманом треба одредити неко друго место, други град, за седиште савезних органа, било да Југославија буде федеративна или конфедеративна заједница. Тај други град могао би, на пример, да буде Сарајево, јер оно отприлике представља средиште Југославије.

Који разлози говоре за промену главног града Југославије? Говори, пре свега, чињеница да је Београд у многим срединама постао синоним за централизам, унитаризам и великосрпски хегемонизам и шовинизам. Због Београда као главног града други се осећају као да живе у провинцији, а они то неће. Београд као главни град је извор суревњивости и сујете у многим срединама. Због свега тога нека се седиште Југославије пресели у други град ван Србије; нама неће сметати што ћемо постати „провинција”. Одузимањем Београду „славе” и „почасти” главног града нека се уклони и последњи разлог сумње у народ који живи у Србији и оно што се збива у Србији. Уосталом, не мора највећи град у земљи да буде главни град те

земље. Данас има више примера да је неки од мањих градова главни град неке државе. На пример, Вашингтон као престоница САД је мањи од Њу-јорка, а Бразил је изградио потпуно нови град у унутрашњости Бразила — град Бразил и одредио га за главни град, мада постоје други већи градови.

7. *О поистовећености јавне функције и лично-породичне егзистенције јавног функционера.* Седмо питање, о коме ћу говорити, јесте питање поистовећености јавне функције јавног функционера и његове лично-породичне егзистенције у нашем друштву. О овом проблему уставни амандмани не говоре. На први поглед изгледа да то питање нема никакве везе са уставом. Међутим, веза постоји, и то не само са Уставом него са целокупним животом друштва.

У нас су, а и у социјалистичким земљама уопште, изједначени јавна функција и лични (приватни) и породични положај јавног функционера. Наиме, јавна функција представља основни, главни или најчешће једини извор личне (приватне) егзистенције јавног функционера и његове породице. А то се, по правилу, веома негативно одражава на вршење јавне функције, на вршење општедруштвених послова. Због сталне бојазни да не изгуби јавну функцију у тиме главни или једини извор лично-породичне егзистенције, јавни функционер је спутан, неслободан или недовољно слободан у својој активности. С једне стране, он се у извесном смислу боји виших функционера, а с друге стране он тежи да се са њима изједначи у функцији. Због тога он често више води рачуна о томе докле ће у функцији стићи, а мање о интересима друштва у име којег врши функцију. То се осећа и данас у раду на уставним променама и дискусији о тим променама. Вероватно би у том погледу много шта изгледало другачије да су јавни функционери у својој активности неспутани опсесијом о свом лично-породичном положају који је нераздвојно срастао са функцијом.

Питање поистовећивања јавне функције и лично-породичне егзистенције јавног функционера није решено, у смислу раздвајања те две ствари, у било којој социјалистичкој земљи. То питање нисмо ни ми решили, мада је у једном моменту живота нашег друштва изгледало да ће се приступити његовом решавању.

Уверен сам да се за ово питање може наћи решење у социјалистичком друштву. Ја ћу рећи којим би правцем отприлике требало кренути.

Пре свега, треба да постоји у социјалистичком друштву извешан број слободних професија којима би могао да се бави јавни функционер, као грађанин, када са било којег разлога престане да врши јавну функцију (на пример, услед оставке, услед смене и др.). Те професије треба да буду стабилно постављене, а не, као што је случај данас, да се на њих гледа као на нужно зло и реликт прошлости.

Друго, треба сачувати или унапред обезбедити радно место на које ће јавни функционер моћи извесно доћи у случају кад престане да врши јавну функцију.

Треће, јавна функција не треба да буде ни основни ни једини извор материјалних средстава за живот јавног функционера и његове породице.

За вршење јавне функције јавни функционер треба да добије само један скроман додатак на доходак који има или је имао из основног радног односа.

Четврто, треба елиминисати професионализам у што је могуће већој мери или га неутралисати горе наведеним и другим мерама. Сасвим неосновано је од политике направљено занимање и то од општинске организације Савеза комуниста до председништва ове организације у савезним размерама. Међутим, људи су и раније вековима водили политику и, колико ми је познато, нису тако чинили.

Низ функција политичког карактера могуће је вршити на аматерској бази или на бази минималне материјалне стимулације. Јер, као што има људи који после радног времена воле да се баве разноврсним активностима (да иду на излет, да играју разне друштвене игре и сл.), тако има људи који ће се после или поред радног времена посветити бављењу политиком. Али, уместо да идемо тим путем у разрешавању питања обављања јавне функције, ми идемо потпуно супротним. Ми повучемо човека са радног места у фабрици или другој организацији и дамо му стан, лични доходак и остало у огромној несразмери са оним што је до тада имао. Разуме се, тај више не жели да се врати на старо радно место. Тај жели да иде само даље, само на већу функцију. Код нас је ноторна ствар да јавни функционер углавном не може добити нижу функцију од оне коју је вршио, него само вишу, изузев ако не погрешити у свом односу према вишим функционерима. Међутим, данас, изгледа, више нико и не грешити.

Закључна напомена. Изгледа да сам превише говорио о Србији. Нисам о њој говорио зато што сам велико Србин, или националиста или шовиниста. Говорио сам због тога што сматрам да Србија као република треба да буде јасно одређена и што треба да буде равноправна са другим републикама у Југославији.

Сматрам за потребно да напоменем да ми у Републици Србији не би требало да се много враћамо у прошлост и да тражимо неке симболе, као што то данас чине у неким другим срединама у Југославији. Не треба да вешамо на одело ни грбове нити да машемо националном заставом. Нама то није потребно. Ми нашу прошлост треба да знамо. Али оно чиме треба да се бавимо, то је да створимо такве услове у којима ће моћи да дође до изражаја стваралачка активност свих наших грађана, без обзира које су националности, одакле су дошли и одакле ће доћи. Треба да се укључимо у модерне токове савременог развоја. За Југославију не треба да се боримо више него други народи Југославије. Јер, то само може да смета. Нека се други боре за Југославију. Верујем да ми у Србији никада нећемо допринети да се Југославија распадне. Напротив, ми ћемо увек бити на бранику те Југославије, као што смо увек и били. Убеђен сам да има снага и у другим срединама које су за Југославију. Дајмо могућност тим снагама да се боре. Време ће у сваком случају бити најбољи судија свачијем ставу и понашању.

Др Драгослав Јанковић: ИСТОРИЈСКО РАЗМАТРАЊЕ ПОВОДОМ АМАНДМАНА XXXII

Ја бих хтео да кажем нешто у вези или поводом „фамозног“ амандмана XXXII, јер ми се његова садржина чини карактеристичном за дух и пишеве читаве актуелне уставне промене у нас.

Иако до сада нигде није објављено ко је био иницијатор (предлагач) овог амандмана, ни који су били мотиви предлагача односно уставне комисије, — ипак се из накнадних изјава, говора на конференцијама, посебно из живог залагања и инсистирања хрватских политичара, може претпоставити с много сигурности: (1) да су представници Хрватске били предлагачи поступка усаглашавања република у одлукама федерације, и (2) да су њихови мотиви за тражење тзв. „права вета“ били: бојазан од мајоризације и хегемоније — разуме се српске нације као најбројније; неповерење у ефикасност других путева и средстава; тежња да се обезбеди не само што потпунија национална равноправност, него и што је могуће већа самосталност, независност и државна сувереност.

Као историчар могу вам рећи да су бојазни од мајоризације и те тежње за што већом самосталношћу и државном независношћу мада у оквирума југословенске политичке заједнице, — у хрватској политичкој историји веома давнашње.

Још од почетка првог светског рата, када је стварно отпочео рад на образовању прве заједничке југословенске државе, хрватски политичари који су у тој акцији били ангажовани, изражавали су бојазан од ступања у такву заједничку државу. Изражавали су — разуме се, онако и онолико колико им је тада било могуће — бојазан од мајоризације и хегемоније Срба у заједничкој држави. Не једанпут су се Супило и Трумбић, два најистакнутија хрватска политичара тог времена, међусобно вајкали, тада још само између четири зида, да ће Срби са својим ортодоксним ексклузивизмом завести своју хегемонију у будућој заједничкој држави, да ће настојати да све посрбе, као што су то већ учинили и чине с Македонцима, итд. — На Крфској конференцији 1917. године Трумбић се ипак усудио да предложи да се југословенски устав донесе квалификованом већином, и то не само бројном, него и „племенском“ (тј. националном), да би се спречила мајоризација над Хрватима.

Треба рећи да те сталне бојазни хрватских политичара, у оно време и у оним условима никако нису биле без основа. Спољна, национална политика Србије — и то не само Пашићева политика и политика радикалне странке, него мање-више политика свих грађанских странака Србије — била је званично формулисана као политика ослобођења и уједињења свих Срба, Хрвата и Словенаца; у суштини то је била политика једне, већ више деценија национално ослобођене, буржоаске државе која се, иако још увек мала и сиромашна, налазила, нарочито после 1903 године на линији свог значајног привредног, друштвено-политичког и културног успона; то је била једна нова етапа на њеном путу поступног територијалног ширења (на путу чије су деонице биле повезане, означене годинама 1815, 1833, 1878, 1912—1913). Не увиђајући битну разлику између раније, српске и нове објек-

тивно југословенске националне политике, водећи српски политичари, нарочито владајући радикали, су у току рата 1914—1918. године југословенске народе под Аустро-Угарском стварно третирали као објект (а не субјект) ослобођења и уједињења. При томе се председник српске владе Пашкић заносио варљивом унитаристичком надом (у ствари заблудом, — кобном по читав даљи политички развитак у Југославији!) да ће се даљим политичким развитаком постићи национално уједначавање тј. стапање свих Југословена у једну нацију којој ће Срби дати печат слично ономе како је у XIX веку извршено национално уједињење и национално формирање талијанског или немачког народа. (Додајмо овде, између заграда, да смо далеки ехо ове кобне пашкићевске унитаристичке заблуде, с истом аргументацијом, тј. с истим неразликовањем ситуације у погледу формирања нација у XIX веку и већ формираних нација у XX веку, имали, на жалост прилике да чујемо и овде у јучерашњој нашој дискусији).

Иако су се за време рата, па и пред сâм крај рата, у време распадања побеђене Аустро-Угарске, налазили у врло неповољном положају, хрватски буржоаски политичари настојали су, колико су могли, да отклоне унитаристичке планове српске владе и да се изборе за политичку равноправност са Србима, Југословенски одбор са српском владом, мада увек средствима углавном само дипломатским, или меморандумима, резолуцијама итд. и т. сл.; не покушавајући никада да ангажују народне масе ни у политичкој ни у оружаном борби на страни Савезника, ни онолико чак колико су то Чеси пред крај рата учинили. Кад се на крају рата указао, како им је изгледало, повољан моменат, Трумбић је успео да Женевска конференција о уједињењу новембра 1918. прими једно решење, додуше привремено, које је предвиђало дуалистичку конфедерацију, „једну накараду од Министарства каквог нигде никад није било“, како је то решење назвао Стојан Протић.

И у периоду између два светска рата, водећи политички људи Хрватске, борећи се против унитаризма и српске хегемоније, полазили су у ствари вазда са позиција буржоаског, хрватског национализма (између осталог, на пример, с одрженим претензијама на Босну). Ваља исто тако приметити — јер је то карактеристично — да су политички представници Хрватске вазда за хегемонизам оптуживали, не појединце, или политичке групе или друштвене слојеве у Србији, него цео српски народ као кривца за сва зла, не признајући ништа позитивно у заједничкој држави (иако су, као што је познато, у том злом рађењу учествовали, не један и не мало, и њихови политичари).

Говорим о хрватским грађанским политичарима зато што се национално питање у Југославији сводио стварно пре свега на тзв. хрватско питање, које се провлачи као црвена нит кроз читаву политичку историју Југославије. — Ипак при томе свакако треба уочити значајну чињеницу да сви главни политички фактори Хрватске (изузимајући крајњу десницу, франковце и, касније, усташе) *никада* нису у својим захтевима за решење хрватског питања ишли до захтева за сепарацијом, одвајањем од Југославије. Они су вазда тражили што је могуће већу самосталност и

своју државну независност, али увек у оквирима, границама Југославије. Још је Трумбић у току првог рата одлучно иступио против талијанских планова о стварању самосталне хрватске државе, наводећи као разлоге против тога: (1) немогућност да се повуку државне границе због етнички измешаног становништва, (2) опасност од сталних сукоба и борби две суседне братске (можда баш и зато што су братске) државе — Хрватске и Србије, (3) опасност од територијалних претензија и апетита суседа или великих сила. (Морам признати да ми никада није било јасно, а и данас ми то није, како се, у области државног а не међународног права, може то двоје постићи и помирити: потпуна самосталност и сувереност делова и истовремено постојање једне целине).

У другом светском рату, у народноослободилачкој борби српски народ је својим учешћем у борби и жртвама платио и преплатио дугове „своје“ буржоазије, и као што је недавно речено, српски су се комунисти у свом највећем делу одавно отресли хипотеке буржоаске велико-српске прошлости, те нема места ни потреба за било каквим објашњењима или правдањима у том погледу.

Откуда се онда сада поново јавља неповерење, бојазан од националне неправедности, од хегемоније итд. (а те су бојазни, очигледно, кумовале и приликом доношења ових амандмана, посебно XXXII)? Откуда да на површину у националном питању Југославије опет избије као главни, као и некада, српско-хрватски спор, тј. као „хрватско“, а данас све више, „српско“ питање? (Усвајам гледиште, јуче изнето, секретара СК Савеза комуниста Србије, да је то, политички гледано, врло штетно, јер негира тековине наше револуције у националном питању, јер привлачи непозване арбитре, итд.; али, на жалост, то је, изгледа ми, *стварност*). Откуда да се грешке заједнички учињене после рата, уколико их је било, пребацују на национални терен и ту траже решења? (Ја сам, на жалост, ланк у економској науци и не знам колика је тежина аргумената и приговора о експлоатацији Хрватске путем банака, реекспортних предузећа итд., па би можда добро било ако би нам наше колеге економисти нешто више рекли о томе).

Оно, међутим, што знам и оно што видим јесте: да се национализам у нас шири, готово као епидемија, и то не од јуче већ има прилично времена, и пре амандмана. При том он се јавља све мање у ординарним облицима (као директно потцењивање других нација а преувеличавање, улепшавање своје) мада и тога, таквог национализма још увек има. Колико јуче и, на жалост овде, у једном националистичком иступању — аветињском и наказном, какво је свако националистичко иступање, па било да потиче од Хрвата, Срба или било ког другог — чули смо и „аргументе“ који у ствари представљају тешко националистичко фалсификовање историје. Као, на пример, тврђење да је српски народ „великодушно одбацио Лондонски пакт који му је нудио могућност стварања Велике Србије“. Лондонски пакт од 26. априла 1915 — то зна свако — био је *тајни* уговор између Италије и савезничких сила о уступању Италији, између осталих територија, Далмације и Истре да би се Италија придобила да уђе у рат на стра-

ни Антанте. Србији не само да том приликом није нуђена Велика Србија, него није била уопште ни обавештена. Међутим, пола године раније, септембра 1914, под великим притиском Савезника на Србију да влада Србије уступи Бугарској Македонију (не би ли се она, тј. Бугарска одлучила да и она приђе Савезницима), српска влада је поставила захтев да јој силе Антанте обезбеде све југословенске крајеве у Аустро-Угарској, да би створила једну велику државу свих Срба, свих Хрвата и свих Словенаца; другим речима, српска влада је као компензацију за Македонију, коју је требало да изгуби, тражила од Савезника да јој обезбеде Хрватску, Словенију и друге југословенске покрајине Аустро-Угарске, као накнаду. Према томе, историјска истина је сасвим супротна од тврђења које смо јуче чули: нити је Србија „великодушно“ (!) одбила Лондонски пакт нити јој је њиме и том приликом нуђена Велика Србија, већ је српска влада, и раније а и касније, тражила од савезника стварање не Велике Србије већ велике Југославије. — Национализам, међутим, добија данас врло различите, каткад и врло перфидне видове. Великом броју питања, и кад она то стварно нису, даје се национални карактер, или се, тачније, користе за распиривање националних супротности. Једном формулару за попис становништва, који се могао и морао расправити директном интервенцијом у Заводу за статистику, дат је карактер смишљене завере унитаристичких великосрпских снага. Критика лоших поступака или иступања једне или неколико личности проглашава се малтене за увреду нације итд. итсл. Узајамне оптужбе се гомилају (своје грешке се при томе прећуткују, код других тражи длака у јајету); узајамно неповерење расте.

Откуда то повампирење национализма, који је увек био углавном буржоаска ствар, данас у нас, у нашем друштву у коме је буржоазија већ давно обезвлашћена? Није ли, можда, политичка бирократија у нас, захваљујући нашој привредној и друштвеној неразвијености и користећи ту неразвијеност, и поред свих покушаја да се сузбије и поред свих говора о самоуправљању, постала опет тако јака да је преузела функције и методе буржоазије? При томе не губим из вида противречности реалних интереса којима се национализам храни. Исто тако не заборављам ни околност да национални антагонизми, који су и раније постојали, у условима демократизације постају видљивији.

Ако можда очекујете од мене неки закључак или предлог, ја бих, пре свега, у погледу амандмана XXXII поводом кога сам и узео реч, рекао да би се он могао и морао преиначити можда у смислу предлога који је већ дао наш колега Ј. Борђевић, тако да се национална равноправност не повреди а да се ипак обезбеди неопходна ефикасност одлучивања у федерацији.

Али, као главно, мислим да треба учинити све да се још у већој мери обезбеди стварна национална равноправност и да се онемогући коришћење туђег рада, — ако се и уколико се то уставним одредбама може обезбедити. А као најважније: предузети знатно одлучније, радикалније мере за јачање стварног самоуправљања, а то значи за дебиروقратизацију и стварну демократизацију нашег политичког живота, — мада мислим да ни то није никакав чаробни штапић који би коначно скинуо с дневног реда наше национално питање, — али би га свакако ублажио и боље каналисао.

Др Радослав Стојановић: ДРЖАВНОСТ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПО УСТАВНИМ АМАНДМАНИМА

Пре него што будем прешао на оно о чему мислим да говорим, хтео бих са пар речи да се осврнем на досадашњу дискусију и да покушам да позовем учеснике да са више толеранције примају излагања оних који узимају реч у овој дискусији. При томе не мислим да је забрањено износити своје мишљење о излагањима својих предговорника. Међутим, оно чега бисмо се требали уздржати то је да погрешним аргументима побијамо ставове које сматрамо погрешним.

Тако на пример, овде је речено да је погрешно веровање да се Србија великодушно одрекла Лондонског уговора од 1915. године јер је Лондонски уговор био тајан те Србија није ни знала за њега па према томе није га се могла ни одрећи. Ово није тачно. Српска влада је врло брзо сазнала за овај уговор преко својих веза у Петрограду тако да је одмах отпочела борбу против овог уговора заједно са Југословенским одбором.

Такође не може се примити као тачно тврђење да хрватско политичко руководство између два рата никада није имало намеру да Хрватску отцепи од Југославије већ да се само борило за независност Хрватске унутар Југославије. Позната је намера Мачека да 1939. године дигне устанак у Хрватској уз помоћ Италије. У току устанка Италија би интервенисала војном силом што би довело до стварања персоналне уније између Хрватске и Италије.

Најзад, грозим се на саму помисао да је могуће усташке злочине за време Другог светског рата објашњавати као наплату или преплату дуга који је учинила великосрпска буржоазија.

Сада ћу прећи на оно о чему мислим да говорим. Ја сам и приликом ранијих уставних промена узимао реч, али само спорадично и у ситуацији када ме је неки учесник у дискусији својим излагањем изазвао. Сматрао сам да нисам довољно стручан, јер се бавим међународним правом, да справљам о уставноправним проблемима, те сам радије слушао него што сам учествовао. Међутим, како рече колега Димитријевић, садашња ситуација раба толики број чињеница које задиру у област мог стручног бављења, нарочито међународних односа (међународног права, засада мање, а у будуће вероватно више), тако да ћу овога пута говорити онако како сматрам да стручњак о међународним односима треба да говори о уставним променама које се предлажу у овим амандманима.

Полазим од код нас постојеће тврдње да уставним амандманима стварамо један политички систем који је оригиналан, који нема никакве везе са досад класичним постојећим системима у свету, да се његова оригиналност заснива у повезивању самоуправних организација одозго до доле, те да се по овим уставним амандманима Југославија не може назвати ни федерацијом, ни конфедерацијом, нити било каквим до сада познатим именима којима су се називале поједине државе. Ове тврдње су ме навеле да направим анализу облика удруживања држава, пошто амандани конституишу државност република, па самим тим стварају односе који настају између држава, а не више између народа.

Следеће форме удруживања по мом схватању до сада су се појавиле. То је прво, савез држава или алијанса, или блок у коме се уговором утврђују права учесника држава и та права и дужности ступају у одређеном тренутку на снагу.

Други тип новијег карактера удруживања држава је стварање система колективне безбедности, где се један број држава удружује с циљем да очувају своју безбедност унутар система и ван система. Такав систем постоји и у универзалној међународној заједници и на регионалном плану.

Затим, економска организација држава, економско интегрисање заједнице, интегрисање заједничког тржишта итд. затим, државни савез или конфедерација, која је постојала у историји као форма организације политичког система каквог данас нема.

Најзад, федерација као најсавршенији облик удруживања држава у заједничку државу и при томе могу рећи да се федерација једино сматра државом.

Пошто нема много времена ја ћу мало скраћено изложити оно што желим да кажем. Ако поредимо одредбе уставних амандмана са типовима удруживања држава, Југославија очигледно није савез држава, није алијанса. Има неких елемената државности па самим тим није алијанса у правом смислу речи. Међутим, има таквих елемената у амандманима који Југославију сврставају на нижи степен од савеза држава. Савези држава се стварају у случају одбране, или у случају да нека држава жели да изврши агресију. У таквом уговору, када наступи тренутак који је уговором предвиђен, државе су обавезне да одговоре својим дужностима из тога уговора, без икаквог надгласавања, питања или не питања. У Југославији међутим, по уставним амандманима ситуација није сасвим таква. Прво, уставни амандмани су недовољно прецизни код проглашавања ратног стања, мобилизације итд. Наиме, колико сам успео да схватим амандмане, о ратном стању, мобилизацији и свим тим стварима које су потребне када дође до агресије на Југославију, не одлучује се по амандману 32, мада прецизно о томе није сасвим јасно у њима изречено.

Међутим, познато је да када избије рат, онда је потребно донети неке одлуке из материје која спада у амандман 32. Рецимо, систем за финансирање федерације, њених потреба, ратних кредита, потреба изванредног одржавања армије. Дакле, много више тога је потребно, изнад онога што је предвиђено у мирнодопском одржавању армије. Тада ступа у дејство амандман 32, по коме може, пошто се тражи једногласност, да се фактички искључи могућност одлучивања о томе путем већине већ би се тражила једногласност. Такав механизам ствара несигурност.

Према томе, сматрам да би се то морало сасвим јасно прецизирати, да када се ради о таквој ситуацији, онда се одлучује у скупштини већином, као што је нормално да се одлучује у једној држави.

Затим, Југославија по уставним амандманима има неке елементе колективне безбедности, али, рекао бих врло примитивно развијене. Мислим мање развијене него што је бар формално то по Повељи Уједињених нација у систему колективне безбедности Уједињених нација. Постојање заједничке армије није искључива привилегија држава, није апсолутан елемент државности јер постоје међудржавни организми данас у свету који имају

јединствену армију и команду у њој. Колективна безбедност мора бити организована и у другим секторима живота једног политичког система. Нарочито на подручју економије. Економска функција колективне безбедности у Уједињеним нацијама се обавља кроз Економско-социјални савет у коме се одлуке доносе већином гласова.

По амандманима се може закључити да ће будућа Југославија имати и неке елементе познате у данас постојећим економским организацијама међудржавног карактера. Међутим, мора се на жалост констатовати да рецимо Европска економска заједница има знатно савршенији систем ин-струмената за одржавање заједничког тржишта него што је то данас случај са Југославијом по овим амандманима. Посебно, у Европској економској заједници о економској организацији се одлучује већином гласова чиме се остварује наднационалност ове организације што не смета европским нацијама чланицама ове организације и другима које би желеле да у њу ступе. За нације економски и културно далеко развијеније од југословенских нација ништа не сметају елементи наднационалности и нико од њих нема комплекс да наднационалност негира национални идентитет сваке посебно.

Затим, Југославија има неке елементе конфедерације, али она није ни конфедерација. Ако бисмо гледали какве су конфедерације до сада постојале, ни у једној до данас није постојао механизам одлучивања путем једногласности, тј. применом права вета. Увек је постојала одређена квалификована већина, изузев у једној конфедерацији, која се у теорији не сматра чистом конфедерацијом. То је феудална конфедерација Пољске из 17. и 18. века, у којој је сваки феуд, практично сваки феудалац имао право вета и када су довели земљу у немогућу ситуацију опстанка и када су хтели да промене Устав, Руси су довели своју војску на пољску границу и рекли — не смеће да мењате Устав, другим речима, имате полако да умирате.

Од елемената федерације има низ ствари у овим уставним амандманима, али с обзиром да се амандманом 32 фактички битна питања постојања једне државе своде на одлучивање путем права вета, мој закључак је да Југославија после усвајања ових амандмана више неће постојати као држава. Биће неки облик удруживања држава што сада не могу сасвим да образложим, али кроз неколико чинилаца ћу јасно показати зашто је то тако.

Наиме, немојте погрешно да ме разумете да се ја овде борим да Југославија буде држава. Не ништа више него што би се остали борили за то. Ја само овде хоћу да јасно кажем да не желим да нам се презентира нешто што је у ствари класична појава као нешто ново и оригинално, као резултат нашег самоуправног развоја, јер сем у амандману 21 и 22, који су у ствари интерпретирали познате ставове у нашим досадашњим законским текстовима, ништа ново не садрже и без образложења то могу да кажем. У ствари амандмани су углавном мешавина познатих класичних елемената из политичких система до сада постојећих у свету.

Али, оно што ми највише смета, то је да се тврди да се на овај начин управо развија, појачава равноправност народа, да се на овај начин развија демократизам или демократија у Југославији, да се на овај начин остварују услови за рабање јединственог економског система Југославије,

јединственог економског тржишта и низ врло повољних ствари.

Ја бих прихватио оно што је рекао друг Војин Димитријевић да није важно што до сада нису постојали амандмани, ситуација је била таква какву данас амандмани одржавају, значи фактички је било то исто што је данас, према томе не можемо тврдити да се овим путем постиже неки виши степен интеграције Југославије, јер фактички овим амандманима се долази и до формалне дезинтеграције Југославије.

Да видимо сада како се јача равноправност народа и народности овим уставним амандманима. Пре свега, сасвим је јасно да се овим уставним амандманима јача независност република. Ако неко мисли да јачањем независности истовремено јача и равноправност онда се грдно вара. Јер, државе у међународним односима су потпуно независне, суверене, али далеко су од тога да су равноправне, почевши од деловања закона вредности па до политике силе у међународним односима.

Овим путем се у ствари конзервира неравноправност између развијених и неразвијених у Југославији, јер се на овај начин омогућава несметана експлоатација, деловањем закона вредности у југословенским размерама. Онај ко зна шта је то, он ће схватити, али свако зна како се помоћу закона вредности експлоатише мање развијени од стране више развијеног. Нико ми не може замерити да сам у овом случају српски националиста, јер сматрам да је Србија једна од најразвијенијих република у Југославији.

Затим, да се на овај начин може остварити јединствено тржиште. То није могуће из простог разлога што се овим путем у малом инаугуришу националне економије. Наши економисти још увек живе у заблуди да постоји јединствен економски систем у Југославији, он је престао да постоји аутархичним развојем република што је коначно довело до настајања конкурентских привредних грана у републикама. Као што је познато, аутархичност сама по себи рађа конкурентност а не комплементарност која је нужна да би постојао јединствени економски систем у једној земљи.

Нећу да говорим о одредбама уставних амандмана, што су други дискутанتي говорили, које су потпуно недовољне да обезбеде и заједничко тржиште, а камоли јединствено тржиште.

Затим, да се овим путем остварује политика јединства и максимално остварују заједнички интереси Југославије. Молим вас да разграничимо питање шта су то заједнички интереси. Сасвим је јасно да у демократском поретку, који није никакав најидеалнији поредак, то је један начин решавања ствари, сматра се да је ипак боље да већина наметне своју вољу мањини, него да мањина наметне своју вољу већини. Једино је то њена предност у односу на друге постојеће начине одлучивања. То има своју унутрашњу логику.

Очитледно је да заједнички интереси у Југославији и неће бити цењени подједнако од свих. То је сасвим разумљиво из саме чињенице постојања множине истоврсних јединица и то из тога произилази. Али, ако је потребно донети једну одлуку која је у интересу седморице у Југославији, а само је један против, онда се таква одлука, која је у интересу седморице, не може донети. Значи, биће заштићен интерес једнога на штету седмори-

це. Дозволићете да је за заједнички интерес Југославије значајнији интерес седморице него једнога.

Ако неко каже да би обрнута ситуација била мајоризација, то је нетачно, али је тачно да је ово миноризација. Зашто није тачно да је мајоризација? Није тачно због тога што мајоризација значи да неко има већину самим тим што је бројнији, а у овим органима, другови, нико није бројнији. Органи су паритетно постављени. Према томе, већина која се постигне у оваквим органима није мајоризација него већина. Немојмо употребљавати речи које је употребљавао Стјепан Радић још 1921. године. Мислим да смо од тог времена успели да се удаљимо ако ни због чега другог оно због тога што у Србији данас није на власти србијанска буржоазија већ радничка класа и радни људи Србије.

У вези са овим предложио бих да амандман XXXII предвиди такав начин одлучивања по коме не би могли бити оштећени интереси већине. Наиме, уколико је већина за доношење једне одлуке, једне мере и сл. онда се таква одлука усваја али с тим да важи само за оне који су гласали за њу. Ово би био начин да се избегну немогуће ситуације до којих може доводити „миноризација”.

Неколико речи о међународном положају Југославије. Оваква решења која нуде амандмани који Југославију претварају у неку својеврсну форму међудржавног удруживања, форму међународних организација, сама по себи не би била лоша да ове државне границе Југославије представљају границе неке наше планете на којој ми можемо да стварамо неку мање или више ефикасну међународну организацију. Међутим, свима је познато да ове наше границе не наилазе на благонаклоност многих које не можемо игнорисати. Ове наше границе само нас одвајају од врло компликованих постојећих система међународних односа у којима делују законитости политике силе и цео низ инструмената за реализацију различитих интереса које разне групације око нас имају.

Ми смо у Србији по овим амандманима фактички сведени или парализовани у нашим међународним односима. За закључење једног међународног уговора по овим амандманима потребна је претходна сагласност свих република и покрајина. Ако нема те сагласности нема закључења међународног уговора. Другови, ако је Републици Србији потребно да закључи један међународни уговор о кредиту, и рецимо, њена Аутономна Покрајина Косово гласа против једног таквог уговора, такав уговор се не може закључити. Што се тиче међународног уговарања уопште, мислим да би због ефикасности која је данас нужна при обављању ове функције у једној држави било најбоље да се у амандмане унесе тзв. федерална клаузула по којој републике не би биле обавезне да примењују један уговор који закључи федерација а који се односи на материју из надлежности република.

Да кажемо неколико речи о амандману 20 о коме су другови овде одлично говорили. Оно што бих ја хтео да додам то је да поставим питање става 5. по коме народности остварују своју сувереност у општинама. Пре свега то нема никакве везе. Није никако могуће остваривати сувереност у општини. Али, оставимо по страни, нека је и то могуће. Образложење друга Кардеља било је да то треба да остане ту због тога да би мале народно

сти које немају аутономну покрајину итд. остваривале своју сувереност. То је сасвим у реду, али сматрам, ако је већ у реду за мале народности, онда и за народе треба да важи тај исти принцип да и народи остварују своју сувереност кроз општину тамо где они не живе у својој националној држави, а таквих народа код нас у Југославији после усвајања ових амандмана биће доста. Неће бити само Срба, биће и других таквих народа.

И сада, о ставу да се овим уставним амандманима решава национално питање, проблем међунационалних односа у Југославији. Сматрам да ће се овим амандманима тек поставити национално питање у Југославији, јер данашњи проблеми међунационалних односа имају у објективно постојећој бази своју основу, али су исто тако у великој мери резултат односа територијализоване власти у Југославији.

Цепањем, дезинтеграцијом народа, који су измешани на овом југословенском подручју, фактички ћемо поставити национално питање, хтели ми или не, из објективне чињенице да нације теже свом јединству. Ако их ви дезинтегришете имаћете супротан ефекат, тј тенденцију ка јединству тих нација.

Према томе, тек оваквим решењем нашег уставног и политичког система ми ћемо створити национално питање у Југославији у пуном његовом обиму онако како ћемо имати прилике да га решавамо. Посебно неколико речи о национализму у Србији. Ако се позивамо на науку, позовимо се на став да једна појава настаје онда када постоје одређени услови да се она јави. Српски национализам је развио свој барјак онда када је Србија била у границама Београдског пашалука. Ако Србију поново сведемо на Београдски пашалук настаће самим објективним деловањем закона који делују у овом тренутку у друштвеном развоју Српски национализам.

Према томе, позивамо још једанпут руководство у Србији да у овом погледу не прави компромис, јер он овде није могућ; био би катастрофалан. Ако хоћемо да избегнемо поново раћање национализма у Србији, онда избегнемо овакве амандмане, који фактички свде Србију на исту разину на којој се налази Југославија, а пошто по амандманима Југославија неће бити држава, значи, да ни Србија неће бити држава.

Мр Бранислава Јојић: НАЦИОНАЛНА ЈЕДНАКОСТ ЉУДИ, СУВЕРЕНОСТ НАЦИЈА И РЕПУБЛИКА

Предложене амандмане анализирила сам у односу на основна начела и одредбе Устава СФРЈ од 1963. године које прецизирају права и слободе човека и грађанина. Овакав приступ разматрању предложених решења за промене у организацији, односима и начину рада органа федерације, социјалистичких република и аутономних покрајина чини ми се да је значајан из два разлога. Пре свега, са становишта анализе развоја уставности нашег политичког система који се карактерише изразитом динамиком значајно је сагледати које су то новине у предложеним амандманима и да ли дограђују концепт југословенског самоуправног социјализма? Други

значајан разлог оваквог приступа је могућност одговора и на питање да ли ове промене представљају новине у развоју социјалистичке уставности уопште?

Овакав приступ захтевају оцене о сопственом путу у изградњи социјализма до сада изражене у југословенској политици и науци. На основу тих оцена, самоуправљање је основни елеменат на који се с правом указује као на специфичност југословенског политичког система. Ма колико да је појам теоријски недограђен и принцип самоуправљања правно неуобличен, политички је јасно дефинисано да је самоуправљање и садржина и облик регулисања односа у политичком систему наше друштвене заједнице. Није на одмет подсетити да по уставном и политичком концепту социјалистичке демократије централно место у политичком систему Југославије има човек, на основу чега у уставном систему главни елеменат представљају права и слободе човека. Из њих произилази и она одређују организацију, састав, односе и начин рада државних органа. Зато што човек има различита својства, заједнице у којима он живи, ради, одлучује, морају да буду тако организоване да му омогуће што већу слободу и као личности и као друштвеном бићу — учеснику рада, припаднику одређене нације, становнику територијалне заједнице.

Према томе, основна политичка и теоријска питања која су у овом моменту најзначајнија како за даљи друштвени развитак Југославије као самоуправне социјалистичке заједнице, тако и за даље остваривање и заштиту демократских слобода и права човека јесу по мом мишљењу:

Прво, шта је национална једнакост људи као припадника многонационалне друштвене заједнице у Југославији?

Друго, шта је сувереност нација и народности, и

Треће, шта је републичка и покрајинска сувереност?

Мада су ови појмови неодојиви у науци, а односи тесно везани у политици, неопходно је скренути пажњу на њихово и теоријско и политичко значење које је наука и демократска политичка пракса прилично јасно одредила.

Национална једнакост људи је конститутивни елеменат правне једнакости којима се изражава својство и могућност човека да као припадник одређеног, посебног колективитета друштвене заједнице — нације — има такав положај и улогу у друштву да са осталим члановима равноправно учествује у раду, образовању, политици и другим друштвеним пословима. Национална једнакост је и неодојиви елеменат пре свега личних, а затим и политичких права и слобода — она је облик у коме се остварују ова права и слободе. Неоспорно је да је национална припадност човеково лично својство, неодојиви елеменат његовог људског бића које формира друштво и које је нераскидиво везано за његов лични интегритет. С друге стране, националност зависно од облика државне организације може да буде и додатни елеменат за политички субјективитет човека. Ово је потребно нагласити јер национална припадност човека је основ садржине и његових личних и његових политичких права и слобода. Ова двострукост националног долази до изражаја у многонационалним државама када се уставно регулише положај и улога човека у друштву и као појединца и

као припадника различитих националних, етничких и територијалних заједница. Зато је са становишта положаја и улоге човека у друштву или речено језиком теорије уставног права са становишта права и слобода човека уставно регулисање организације, начина формирања и доношења одлука државних органа основ и гаранција положаја човека у друштву, односно остваривања и заштите права и слобода човека. Оправдање и сми-сао постојања државне организације поготову у социјалистичком друштву мора да се посматра са овог становишта.

Овим се прелази на одговор на друго постављено питање о смислу националне суверености данас. Овај појам је демистификовала и теорија и демократски развој људског друштва. Међутим, мора се још једном поновити да сувереност нације као политички циљ и теоријски појам има једино оправдање ако се постави као неодвојиви елеменат националне једнакости људи у друштвеној заједници. Национална једнакост је садржински елеменат појма националне суверености а њен су основ личне и политичке слободе и права људи. Човек као личност не може бити слободан ако није слободан као припадник нације, ако му друштвена заједница у којој живи и ради не обезбеди право на језик, образовање, рад, културно и научно стваралаштво и друга права и слободе. Нема слободних нација ма како биле бројне ако није демократска политичка организација друштвене заједнице у којој живе различите нације. Томе нас је поучила и наша и историја других многонационалних друштвених заједница које нужношћу различитих околности морају да живе још увек у државним оквирима. Зато се мора нагласити да држава и као облик изражавања националне суверености не губи своје основно својство принудне организације друштва. Одатле произилази логичка противречност појма националне суверености на коју је наука скренула пажњу још почетком нашег века.

Зато, у данашњем моменту најмање има оправдања кренути у науци на реконструкцију преживелих научних појмова и политичких идеала. Још је опасније у политичком деловању бити носилац програма који наглашава националне разлике, не водећи рачуна о елементима јединства и једнакости људи, који су неопходни за живот сваке, поготову многонационалне друштвене заједнице. Дубоко врећа људско достојанство и научну савест сваког од нас расправљање политичара, а поготову научника које упрошћено и неодговорно омаловажава друге нације. Тај политички примитивизам коме је корен у недемократском негирању човека и нација могао се запазити и у политичким разговорима последњих година, нарочито у расправљању око нацрта уставних амандмана. На жалост, имали смо прилике и у нашој средини да чујемо слично изречене недемократске и ненаучне ставове, што посебно забрињава када се чује из уста професора који се баве проучавањем права и живота човека и друштва.

Наш је позив да учимо младе генерације одговорности, да их васпитавамо својим ставом и научним истинама да је човек највећа вредност овога друштва. Његова слобода и достојанство које ће они сутра као правници штитити не сме за њих из наших речи и понашања да буде девалвирана, омаловажавањем и неодговорним судовима о другим нацијама. Критички однос према себи и средини је битан елеменат за одговорност у свакој демократској друштвеној заједници. Овим не желим да кажем да смо

ми на Универзитету елита која треба да живи свој живот одвојено од свога народа и нације и која треба да се клони потреса и недаћа свакодневнице да би имали чисте научне погледе и гледала свет из својих теоријских оквира. Јасност и демократска оријентација наших научних ставова и теоријског поимања света је веома значајна за ово наше друштво и државу са тешкоћама и резултатима које нам је донео развој за нешто више од пола века од како постојимо као заједница југословенских народа.

Зато смо дужни и као грађани ове земље и као наставници овога факултета не само достојанствено и критички да укажемо на пређени пут развоја нашег друштва, већ и да помогнемо у тражењу бољих решења. Недемократско и недоследно понашање у политици је грех исте тежине као ненаучност и неодговорност у науци. Зато не смемо бити толерантни према недемократском понашању и ставовима било да су њихови носиоци политичари или научници. То поготову данас, када се наше друштво бори са свом својом сложеностију политичке, националне, образовне, једном речју социјалне структуре — коју ми узгред речено нисмо довољно научно ни анализирали ни сазнали — да нађе нова решења даљег демократског развоја. Скала друштвених вредности на чијем је врху положај човека као слободне личности и учесника рада не сме се променити, ма колико да се буком и повишеним тоном фраза о националној, републичкој, покрајинској суверености настоји у неким срединама најблаже речено да замагле и потисну у други план врхунске вредности овог друштва.

Зато се мора јасно одговорити и на треће питање. Републичка и покрајинска сувереност није појам идентичан појму националне једнакости као садржинског елемента националне суверености. Преношење великог броја послова са органа федерације у надлежност покрајинских и републичких државних органа значи пре свега децентрализацију а не демократизацију политичке организације нашег друштва. То се мора узети као полазни став, јер децентрализација државних послова без нових елемената повезивања и утицаја друштвених заједница на државне органе који су израз њиховог државног субјективитета не може обезбедити потребну „политичку кохезију” и решење сукоба, без обзира да ли је реч о односу органа федерације и федералних јединица као и међусобном односу између федералних јединица, заправо социјалистичких република.

Повод за ове напомене није немогућност теоријске квалификације облика државног уређења предложеног у нацртима амандманз и организацији облика државне власти која се не може подвести ни под скупштински систем, ни под поделу власти. Разумљиво је да се државна организација не може изграђивати и регулисати по теоријским моделима научника. Међутим, у социјалистичком друштву она мора и по облику да тежи да обезбеди власт радничке класе и радног народа и равноправне односе између нација као посебних делова друштвене заједнице. Зато се не може прихватити концепт о Председништву СФРЈ изложен у предлогу амандмана XXXV као и низ одредби предложених амандмана које регулишу положај аутономних покрајина у СР Србији, који се најмање дотичу националне једнакости људи.

1. Ако се пође од основних идејних основа о организацији наше југословенске државе садржаним у Програму СКЈ и резолуцијама усвојеним на IX конгресу СКЈ, основних начела Устава СФРЈ од 1963. и од демократске традиције нашег политичког система који се развија од народно-ослободилачких одбора, преко одлука II заседања АВНОЈ-а, закона о радничком самоуправљању 1950. и Уставног закона 1953. г. очигледно је да су скупштински систем и федерализам битни елементи самоуправног политичког система Југославије. Друго је питање да ли постоје оправдани социјално-политички разлози који у нашем друштву захтевају напуштање скупштинског и прихватање система поделе власти? Ако се може дати потврдан одговор на ово питање, што се такође може прихватити онда би, с обзиром на однос и овлашћења Председништва СФРЈ према Савезној скупштини, требало овај орган да бира и смењује цео народ. Међутим, у овом тренутку, чини се да је најприхватљивије решење да републичке скупштине кандидују а да Савезна скупштина бира чланове Председништва СФРЈ. Једино се такав начин конституисања овог органа може прихватити, мада се ни у том случају не би смело остати при свим одредбама става 8. и 10. нацрта амандмана XXXV. У ставу 1. треба унети одредбу којом би се прецизирало да је Председништво СФРЈ орган Савезне скупштине, пред којом одговара за свој рад и којој једном годишње подноси извештај о раду.

2. Анализа нацрта амандмана очито показује да није изграђен концепт аутономних покрајина као елемента југословенског федерализма. Добија се утисак да није идејно-политички израђено становиште шта представљају аутономије у политичком систему Југославије:

да ли су облик и елеменат федерализма Југославије, при чему би требало да се општом одредбом прецизирају услови стварања аутономних покрајина у свим социјалистичким републикама и друго,

— да ли су аутономне покрајине облик и елеменат организације државне власти и самоуправљања само у СР Србији.

Не би се могло рећи да је прва претпоставка основана, она не произилази из нацрта амандмана, ни из идејно-политичких схватања југословенског федерализма и односа између федерације и социјалистичких република која су у новије време дошла до изражаја. У тим схватањима изразито је наглашен став о јачању самосталности социјалистичких република, што не значи да им се може оспоравати право да формирају аутономне покрајине ако буду нашле за потребно.

Ни друга претпоставка се не може прихватити јер противуречи општем концепту о положају социјалистичке републике који је садржан у нацрту амандмана. Не виде се ни политички ни организационо-технички разлози којим би се могла оправдати изричито садржана неједнакост СР Србије у односу на друге социјалистичке републике. Зато би требало у амандманима извршити одговарајуће корекције и оставити да статус покрајина регулише Устав СР Србије. Аутономне покрајине које су и досад постојале у саставу СР Србије, представљају гаранцију равноправности народа и народности ове републике и зато је једино решење да се о њиховом даљем развоју решава у оквирима СР Србије.

Даље, чини ми се у овом тренутку веома значајно, скренути пажњу на неке елементе који су утицајни за обезбеђивање јединства и једнакости људи који произилазе из националних разлика и територијалних подела. Не можемо бити задовољни предложеним решењима у нацрту амандмана и због тога што су пропустили једно значајно питање које је битно за остваривање јединственог тржишта — што чини ми се треба да буде обухваћено у XXIV амандману. То је дужност федерације и социјалистичких република да стварају основне, средње и високе школе и омогуће наставу на националном језику, као и развој установа које ће обезбедити научно и културно стваралаштво свих нација које живе у нашој друштвеној заједници. Дошао је тренутак да морамо да прихватимо потребу наставе из једног језика других нација, како словенских тако и несловенских — као саставни део образовања у нашим школама.

Свакако да организација овог облика наставе изискује знатна друштвена средства и да се може очекивати у почетку отпор у неким срединама па и у нашој. Али, за почетак је могуће макар на универзитетима припремати стручњаке, да им непознавање језика, словеначког, македонског, шиптарског, српског, мађарског — не представља препреку за запошљавање на неким деловима територије наше државе, или своје републике.

Мени се чини да се ово питање не може третирати само као елемент јединства тржишта, који ће омогућити и одговарајућу покретљивост стручне радне снаге. Оно има посебног значаја и са становишта остваривања што пуније националне једнакости људи у нашој друштвеној заједници.

Зато предлажем да ове одредбе нађу места у Уставу федерације, а републички уставни могу регулисати детаље. Ово је далеко основице и за друштво корисније него привид једнакости и начела равноправности језика народа Југославије предвиђено у Нацрту тачке 2. амандмана 24.

Регулисање питања образовања, чији је саставни део и настава језика других нација наше друштвене заједнице, мора да буде у надлежности и финансијска обавеза органа федерације. Јер, и развој науке и образовања су битни чиниоци даљег развоја и напретка наше југословенске друштвене заједнице као целине.

Др Мирко Мирковић: НИ АНАЦИОНАЛНА НИ НАЦИОНАЛИСТИЧКА ПОЛИТИКА

Уставни амандмани су један од озбиљних повода да расправљамо о судбини или будућности ове земље. И то не на дохват, не на пречац, не по голом и произвољном утиску и свакако не уз некритичност и одбацивање ма чије и ма какве једностраности. Само догматици или незналице данас беже од стварности и својим домишљањима покушавају да уверавају, себе и друге, у постојање непостојећег или у наилазак немогућег. Били бисмо, заиста, у њиховим редовима када би, с друге стране, мирне

душе закључивали да је све, баш све у утроби нашег друштва сагледиво и без остатка дешифровано.

Нешто, ипак, лако пада у очи: уверење многих друштвених редова да су поједини беочузи политичког система постали неплодни или, што би тачније било, да они нису више или да су само половично у функцији животних потреба рада и самоуправних интереса друштва.

Нисам при помисли да се стањем политичког система или дејства државног инструментарија могу објаснити природа и садржина свега онога што већ доста дуго личи и пред нама стоји као неразмрсиво клупко. Сигурно је да је суштина проблема далеко дубља. Њен супстрат чине тромост и криза производног рада, одсуство правог интересног повезивања његових живих снага и половиčnost решења при конституисању и развијању позиција и атрибудија основних социјалних сила самоуправног социјализма. Наравно, на то се надовезује много шта друго: састојци националне, културне и политичке природе, који не постоје и не делују као издвојене и самосталне оазе већ, напротив, са своје стране утичу на контраверзне токове у самој основи друштва.

У постојећим околностима ти састојци не емитују једнообразне утицаје. И они сами се деле, поларизују, неједнако изгледају, а њихови субјективни интерпретатори носе печат свег наслеђа и заробљености превазиђеним али и непревазиђеним седиментима историје овог друштва или појединих његових делова. То се, можда, понајбоље види у области међунационалних односа. Била би, то је извесно, неопростива грешка садашњих генерација ако би, с једне стране, макар и нехотице превиђале вишенационални састав југословенског друштва или, с друге стране, ако би њихови поједини делови подстицали снове о националној величини који, хтели ми то или не, морају довести до националистичких оргија.

У заједници каква је наша нема заједничког живота ако нам је или ако нам буде свеједно како ће нас остали њени чланови третирати и како ћемо их ми третирати и схватити. Уосталом, добро је знано какву је улогу имао национал-шовинизам у декомпоновању бивше Југославије. Шовинизми су имали бесомучну потребу да се утркују и надјачавају, да живе и да се хране на искључивостима, које су ништа друго до њихово стално својство, есенција њихове природе. Југославија би била незамислива и необновива после 1941. године, упркос свих комплементарности њених бројних материјалних и друштвених вредности и чињеници да није вештачка творевина, да тадашња Комунистичка партија није успела да схвати порекло њене дотадашње друштвене трагике и изнесе и понесе нов социјални и национални програм, који је класу и нације увео у битно другачије, историјски ново подручје акције.

Класно и национално нису били нити су данас истоветност. Истоветно баратање са њима, њихово поистовећивање очигледно одмаже социјализму, али и запостављање ма кога од тих својстава наше заједнице чини немогућим да се идеја и политика социјализма граде и развијају на основама стварности и стварних могућности овога друштва.

Када би се определио за потцењивање националних елемената, Савез комуниста би битно спутао свој ход, ни мало једноставан и врло драматичан, ка остварењу својих програмских начела. Савез комуниста, једноставно, не може имати анационалну или једнострану националну политику. И једна и друга варијанта одвела би га изван стварности а самим тим биле би поткопане и тековине борбе југословенске радничке класе, а њени мостови са ширим друштвеним срединама били би тешко, непоправљиво покидани.

Историјски је, коначно, добро знано да политика зависи од снага које је праве и њених друштвених ослонаца. Зато је од битне важности чији се и какав арсенал употребљава када се иде кроз постојећи бој. То не би смело да буде пуко тактичко већ крупно стратешко питање. Утолико пре, што се у постојећим околностима, када се све покреће и ставља на историјску пробу, буде и избијају на видело дана и мишљења која са социјализмом заиста везе немају. Мислим пре свега на националистичка пировања која у превеликом узбуђењу нису више у стању да задрже ни ранију маску лажног алтруизма и хуманизма. Знамо какве су нам етничке и националне агломерације и испреплетаности. Није тешко бити толико паметан па знати да позив на обарање тзв. вештачких административних граница, на уједињавање свег српства, значи позив на крај националне равноправности, иза кога, то су знали и многи пре нас, има да наступи време бескрајних међунационалних потирања, мрачњачког самозадовољавања националних нагона, а с тим и крај повојних снага социјализма. Снага напредног покрета, онда када је у њему било или када је у њему здравља, никада није била у имитирању грешака противника или ренегата тог покрета, поготово на националном терену.

Социјализам, стицајем околности, не може бити анационалан, али он не сме у себи трпети ни хипертрофију национализма, ни оне који на тако нешто позивају. Јер, у таквим условима, из евентуалне преваге национализма може да се ишчили нацистички терор као необуздана осуда права радничке класе и народа на слободан живот и демократске односе.

У том смислу, неодмерено барагање националном државношћу не би смело довести до тога да се у њој види било крајњи, било успутни али превасходни интерес суштства социјализма. Стога је од прворазредног значаја за социјализам, да његове друштвене снаге не устукну и не изгубе се у конгломерату проблема, евидентних и незаобилазних, чија важност, међутим, нема исти ранг, нити одјекује истоветно у свести поборника и противника стварног друштвеног напретка. Стога би, као антитезу национализму, требало да подржимо кретање, макар оно данас било и недовољно снажно, ка бржем, чак врло брзом и могућем ојачавању прерогатива произвођача, без чега самоуправни социјализам и демократија неће моћи да продубе своја лежишта и разгранају своје снаге. То тим пре, што и уставна дебата показује да живе па да се чак и потхрањују и подмлађују различити архаизми националистичког кова. Да би их поднела а затим и поразила, наша демократија тек мора да се развија. Јер, у нас је богатија борба народа за њено успостављање, него историја уживања демократских тековина.

Др Б. Т. Благојевећ: СУШТИНСКА ПИТАЊА КАО ПОДЛОГА САДРЖИНЕ ПРЕДЛОЖЕНИХ АМАНДМАНА

Вечерас говоримо о уставним амандманима. Мислим да је то и разумљиво. До њих, до овакве ситуације, до предложене садржине ових амандмана није дошло неузрочно, ни случајно. Отуда мислим да је изванредно важно сагледати стварно стање и односе који су узроци, повод, мотиви и аргументи који су натурили и детерминисали управо овакве или сличне амандмане у коначном тексту и који би били донети од наших уставотворних тела. Мислим да је то изванредно битно. Отуда треба знати шта је суштина и какво је стварно стање односа између људи, нација, народа, народности, покрајина, региона и то у свим доменима друштвеног живота: економији, политици, религији, традицији, историцизму и било чему другом.

За мене се поставља питање да ли заиста довољно то знамо, а поготово да ли то добро и тачно знамо. Без тога, бојим се, да многи у овој земљи, приступајући читању, изучавању и заузимању ставова поводом ових амандмана, или неких других предлога до којих ће доћи, или коначних текстова амандмана, могу бити у заблуди, свесно и несвесно, али у сваком случају са разлогом јер нису довољно познавали стварно стање и стварне односе који постоје. Отуда би било нужно и потребно у овом раздобљу времена многе ствари докрајчити и приказати их реално такве какве јесу.

Говорено је овде колике су и какве су стварне основе економских привилегија које су имале поједине наше републике, покрајине, поједини грађани, крајеви, групације, или извесне привредне гране у овој земљи. Јесмо ли до данас добили податке, сви заједно, грађани ове земље, о свему томе да бисмо могли на основу тога ту чињеницу, која је изванредно значајна у целој овој проблематици, познавати. Бојим се да нисмо. Дужност је била свих људи који се баве државним пословима, било на ком нивоу, од комуне до федерације, да максимално у овом погледу отворено изнесу ситуацију, како бисмо једнога дана, и то што је могуће пре, имали оно што се ланчки каже — чисте рачуне.

При томе као реалност са којом морамо рачунати, је сигурно и присуство извесних осећања. Нарочито то важи за млађе другове који у овом послу и у овим дискусијама учествују. И то је једна реалност и елемент који може бити врло значајан и одлучујући.

Најзад, идејно-политички ставови у приступу читавој проблематици која се хоће, треба и која се успева да регулише, изванредна су реалност са којом би морали рачунати. Нико од нас, почев од оних који су саставили ове амандмане, није пошао од неке сопствене или неке друштвене табулае расас, дакле немајући свој став о томе како треба да изгледа оно шта ми желимо и шта ми хоћемо при приступу и разматрању ових ствари. То је мислим исто тако драстична реалност, врло често мање позната него друга. Та сопствена идејна позиција у погледу овог друштва, овог друштвеног уређења, његовог развоја и садржине, исто тако, мислим да то треба реално имати у виду, присутно је као реалност.

Рекао бих неколико речи о два аспекта. Један аспект био би прегодна група питања која се тиче друштвено-политичког система који до-

води, условљава, омогућава приступање решавању појединих питања кроз амандмане и ван амандмана, бар исто толико колико и кроз амандмане. И други аспект, — неколико речи о неким амандманима, о неким предлозима који се у тим амандманима чине.

У овој првој групи мислим да постоје два основна питања која су нарочито присутна. Једно је национално питање, односно ова наша много-национална заједница, па унутар ње као многонационалне заједнице и Југославија као државна заједница. Нераздвојно је и мислим да врло често мислимо да ће сва питања бити решена уколико добро регулишемо и решимо све односе у вези са Југославијом као сувереном државом. То је питање свакако изванредно значајно, можда посебно за нас правнике. Међутим, чини ми се да је други део тог питања, тај недржавни аспект свих тих осталих околности, осталих услова и показатеља и норми нашег друштвеног живота које стоје у вези са овим бар исто толико вредно и значајно и њима се мора посвећивати пажња колико и овом државно-правном аспект, односно питању вишенационалне заједнице, као што је ова код нас.

И друго, то је питање суштине и садржине и стварности друштвених односа, социјалног положаја, стандарда, перспективе развоја и циља ради кога постоји ово друштво. Да ли у том погледу постоји пуна сагласност и да ли уопште имамо то сагледано и заједнички постављено да бисмо управо знали и зашто постоји ова заједница. С друге стране, шта ова заједница у одређеном раздобљу треба и има да чини и оствари.

Кад је реч о првом питању, о питању обима, значаја, приказа, прилаза, оцене стања, када је реч о националном питању, положају народа, нација, националности, онда има различитих прилаза и мишљења. Они у свом интензитету иду, да не кријемо, до степена мржње. За мене се поставља питање могу ли друштвено бити једнако толерисани сви ти ставови који нису израз и немају као последицу само сопствено изражавање мисли, загарантовано слободно, него имају и могу да имају веће или мање последице, до катастрофалних последица за друштвене односе у овој земљи.

Нема ниједне ствари која се не може вредновати. Свака је подобна за то. Слажем се са другом Гамсом да смо се ми ослободили институције одговорности. А институција одговорности претпоставља и носи у себи критеријум вредновања и само вредновање. Храброст и способност да то вредновање учинимо и на основу тога да у оквиру законских текстова, прописа и свих других критеријума који служе за критеријум одговорности, приђемо и конкретној примени одговорности важнија је од самих декларација о уставним амандманима или било каквим другим нашим текстовима.

Када је реч о овом, за мене се постављају три основне ствари.

Прво питање било би да ли у овој реалности какву знамо, како се поставља и како се дискутује, излаже и какав је значај добила, да ли се ту поставља питање опстанка с једне стране, а с друге стране јачине и чврстине ове државе Југославије као израза и то једног од израза ове многонационалне заједнице. Не бих образлагао. Најпре бих рекао да, уколико је реч о првом питању, мислим да се оно не поставља у савременој ситуацији, са свим формама које постоје, што не значи да се не треба

разрачунати са појединим формама, приступима, утицајима, заблудама, појединим привлачењем маса на извесне ставове и то јавно, отворено, свим средствима која у овом друштву и сваком од нас стоје на расположењу. Дакле, уз све то, узимајући највише песимистичке оцене које у том погледу постоје, ја мислим, а то је опет субјективно осећање, засновано на оном што ја знам, мислим да се то не поставља. До сада не видим никакву објективну појаву која би могла да да право и основу да се у раздобљу за које ова генерација одговара, значи раздобљу човечијег живота од неколико десетина година, ово питање може поставити. А не знам да ли се то питање једног дана може поставити, мада сам присталица онога што је говорио Алкала Замора, први председник Шпанске републике — да ниједна генерација нема право да везује судбину будућих генерација својим системом. Оне ће то решавати. Како? Тиме што ће се користити постојећим правним инструментима који постоје у једној земљи, или што ће се користити отпором, револуцијом, која иначе у овој земљи перманентно и још увек траје. То је ствар те генерације и она се неће много обазирати на оно што јој ова генерација остави о томе како треба уставе мењати. И ове генерације су другачије устав мењале, како им је интерес наметао и не можемо то право ускратити, макар како покушавали да га данас гледамо на најбољи начин, то и онима који ће сутра да одлучују о овим питањима.

Друго питање се односи на аспект јачине и чврстине Југославије у овом моменту. Реч је о томе да они који су на неки начин довољно овлашћени, изабрани, оцењују ситуацију путем позитивног одговора у овом смислу, иако у том погледу, с друге стране, маса људи има утисак да ће у једном бољем разумевању и са више добре воље моћи да буду решавана поједина питања и долазе до закључка да то заиста представља јачину и даје учвршћавање ове Југославије као целине, не само као државе, него као целокупне друштвене структуре, која је исто толико важно да буде чврста, и чак много важније, него како ће се кроз тзв. државно-правне организационе облике и њихово такозвано суверено појављивање иживљавати и постојати та Југославија. — Чини ми се да много чега и највише говори управо у смислу позитивног става о овом питању.

Друго питање у оквиру националног питања односи се на положај Републике Србије у односу на постојање аутономних покрајина у њој. Мислим да треба констатовати да нико више него Република Србија није учинио до сада да стварна аутономност покрајина не само постоји него да је и остварена до сада. Немам утисак и не верујем да ико више у овој земљи може и хоће учинити да те аутономне покрајине суштински постоје и далеко више аутономне него што су до сада, него управо Република Србија.

Од тога треба полазити. За мене се поставља питање да ли има случаја у досадашњој пракси, сем ситних ствари, да је у основним питањима дошло до разлаза у разним форумима, државним, партијским, друштвено-политичким, између представника Србије и аутономних покрајина по линији државе или било којој другој. Мени то није познато. (Гласови: има таквих случајева).

Мени то није познато у основним питањима. Ја бих хтео да то знам.

Према томе, поставља се питање који разлог говори о томе да евен-туално Србија данас исто тако нема интерес да то што је чинила и што није давало никакве негативне консеквенце и није доводило до негативних ситуација у унутрашњим односима у Србији, да то не чини и даље.

Никако не могу да разумем формализам који у себи вероватно прикрива неке садржинске несагласности — где ће бити регулисано питање покрајина. За мене је то апсолутно безначајно. Постоји ли сагласност људи, нација и народности које живе на територији Србије да њихови односи буду тако или овако регулисани, онако како је у амандману или на неки други начин? Ако постоји убеђење управо на страни другова не из неповерења, него из било ког другог разлога, па чак и из неповерења, да то питање треба да буде довољно широко, као што је сада па још и више регулисано у Савезном уставу, за мене је битна суштина ствари.

Бојим се да ли се у вези са дискусијом о том питању „где“ не крију различитости у погледу садржине, места и положаја покрајина. Онда то треба отворено рећи. Играти на карту „где“ значи мало хипокризију.

Треће питање се односи на положај Срба изван Србије. Мисли да је то њихово питање, као што је свуда питање националности у било којој другој држави у првом реду питање свести, залагања, акције, борбе управо Срба тамо где се налазе, у оној мери уколико сматрају да им у смислу Савезног устава или републичких устава нису обезбеђена она права — лична, индивидуална, групна, народна, која им иначе припадају. Разуме се, у погледу тих права не може се спорити и не сме се отказати било каква благонаклона помоћ тамо где је то оправдано и када то затреба и од Републике Србије за боље решавање ових питања.

Међутим, мислим да је чињеница да извесне изјаве, извесна држања, изазивају сумњу у погледу једнакости, једнакоправности националне и личне као и у погледу максималног испуњавања уставних права која су предвиђена у Савезном уставу и у Републичким уставима у неким другим републикама. Посебно у том смислу се цитира Хрватска. Треба испитати то стање, ништа не крити, и ако је тако, онда се поставља питање одговорности и то одмах, непосредно било ко кога у овој земљи, зашто је дошло до такве ситуације и зашто такав осећај постоји. Да ли је то заблуда или је реалност. Ако је реалност, онда ту треба да постоји одговорност и предузимање одређених мера у том погледу, због чега је дошло до такве ситуације, итд.

На исти начин се поставља питање и у погледу положаја и места Хрвата и положаја Републике Хрватске у Југославији. Мој колега бивши ректор Ивековић и друге колеге са других факултета указивали су да се Хрватска и Хрвати налазе у посебно тешком положају, тежем него што су били икада. Исто тако као што мислим да треба доказати у погледу положаја Срба, нужно је, не више вербалним изјавама, него конкретним чињеничним разлозима и документацијом доказати и приказати стање у погледу Хрвата и Хрватске. Ко је крив за то било на ком нивоу и у било ком броју, треба за то да буде позван на одговорност, а с друге стране предузети управо такве мере да се поправе неправде и да се убудуће то

више не догађа. Овако, непосредно животно треба у овом аспекту ово питање разматрати.

Други део општедруштвене проблематике, и мислим да је ово битно, јесте питање друштвених односа, социјалног положаја, стандарда, перспективе развоја, циља ради кога данас управо и још сутра ово друштво живи и дела, шта ми управо хоћемо да уради и изради ова радничка класа Југославије и то она цела, јер без обзира како је дељена фактичким, ипак она је цела.

За мене, када је реч о аманданима, поставља се питање тзв. друге фазе. За мене постоји једно питање — да ли ова прва фаза, када је реч управо о другој фази која треба да регулише у целини у Југославији сва ова питања неће отклонити могућност најбољег решења ових питања, односно не прејудуцира ли она проблематику друге фазе. У чему је реч? Какво је то друштвено стање и какав је положај радног човека у овој земљи и зашто се треба да бори радничка класа у овој земљи у овом моменту и у овој генерацији.

Социјална неједнакост се стално повећава. Између појединаца, група, република, покрајина. По разним основама, у првом реду економској. Отварају се маказе брже него на међународном терену, а ми смо заговорачи обрнуте политике према другоме, а према себи не. Спољна политика и спољни изрази могу имати ефекта само онда ако су продужена рука онога што се код себе чини. Мислим да у овом моменту то није случај. Зашто, другови, нико нема право да постави питање извора прихода појединаца. Нема ниједног човека у овој земљи који не би могао да буде позван да објасни како и на који начин је дошао до таквих прихода. Нема никаквог разлога да се то не казни и не каже, иако напомињем да ја спадам међу оне људе који за наше појмове имају висока примања.

Или, зашто ми не би објавили списак свих пореских обвезника са тачним примањима која су имали, свих од једног до последњег, као и по ком основу је то стечено, да би се уверили јесмо ли сви пријавили приходе. Нема пореске тајне која треба да прикрије или криминал, или неко непоштење које је чињено из недовољне свести, итд.

Или, зашто другови не би тражили да се објави по ком су основу наше радне организације, посебно предузећа, исплатила било коме појединцу новчане суме у току године. Нема никакве ту пословне тајне о којој се прича. Пословна тајна је техника која се примењује а не коме се нешто исплаћује.

То су све извори социјалне неједнакости која отвара маказе изванредно брзо и скоро брже него у ма ком другом друштву данас, што је врло забрињавајуће.

У том домену је и питање недостатка одговорности. Рекао бих само да није више реч о тзв. непостојању одговорности као институције. Конкретно, другови, морамо приступити. Конкретно, без обзира ко је у питању, дакле, било који орган, институција, политичка организација, појединци или било ко други, треба за свакога, тамо где постоји основа, поставити питање одговорности, и не више само за грешке него и за пропусе. Све мање је основа за одговорност по основи неправилне радње, а више је због пропуста и пропуст је основ за одговорност.

Наше друштвено-политичко стање одликује, овде не бих понављао оно што је толико пута речено — врло велики степен сепаратизма. Нестало је минимума добре воље, а да не говорим о разумевању, сарадњи и љубави, без чега, чини ми се, ова многонационална држава, по било ком основу и нивоу, ова многонационална заједница, не може да живи. При том остављам на страну као најмањи проблем, проблем државе.

Не знам како неко може да каже да регрути не треба да иду и служе војни рок у другој републици. Није реч о моменту када буде евантуално рата, јер ћемо тада сви заједно бранити ову нашу земљу — Југославију. Мислим да овде није реч о томе само где ће ко да служи војни рок, него како ће се људи упознати, како ће се зближити, како ће се разумети, како ће видети другу средину, како ће се женити, како ће радити и како ће поштовати људе из друге републике, а да ипак зато ништа мање не воле ни своју републику ни читау Југославију.

Да неко дозволи себи и овакве изјаве даје, онда се поставља питање одговорности и то од свих друштвенополитичких организација. У овој атмосфери не сме се преко таквих ствари прелазити. Ја могу да цитирам низ ствари о том сепаратизму који има или нема у себи националности или републиканства, итд.

Четврто питање које спада у ову област, то је питање производње. Ми смо поставили једно потрошачко друштво које стоји под огромним утицајем изванредно суптилне и fine, вешто постављене буржоаске друштвене идеологије. Под тим утицајем и питање производње, не производности, него производње уопште, покрили смо оним што пре се зове извоз, увоз, експорт, трговина, цене, царине, итд. Бојим се да је то највеће прикривање реалности и највећа хипокризија до које долази код нас. Прво питање мора бити и основно питање, питање производње. Све друго о чему се толико бакћемо и губимо време и снаге, као што су питања зашто мало извозимо, како ћемо да спречимо инфлацију, како ћемо нешто регулисати, итд., све је то, другови, чини ми се, последица тога што немамо куражи, или нећемо, или не налазимо довољно интереса да основно питање размотримо и решимо а то је питање производње.

Друго битно питање је зашто се боримо, и то конкретно управо радничка класа, сви људи ове земље, као целина данас. Имамо ли циљ који смо себи поставили и ради чијега остварења правимо амандмане и наше нове односе, а и решавамо национално питање овако или онако, и стварамо поверење међу собом, или га немамо. Зашто, другови, не поставимо себи циљ, да, на пример, доходак у овој земљи 1990. године или 2000. године, не може ни за ког човека, ни за једну покрајину, бити мањи него што је просечни доходак, односно просечни стандард у Европи. Зар се смемо помирити с тим да доходак по глави становника у једној нашој републици буде 1985. године око 3.000 долара, а да у то време знатан део наше земље буде имао доходак једна половину те суме.

Ако бисмо се споразумели о једном оваквом заједничком циљу, онда би он за сва питања, и за финансијска питања, буџет, федерацију, њихова средства, питање регреса, неразвијених покрајина, преливања капитала, реекспорта, био габарит, „гвоздени закон најамнине“ преко кога се не би смело ићи. Ко би радио супротно томе, тај је антијугословен. Ми међутим,

немамо таквог циља. А таквих циљева има у многим областима где би се могли поставити.

Бојим се да ова прва фаза амандмана управо може да спречи, чак и када би хтели, постављење оваквог циља. У том аспекту ја сагледавам ове амандмане.

Погрешно је, на пример, говорити треба створити услове да се отклоне међурепублички неспоразуми. Треба и то, али треба још више рећи да треба створити услове да се остваре заједнички циљеви. Не могу више постојати само одбрамбено-обрачунске позиције, него морамо имати ударно-нападне позиције за остварење циљева. Навикли смо се на оне прве, бусијске позиције, а ове друге не трпе бусију, него захтевају директне ударе. Све се ово може квалификовати као централизам, централистичко планирање; може се сматрати као удар или негирање самоуправности основне организације удруженог рада. Ја мислим да то није истина. Али, чак и да јесте истина, за мене се поставља алтернатива: шта је важније, да ли наш заједнички циљ или средство за постизање тога циља. За мене је важније оно прво. Нисмо ми успоставили самоуправљање само за себе, и не стварамо планове југословенске привреде због планова. Бојим се да смо то прилично заборавили.

Уосталом, зар за све ово не би могло да се каже да је постављено као наш друштвени програм и циљ у јуну 1968. године. Чини ми се да се том програму више посветило пажње, да би данас имали сасвим другачију ситуацију. Бојим се да ћемо скупо имати да плаћамо што нисмо оживотворили јуни 1968. године.

Две три речи о јединственом тржишту. Најпре јединствено тржиште не може да буде без заједничке привредне политике. Сваки другачији приступ је нереалан и чак хипокритичан. И ту мислим на привредну политику која се не тиче новца, промета, трговине, царина, кредита, дакле која се не тиче административне привреде или администрације и организације у привреди, него која се тиче производње, инвестиција, стварања нових радних места и подизања стандарда човека. Без овога, ово што се говори данас у нашим амандманима о јединственом тржишту мислим да није то.

Нешто о питању легислативе. Мислим да и ту чинимо велику заблуду. Најпре, ми имамо јединство легислативе предвиђено у погледу односа, велики законици или нешто друго, или имамо разбијену легислативу у погледу положаја човека. Ја сам за обрнуту ситуацију. Када је реч о односима, може ко хоће да регулише, јер су то најчешће диспозитивни прописи. Али, уколико је у питању положај човека, право на лични рад, право личне својине, поштовање и лични положај човека, мислим да то треба да буде у легислативи заједничко. Отуда бих ја основни прилаз окренуо.

Нешто о питању вета. Уз све тешкоће о којима се говори, ако се са тим сложе сви остали, не видим никакве тешкоће и разлоге да и Република Србија не буде за вето. Не можемо полазити од тога да би људи злоупотребљавали вето, него да се покажу разлике. Ако те разлике постоје, оне и треба да се виде. Ја лично се не бојим вета, односно једногласности. Напротив, ја бих био управо у овој ситуацији за једногласност, за вето. Кад је реч о овоме, ја најпре полазим од тога да ће се, као што је то у

организацији Уједињених нација, ретко користити право вета, али када је оно коришћено онда се поставља питање кризе, па нека се и код нас постави. Да нам се не деси да у току времена „стављамо главу у песак“, када криза добије озбиљне форме, да тек онда размишљамо о неслагласности. Сваку неслагласност изражену кроз вето треба одмах решавати и треба одмах поставити питање одговорности, а не чекати акумулацију кризе тих стања и долазити у ситуацију као данас.

Да нешто кажем и о питању квалификације Југославије као државе. Ја сам у начелу против свих категоризација и класификација. Ја сам за индуктивну методу. Шта је Југославија? Да ли спада у неку категорију? Не спада ни у једну. Право мора да се ослободи и ми морамо да се ослободимо уџбеничких и теоријских категорија, како год оне биле ређане, од 1—10 или до 100. Сасвим је свеједно како се ово решење зове. Питање је да ли је реално, да ли је могуће и да ли води бољитку. А како ћемо га звати, то је потпуно ирелевантно.

У вези са председништвом, мислим да то питање треба сагледати и решавати у оквиру скупштинског система. Мислим да успостављање председника за одређени период у лицу Маршала Тита, као што је предвиђено, треба да буде сведено на далеко мањи број компетенција које би припадале председнику републике у првом периоду од пет година. Нема никакве потребе да одлуке о помиловању доноси председник републике; зашто то не би доносило председништво? Ту спада и низ других ствари које су предвиђене на страни председника. Само извесна најзначајнија питања, врло мали број можда два до три, треба да остану у надлежности везаној за личност Маршала Тита. То је потребно да би се председништво ухвало у његовом присуству и да се не би њиме покривало. Мислимо да би такво решење било боље.

Да закључим, мислим да су данас у питању много више односи између самих република него између република и федерације. Недостатак добре воље чешће пута се јавља. Исполити добру вољу значи развијати сарадњу, и још више љубав. Бојим се да ово што се ради данас и како сваки од нас ради није детерминисано само тиме.

Друго, што се тиче питања да ли амандмани доносе побољшање атмосфере бољег, сигурнијег, уреднијег, битнијег и бржег решавања свих ствари, мислим да у оваквом тексту позитиван одговор не би могао да се да, посебно у вези са тзв. јединственим тржиштем.

Треће, да ли ови амандмани представљају решавање ситуације или стварање позиција за даље расправе. Бојим се да је много више ово друго него прво. Таква ситуација не би могла позитивно да се оцени.

Најзад, као што сам рекао недавно на једном састанку, ништа не треба да остане тајна шта је до сада рађено, шта је речено док је рађено. То је нужно не због тога да би знали нека различита мишљења, ставове, да кажем „цаке“ које су се догађале или сукобе о појединим питањима, него због тога да престане фама и прича шта је било, докле се ишло са максимумом и минимумом захтева. Да се то отклони има само један метод — све то објавити. Убеђивање и доказивање путем изјава шта је било, бојим се да неће дати позитивне резултате.

Др Радован Павићевић: КРИЗА ИДЕОЛОГИЈЕ

Већ дуже време у Југославији је присутна озбиљна друштвена криза. Она се огледа, мање-више, у свим областима друштвеног живота — економској, културној, политичкој, идејној.

Ако се осврнемо мало уназад, запажамо да је до економске кризе дошло и да се она манифестовала кроз екстензивно привређивање, „политичке фабрике“, платни дебаланс презадуженост итд.

Привредна реформа била је предузета и зато да би се нашао неки излаз из тог тешког привредног стања. Као последицу драстичних мера, које су предузете, имамо преко милион запослених у иностранству, један број незапослених у земљи, затварање бројних предузећа итд.

Међутим, један од главних циљева који је привредна реформа поставила било је остварење привредне интеграције у оквиру југословенске заједнице. На жалост, тај задатак није остварен. Напротив, у том периоду долази до већег производног затварања и стварања националних привреда. Не могавши да се међусобом споразумеју и да ускладе интересе, наши руководиоци пребацују решење тога задатка на дејство тржишне привреде и економских законитости. То је било унапред осуђено на неуспех, јер није било праћено потребним идејним и политичким јединством.

Дејство економских закона сасецало се, по правилу, на републичким границама. Све више се формирају посебни интереси и покушавају се заштитити затварањем у републичке границе. Код једног броја републичких руководиоца сазрева свест да је за све промашаје крив централизам као такав, а не недовољно умешно и недовољно демократско руковођење. Та чињеница кидања производног јединства, јединства југословенске привреде, представља најтежу последицу кризе која се прво јавља у руководству, а затим преноси на друштво. Та криза руководства, ја бих рекао, била је условљена његовом затвореношћу и издвојеношћу из самоуправног система.

Такав метод рада и усмеравања друштва, који није био довољно демократски, када је реч о креирању глобалне политике, главни је узрок, по мом мишљењу, бројних негативних појава, не само економских тешкоћа и културних проблема, него једне идејне кризе.

Садашње политичке и уставне промене долазе у једној таквој ситуацији, као настојање одређених чинилаца и снага, да се озакони једно стање које већ постоји у стварности и да се отвори могућност за његово даље развијање у истом смеру.

Национално питање и проблем међунационалних односа проистичу пре из такве подељености и затворености, него из неког централизма, унитаризма, поготово великосрпства. Бакарић је недавно изјавио да у досадашњем развитку није било никаквог утјетавања и експлоатације других нација од стране српског народа; па када је тако, који су онда стварни разлози за избијање националног питања. Ако је у питању етатизам и недовољна демократичност у креирању глобалне политике, онда је решење у демократизацији система, а не у сепаратизму, одвајању.

Проблем националне равноправности у социјализму, у једној вишенационалној заједници, своди се првенствено на проблем демократске орга-

низације политичког система и друштвено-политичког живота уопште. Право нације на отцепљење такође је елеменат социјалистичке демократије који треба да уклони могућност сваког утјетавања, а не циљ коме треба тежити.

Радничка класа и њена авангарда не могу подржавати свако отцепљење. Однос према отцепљењу зависи од сврсисходности, што је увек фактичко питање. Ниједан наш народ, који се у револуцији определио да живи у заједници са другим народима у оквиру Југославије, нема данас стварног разлога за отцепљење. Ниједан одрживи аргумент у том погледу није наведен, нити је то питање ниједан наш народ поставио. Међутим, очигледно је, да има снага које теже томе, или хоће таква решења која могу да воде таквом исходу, без обзира да ли су тога увек свесни, или нису. Тако, конфедерација, која се појављује као нужан облик политичке организације у ситуацији постојања националних економија, без обзира како се она данас дефинисала у предложеним амандманима, није корак даље ка сређивању међунационалних односа, него ка њиховом компликовању и заоштравању. Не видим да ће применом ових уставних амандмана и следећим променама на истој линији, доћи до уклањања спорних питања на економском плану и до тешње сарадње на бази чистих рачуна. Тржиште које је замишљено као главна економска спона између суверених држава и нација неће моћи да одигра замишљену улогу. Не само због посебних републичких легислатива, него првенствено због националних привреда које се морају, различитим средствима, штитити од спољашњих конкурената, све до фактичког понашања, до фактичких средстава. Никакве административне мере од стране федерације, односно конфедерације, не могу спречити да националне економије штите своје интересе. Немогуће је административним мерама гарантовати и одржавати јединство, ако се оно у бази укида.

Убеђен сам, да ће пракса врло брзо показати неодрживост многих решења која се сада на брзину формулишу и нужност једне демократске интеграције, без које просто не видим решења и излаза. Ипак, ниједна ситуација није безизлазна и чврсто сам убеђен да ће прогресивне снаге превазићи и ову кризну ситуацију која ће још потрајати. Решење видим у активности прогресивних снага које постоје у свакој нацији, без обзира да ли су, овде или онде, више или мање, тренутно потиснуте.

Оспоравање постојања прогресивних снага у свим нацијама био би чист национализам и шовинизам. Мислим, да задатак прогресивних снага у Србији, као највећој републици, није да на националистичке појаве и тежње одговара националистички. За мене, демократска, социјалистичка и интернационалистички оријентисана Србија, представља далеко већу снагу и препреку разним националистичким снагама, него ако би она прихватила њихове методе, њихове принципе и средства.

Многи би хтели да Србију гурну на тај терен како би имали оправдање и алиби за своје понашање. Чврсто сам убеђен, да прогресивне снаге у Србији, на челу са Савезом комуниста, то неће дозволити.

Интернационалистичку позицију Србије не видим, разуме се, у томе што ће се она мирити са свим решењима, што ће бити пасивна и прихватити све што јој се предлаже. Не видим у томе што ће пристати да се са

њом манипулише и да јој се споља одређују границе итд. Напротив, она треба да буде у томе сасвим одређена, јасна, категорична, недвосмислена.

Сматрам, да је у том погледу било до сада сувише попуштања које је злоупотребљавано. Зато би требало да извесни у том смислу најодговорнији функционери и личности повуку и политичке консеквенце. Нема опстанка ни светле перспективе на овом нашем врућем подручју, нити решења националног питања без Југославије. Слажем се са другом Гамсом када је рекао, да нема Југославије, требало би је измислити, и то демократске, социјалистичке и федеративне, по мом мишљењу. Нема без тога ни социјалистичке и демократске Србије. Па, ако је тако, не може се онда борба за таква решења постизати великосрпским концептом.

Ако је национализам превазиђено питање нашега времена, што ја такође верујем, онда се не може великосрпством ићи против великохрватства, него интернационалистичким ставом против сваког националистичког става.

Мора се веровати у једну демократску интеграцију, јер без тога нема правог решења и никакви напори нису сувишни у том погледу. Интеграција је законитост и на крају ће бити изолована свака она група или снага која се буде томе опирала. Подупримо дакле оно што је прогресивно и позитивно, а не преживеле идеје.

У активностима које нам предстоје мора се бити врло ангажован, отворен и принципијелан. Не мислим да због опасности од неких екстремних и националистичких иступања треба прогресивне снаге да затварају дискусију јер би то био њихов пораз. Само на отвореној сцени може доћи до диференцијације снага и до јачања оних који се залажу за напредне, социјалистичке и интернационалистичке ставове и решења. За такву акцију треба се спремити идејно и кадровски.

Др Златија Букић: О НЕКИМ СПОРНИМ ПИТАЊИМА ПОВОДОМ НАЦРТА АМАНДМАНА

Политички тренутак у коме се налазимо носи сигурно обележје историјски значајног тренутка, па чак мислим да се без претеривања може рећи да је он пресудан. Промене које се предложеним нацртом амандмана предлажу, досежу и задиру у основна, суштинска питања нашег друштвено-политичког система, и као такве треба да представљају фундамент његовог даљег развитака.

Ово истичем не због некакве драматизације ситуације у којој смо данас, већ само зато да бих указала на озбиљност и тежину задатка пред којим се ово друштво налази. Рекла бих да се пред овим задатком налази сваки припадник наше друштвене заједнице. Друштвена улога научних радника на Универзитету и ван универзитета у овом моменту је, по мом мишљењу, посебно значајна и одговорна, без обзира чак и на неке утиске, који се могу стећи у том смислу да се све одвија мимо, поред и независно од нас, да треба дићи руке од свега или само евентуално истаћи свој

крајње негативан однос према свему и не упуштати се ни у шта дубље. Научни радници не би смели подлећи таквим осећањима, без обзира на искушења која дневна политичка пракса може наметати. Друштвени позив науке и научних радника налажу да се све подвргне озбиљној, свестраној, темељној и доследно фундираној научној анализи промена које се предлажу, њиховој теоријској обради и оцени са аспекта досадашњих тековина друштвених наука. Само такав приступ, који мора носити обележја смирености и пуне разложности, може дати праву тежину дискусијама које водимо, и само тако се може пружити допринос који наука мора да да друштву и његовом развоју.

Мислим да треба рећи да су промене у нашем друштвено-политичком систему биле неопходне. Ако сам имала дилеме о томе, морам признати да ме је сам развој догађаја у последње време уверио у то да је наша реалност таква да се заиста мора нешто мењати. Не видим разлога због којих би Република Србија имала интереса да се бори за очување статус квоа. Но, ја, апстрахујући тренутну политичку ситуацију, морам ипак рећи да у мени постоји основна дилема, а она се своди на питање — да ли смо ми, ипак, друштво које је у стању да издржи тако честе промене у економским и политичким односима, и то промене које досежу до суштинских питања система. Верујем у посебно изражену динамичност друштвених односа у нас и генералну потребу мењања форми њиховог изражавања, али не могу да се отмам утиску да због тога што нисмо изградили концепте дугорочијег развитака, ми долазимо у ситуацију да су нам скоро сва решења сасвим привременог карактера, да се у једном тренутку све доводи у питање. Може се рећи да је одсуство озбиљнијег научног приступа проблемима развитака друштвено-политичког система била доста скупа цена коју је систем у протеклом периоду плаћао и да су лутања и тражења добрим делом и тиме била условљена. Овде бих само рекла да је такав приступ проблемима у области, на пример, федерализма, без јасније концепције о томе какву федерацију изграђујемо, довео до тога да решења која смо усвојили у Уставу од 1963. године и за која смо веровали и тврдили да представљају оквир трајније вредности за њен даљи развитака, поготову када се ради о визији датој у основним начелима Устава, буду проглашена битно превазиђеним већ кроз неколико година. Такав утисак о одсуству концепта облика државног уређења, који сада треба да изграђујемо, стиче се и из анализе нацрта амандмана.

Мислим, наиме, да се ради о покушају обликовања једног система који се никаким напором не би могао уклопити у најшире схваћен концепт федерализма и конфедерализма. Због тога је тешко сагледати његову суштину и посебно његово функционисање у пракси. То су осећања са којима ја приступам уставним амандманима.

По мом мишљењу, основна обележја нацрта амандмана представљају: прво, утврђивање и доследно инсистирање на државно-правном јачању република и покрајина и на њиховом суверенитету и, друго, разграничење надлежности између република и федерације у смислу јаког осамостаљивања република. За мене је основно питање да ли је ово најпогоднији пут за остварење слободе и равноправности нација, за одређени поло-

жај који човек треба да има у самоуправном социјалистичком систему, за јачање утицаја удруженог рада и најзад, за развој самоуправљања.

Ја у то нисам сигурна, а чини ми се да смо у том смислу раније имали другачије ставове, почев од одређивања карактера друштвено-политичких заједница, па до афирмације суверенитета радног народа.

Овде је било доста речи о појединим решењима из нацрта амандмана. Изречено је доста оцена са којима сам сагласна, па ћу стога рећи укратко само о још неким питањима. У немогућности да кажем ништа ново, поновићу неке ствари и то углавном само као своја опредељења.

Ја бих се, укратко, осврнула на следећа питања:

1. Бих се већ доста речи о начину третирања покрајина у савезном уставу. Мислим да је неприхватљив начин на који су оне уставно-правно фиксирани у нацрту. Полазећи од тога, и ни једног тренутка не сумњајући у потребу да се аутономне покрајине очувају као аутономне јединице и самосталне друштвено-политичке заједнице, чини се да се не би могло прихватити такво прејудуцирање уставних решења када је у питању само једна република. Чињеница је да су покрајине потребне као елеменат федералног устава у нашем систему али се, како је то и јуче речено у дискусијама др Ристића и др Симовића, фактичко стање овог тренутка не би смело подизати на ниво непроменљивих уставних принципа. У присуству широке децентрализације, која се остварује нацртом амандмана, и последног спровођења концепције суверенитета република као држава, овакав третман покрајина би могао значити нарушавање суверенитета једне републике, што се ни теоријски не би могло никаквим аргументима образложити, нити је то циљ уставних промена.

Покрајине се морају уклопити у општу тенденцију осамостаљивања друштвено-политичких заједница, али са другим аспектом и на други начин, уз општи и принципијелан приступ њима као друштвено-политичким заједницама. Не зато да би оне добиле мање права, већ само зато да би се Уставом сва питања принципијелно решила, јер Устав једино тако може и треба да решава оваква као и друга питања.

Друго, рекла бих реч — две о председништву СФРЈ као новом органу федерације. Сигурно је да постоји потреба његовог увођења у наш систем. Међутим, не видим могућност теоријског образложења става који је у нацрту амандмана заступљен, по коме би овај орган био изван и изнад скупштинског система најшире схваћеног. Како је јуче с правом истакао др Павле Николић, није реч о инсистирању на неким теоријским моделима. Реч је о неопходности очувања принципа на коме се мора заснивати и без кога је тешко замислити даљи развој нашег политичког система.

Мислим да би се морала остварити везаност Председништва за Скупштину, од тога да га она бира, до ефикасног и разрађеног механизма његове одговорности њој. Мислим да је и иницијатива друга Тита за формирање овог органа била усмерена у правцу пуне политичке преваге Савезне скупштине над овим новим органом.

Нацрти амандмана усмерени су у многоме у супротном смислу. О самим решењима из нацрта и њиховом значењу било је довољно речи, и ја се не бих даље у то упуштала.

Треће, мислим да би уставни амандмани морали да дају одговарајуће место комуни у нашем систему. Радикалан процес децентрализације политичког система не би се смео довести до половине. Нисам присталица мишљења да се то може оставити за следећу фазу уставних промена, како се то истиче.

Републички етатизам који у политичкој пракси већ даје своје видљиве контуре, а са уставним амандманима добија још снажније подстицаје, овај захтев чини потпуно оправданим и неопходним. Интереси самоуправљања и положаја грађана и радног човека су, такође, битни елементи који указују на неопходност истовременог конституисања комуне и њене афирмације, уз афирмацију република — држава и покрајина — држава.

Најзад, није популарно говорити о овоме о чему бих најзад рекла неколико речи. Изражем се ризику да будем погрешно протумачена и евентуално етикетирана. Наиме, ради се о процесу одлучивања у федерацији, у ствари праву вета предвиђеном амандманом XXXI и XXXII Нацрта. У ситуацији када је федерацији остављен узак круг права и дужности, у пуном интересу је политичког система да она бар ефикасно функционише. У овом смислу, мислим да ће поступак одлучивања у федерацији, предвиђен нацртом, у пракси довести до њеног потпуног блокирања. Право вета ће се, како је јуче друг Чавошки говорио, претворити у средство за одржавање статус квоа, како је то било и у политичкој историји, уместо да оствари заштиту интереса република и покрајина, што је несумњиво основни мотив његовог успостављања. Ја стварно, анализирајући амандмане XXXI и XXXII не могу да видим како ће се остварити ефикасност у одлучивању у федерацији, и како ће се, у ствари, једна одлука моћи донети. Ево сада у вези са савезним буџетом се то већ показало, и то довољно указује на сву сложеност проблема.

Због тога би, да не дужим, требало још једном темељно испитати ово питање и покушати утврдити такав процес одлучивања који би омогућио ефикасно деловање федерације, заштиту интереса република и покрајина, уз стално превазилажење статус квоа.

Александар Ивић:

У сваком разговору о теми која је на дневном реду, мислим да се мора поћи од много пута поновљене констатације, да се југословенско друштво налази у стању кризе. Таква оцена није спорна. Она је изречена и званично. Изречена је и на овом скупу. Међутим, ја бих рекао да два елемента кризе у којој се налазимо имају изванредан посебан значај за питање које разматрамо. Први је у, нама већ познатој чињеници, да југословенско друштво доживљава доста потреса уз очигледну немоћ да се разлози и узроци овог стања уоче и ставе на дневни ред и други у томе, да се у ситуацијама, када су одређена питања стављена на дневни ред, испољава значајна неефикасност у покушајима да та питања буду решена у ре-

лативно прихватањивом, да не кажем оптималном року. Примера ради, могу се навести: привредна реформа, стабилизациони програм, проблем одговорности, остваривање уставног положаја комуне итд. Свакако да за овакво стање има више могућих разлога — од наше материјалне и културне неразвијености па надаље. Међутим, мислим да је један од основних разлога релативно уска социјална основа конституисања текуће политике, која се испољава на више начина, али најчешће у сужавању и осамостаљивању центара моћи. Та чињеница потхрањује неефикасност у два правца: тешко се долази до правих решења, а решења која се нуде нису довољно прихваћена да би могла бити реализована. У том контексту је значајно нагласити да смо због сужавања социјалне основе дате политике долазили, а и сада долазимо, у ситуације да се идеолошка свест формира на начин који није увек дозвољавао довољно присуства класних елемената у овим и оним њеним облицима, што је изгледа кулминирало у покушајима да се национални интереси испољавају крајње аутохтоно и тиме национална свест афирмише без довољне интегрисаности са класном. То је омогућило да се одређени типови политичког понашања и одређене структуре испољавају и легитимишу као аутентични израз текућих токова политичког живота, мада су релативно осамостаљене од реалне социјалне основе. На тој основи долази до стварања неформалних центара одлучивања који делују осамостаљено и недовољно рационално са становишта система, чиме се проблем шири и постаје не само ствар демократизма политичког система Југославије, већ и питање способности да се рационално конституише једна политика и да се добије подршка за њено ефикасно остваривање. Демократизам југословенског политичког система, према концепту, подразумева такав начин одлучивања, који претпоставља широко ангажовање у конституисању и спровођењу одлука. Рекао бих да смо тиме, што смо сузили основу текуће политике, на неки начин дошли у ситуацију да тешко легитимишемо права питања, још теже их стављамо на дневни ред, а сасвим неефикасно спроводимо одлуке. Мислим да та сужена основа, која је као тенденција доста стара, тежи даљем сужавању и да резултира комплетном неефикасношћу система. Илустрације ради, може се навести стање пре и после амандмана XV и слични проблеми у комунама и ширим друштвено-политичким заједницама. Начин доношења уставних амандмана то такође потврђује, а о томе је било довољно речи и ја се на томе нећу задржавати.

Сужена пропусна моћ, која са друге стране онемогућује одређене социјалне групе да утичу на стратешке одлуке, има веома значајне последице по идеолошка стања у нашем друштву, чији је само један аспект национално питање. Ако је ова констатација тачна, она је јака основа за захтев да се још једном оцени понашање свих оних који на неки начин претендују да изражавају општу вољу, јер нема спора да у промене Устава до сада нису биле укључене врло широке социјално-политичке структуре које су — према систему самоуправљања, његовим нормативним, па и практичним односима — позване да се о таквим питањима изјашњавају. На суженим основама конституисања политике — поред неких проблема сужавања демократизма, као друге стране поменутог процеса — може због немогућности утицаја поменутих структура на опште токове, доћи

до различитих приватизација интереса, до осамостаљеног политичког понашања одређених структура и томе слично. Ако се даље иде том логиком, може се говорити не само о нелегалности одговарајућих одлука, већ се таквој политици (у вези са неким њеним аспектима), може поставити питање легитимности.

У таквој ситуацији може се догодити и можда смо у једном таквом тренутку, што је ствар оцењивања — да општа воља буде замењена неким посебним вољама или да постоје погрешна уверења о нашој вољи. Зато бих рекао да има много разлога за размишљање, колико су питања која су у последње време добила право грађанства у делу јавности и политичке структуре, заиста израз реалних односа у југословенском друштву и колико су заиста везана за односе нација, а колико су споља унета у свест нација, и то управо због могућности, која је унапред истакнута, да кроз различите варијанте релативно осамостаљене структуре утичу на формирање и испољавање националне свести. За мене, да сасвим децидирано кажем, остаје крајње отворено питање — и то не само као потреба научног изучавања већ и као потреба да се политички провери и још једном преиспита — који су међунационални проблеми данас реални у Југославији, нарочито у односу на оне који већ егзистирају у јавности као стварни проблеми и који су у овом или оном облику на изврстан начин политички и јавно верификовани. Уставна дебата је добра прилика за то, не оспоравајући претпоставку од које су амандмани пошли, да у Уставу Југославије много треба променити. Можда има места размишљању о томе да су проблеми мање драматични него што то на први поглед изгледа. С обзиром на овакву претпоставку, треба и даље озбиљно размишљати колико су реално засноване промене које амандмани инаугуришу, а колико су резултат договора наше доминантне политичке структуре, да не кажем политичког врха, и њеног уверења да је овај начин најбољи пут за разрешавање евентуално постојећих, не знам у ком обиму и степену, националних противуречности.

Мислим да је ова провера нужна не само због могућих значења промена већ и због атмосфере, због прилика у којима живимо и, изнад свега, због питања која смо отворили. Та провера мора бити толико широка да добије облик плебисцита. Тиме се вишеструко добија, а сасвим сигурно се долази до могућности да решења која у уставним променама буду дефинитивна добију ауторитативнију и масовнију подршку, која је неопходно потребна кад год се врше крупне и радикалне промене у једном друштву.

У вези са тим, треба изрећи једну истину поводом које не сме бити завађања: политички тренд који је амандманима покренут на некој тачки ће се сусрести са реалним токовима југословенског политичког живота. То је сасвим извесно, хтели ми то или не хтели, и остаје обавеза да се тај сусрет има у виду и да се осмисли тако да максимално искључи елементе који могу допринети непријатним и непотребним последицама. Ту, пре свега, мислим на нарастање једног национализма који је у овом тренутку евидентан. Провера је нужна ако се не жели да се уђе у такву раван политичких односа, понашања и мишљења, која већ нуде и нудиће решења и захтеве инкомпатибилне са основним тековинама и принципима

југословенског социјалистичког друштва. Већ су видљиве манифестације тога, то није само мој страх, оне су уочене, помињане и овде и констатоване на разним местима. Мислим да се мора изаћи из равни политичких односа у којима могу одређена социјална девијантна понашања, и да слободно кажем, неки социјални атавизми да стекну право гласа и грађанства. У вези са тим желим да посебно нагласим обавезу Савеза комуниста да буде крајње децидиран у свом ставу да, без обзира на варијанту решавања националног питања у Југославији (чији се значај не сме потцењивати), не може ићи у савез са одређеним структурама и појединцима који су ретроградни. Разуме се, да је то могуће једино ако национално питање буде решавано у оквиру класног питања. Недовољна осетљивост за овај проблем и недовољни смисао за класност социјалистичког друштва и националног питања може Савез комуниста да објективно стави у положај савезништва са декласираним социјалним понашањима и, у констелацији таквих односа, немогућност да у сваком тренутку савлада одређене политичке тенденције. Конкретно речено, Савез комуниста мора имати дистанцу, па и ограде од одређених трендова схватања националног питања у Југославији. Без обзира на могућа нијансирања, у основи су сви национализми исти и не мења много ствар што су у питању разни појединци, личности и институције које их испољавају. Та истина се мора имати у виду у вези са разговором који смо водили ове две вечери. Такође треба поновити познату истину историје радничког покрета у нас и у свету да привилегију на национализам не може нико имати. И још да кажем да сумњам, и то веома сумњам, у комунистички национализам, јер се мора направити ограда од национализма који доводи у питање самоуправну класност социјалистичког друштва и класну садржину социјалистичке демократије у Југославији. Они који мисле друкчије, имају друга схватања, дугују озбиљнији теоријски и политички напор да то објасне.

Неколико конкретнијих речи о амандманима. Мада је питање да ли су то само амандмани или је то нешто више, с обзиром на ширину захвата и на то какве све промене у Уставу изазивају. Није било времена да се прецизније утврди, међутим, по неким мојим првим утисцима, мења се нешто више од половине Устава.

О амандманима је тешко говорити, пре свега, због њихове заиста велике нејасноће и начина писања који онемогућава да се са већом сигурношћу интерпретирају, нарочито у контексту целине Устава, промене у односу на досадашња уставна решења и принципе. И најповршнија егзегеза показује висок степен појмовне неконзистентности и нејасноће.

У коментарисању амандмана, учинићу покушај да кажем неколико ствари трудећи се да не поновим оно што је већ речено.

Прво, мислим да овако велики број амандмана и њихова шароликост веома отежавају, ако не и онемогућавају, примену Устава из 1963. године. Фактички, уставним амандманима се инаугурише тотална промена Устава, јер ће се веома брзо констатовати да је уз овакву шароликост тешко тумачити, а још теже примењивати Устав. То на неки начин сугерише промену Устава у целини. Такав став је кроз амандмане испољен, јер су они отишли не само шире од првобитног договора, већ толико широко да најављују промену Устава. У сваком случају, створена је опасност од неста-

билности Устава, која ће се испољавати као немогућност примењивања Устава.

Друго, у амандманима су нашла места многа питања која, по својој природи нису уставноправна материја, што само по себи није проблем. Међутим, та чињеница истиче крупнији проблем — питања која нису уставноправна материја стекла су статус равноправан са питањима која су у Уставу и која треба да буду у Уставу, чиме је отворен проблем очувања интегритета уставних принципа. Примера ради, могу се навести: живи и минули рад, лични рад, друштвена својина, расподела дохотка итд. Ако нова решења, сада као уставна материја, егзистирају равноправно са оним што је уставни принцип о тим иначе изванредно крупним питањима политичког и економског система, може се догодити да одговарајућом интерпретацијом амандмана буду доведени у питање постојећи уставни принципи, јер је могућа логика *lex specialis*.

Треће, присуство амандмана отвара проблем уставноправне заштите као проблем односа материје које регулишу и амандмани и Устав. Велики број амандмана и ширина захвата обавезују на потпунија решења уставноправних гаранција за сва питања која се налазе у Уставу а која се амандманима допуњавају.

Четврто, с обзиром на веома наглашене политичке елементе републичке држаности и републике као политичке државе, на специфичан начин се актуелизира проблем самоуправног конституисања и евентуалног реконституисања југословенског уставног поретка у целини. Амандмани без много ограда конституишу републику као политичку државу. Међутим, читав концепт југословенског друштва изражен у Уставу, о чему је колегиница Јојић веома добро говорила, подразумева самоуправљање као облик и начин конституисања југословенског уставног поретка. Бојим се да уз овако конципирану републику тај процес не буде пресечен, односно бојим се да самоуправна димензија конституисања реално не буде онемогућена, јер амандмани сугеришу републику као пре свега државну заједницу (што је доста тешко анализом текста доказивати), па је могуће да елемент државности буде супериоран над елементом самодуправности. Уколико је ова констатација тачна, треба настојати да амандмани претрпе одговарајућу промену у смислу потпуније гаранције да се самоуправност изражава на свим нивоима и кроз све друштвено-политичке заједнице.

У том контексту се реактуелизује проблем комуне, јер и у досадашњем развоју југословенског друштва комуна није имала одговарајући статус, пре свега, у односу на републике као друштвено-политичке заједнице.

Пето, амандмани свакако инаутуришу потребу да се размишља о питању конституисања уставног система у републикама. Већ је на многим местима, а и овде у нашем разговору, ово питање помињано као проблем конституисања уставног поретка Социјалистичке Републике Србије. Ја не бих понављао све што је речено, али бих покушао да нагласим један нов моменат који се у вези са овим поставља. Полазећи од неоспорне чињенице да амандмани чврсто конституишу републике као државне заједнице, могу се поставити два питања. Једно је проблем суверенитета, о коме ја не бих опширније говорио. Друго и важније питање је: да ли се ставови о републици као државној заједници и покрајини као заједници

sui generis узајамно не искључују, нарочито на питању суверенитета. Из овако схваћених република, како амандмани сугеришу, право самоорганизације република мора бити једна од основних могућности испољавања њеног суверенитета. Не улазећи у све детаље, нагласио бих да су ми блиска гледишта да су амандмани дужни да утврде шта је израз суверенитета сваке републике понаособ и у том оквиру Социјалистичке Републике Србије. Без тога, амандмани могу бити основа за различите интерпретације односа република — аутономија, при чему су могућа свака претеривања. Очигледно је да ту има неспоразума, очигледно је да има и тенденција битног разилажења и то може довести до веома тешке ситуације. Не спадају у групу оних који су уплашени за Србију, али је чињеница да амандмани потенцијално омогућавају тешкоће конституисања политичког система СР Србије. Мислим да треба све учинити да амандмани тим тешкоћама не доприносе, ако већ нису у стању да их спрече. Због тога је основан захтев да амандмани прецизније дефинишу социјалистичку републику у односу на сва ова питања о којима је било речи.

И најзад, амандмани морају бити појашњени, како би се постигла већа конзистентност и како би било могуће да се што више доведе у склад са принципима Устава. То није формална страна питања, јер се мора поћи од става да су Уставом Југославије утемељене тековине социјалистичке заједнице и да има пуно основа за тврђу да се унутар тога могу и морају решавати сва текућа питања, па и национална. Желим да истакнем да уставни принципи нису томе били препрека или још конкретније, никад и нигде озбиљно није показано да је самоуправна организација југословенског друштва отежавала успешно решавање националног питања. Због тога, без обзира на то колико има потреба за одговарајућим променама Устава и колико год то текући политички тренд наглашавао, ово не може бити основа за хендикеп самоуправљања и због тога треба учинити додатни напор да се овакав став у амандманима јасније и децидираније истакне.

Др Драгољуб Кавран: О НАЦИОНАЛНОМ И ТЕХНОЛОШКОМ, О СУСРЕТУ ИЛИ СУДАРУ

Дискусију о Амандманима треба да развијамо као дијалог а не пуки трансфер идеја. Способност за научну анализу којом, по претпоставци, располажемо, пружа шансу да се иде даље од сувог, дневног политичког прагматизма, да се, уместо решења која представљају подлогу за компромис у овом тренутку предложе решења која ће заштитити и лик система самоуправљања и обезбедити му функционисање на дугу стазу. Јер, политички прагматизам и његови привремени носиоци, суочени са потребом утврђивања дугорочних интереса радних људи креирају решења на основу интуиција, парцијалних информација и контаката, са често погрешним људима — без довољно ослонаца на науку као организовано знање, помоћу којег би прогностичке могућности биле повећане а предложена решења — ефикаснија. Уопште, анализирајући рад дела политичких снага које одре-

ђују правац кретања у политичком тренутку у коме се налазимо, региструјемо изненађујућу равнодушност према резултатима до којих долазе поједине научне дисциплине без којих је отежано или немогуће ефикасно и савремено политичко одлучивање. Отуда је и дошло до овакве шароликости, контрадикторности и уграђене неефикасности амандмана који су пред нама. Јер, сукоби између неких политичара су често производ не сукоба интереса које претстављају — него вулгарно незнање, непознавање објективних законитости на којима почивају модерне институције друштва, након најновијег технолошког развоја.

Није наше да изналазимо који је део политичког врха амандамане креирао а који део се налазио у стању дефанзиве и који су се и какви ауторитети залагали да до оваквих решења дође. Ствар је то политичке битке о којој ће делимична истина изаћи на видело тек у нечијим мемоарима. Биће то можда прича о кукавичлуку и о храбрости а свакако о тражењу пута, или, тачније, излаза.

О избору пута, треба рећи реч у овој средини, баш због врсте друштвене одговорности коју носи ова кућа, и свако у њој: наставник који располаже знањем и студент који ће живети у будућем друштву, са последицама садашњих акција и одлука.

Тешко је отети се утиску да 25 година изградње социјализма у нашој земљи нису увек и 25 година искуства, него пре једна година искуства поновљена 25 пута. Наиме, не допуштамо да се један систем развије, технички дотера и постане подлога за даљи развој а већ га мењамо, правећи заокрете чије последице нисмо у стању ни оквирно да предвидимо. Као земља која се брзо развија не можемо стварати сувише круте структуре нити дозволити да нас нова знања не поведу новим путевима. Али када се ради о стратегијским заокретима, онда Покрет мора имати стратегију, апарат, и слику социјалних последица пред собом. Да ли је то овога пута био случај? Одговор је чини се, негативан. Бацили смо се у море промена, без копна на видику, засада. Имамо ли снаге за тако дуго пливање? И ко ће нам, уз коју цену пружити помоћ ако изнемогнемо?

Јер, несврстаност и независност су извор снажне националне енергије-када се остварују.

Данас смо у прилици да се ангажујемо на стварању позитивног концепта развоја, пре свега у оквирима Републике, која ће ускоро постати организациони оквир унутар кога се могу релативно стабилно предвиђати друштвена кретања. Материјална и социјална енергија републике ће касније вршити и утицај на ширем простору који зовемо Југославијом. Како ће деловати механизам повезивања интереса на југословенском нивоу, Амандманима није предвиђено на одговарајући начин, па ће остати емпирији и напрегнутим ситуацијама да сагласности производе.

Република у овим данима постаје — под утицајем светског развоја нове технологије — и сама велики систем у коме се културно-национални чиниоци постепено стапају са технолошко привредним чиниоцима. Док су први „затворени“, јер се нација а делимично и култура развија у односу према нечему, противстављена неком утицају, дотле технолошко-привредни чиниоци имају интегративно дејство. Наиме, снажно се развија

процес приближавања привреда појединих земаља док се понегде истовремено јавља национално диференцирање, раздвајање, као одбрана, страх од тог приближавања у структурама које тим приближавањем губе позиције. Отуда су ова два процеса-од којих је технолошки истовремено и светски а национални парцијалан-супротстављени у идеји, дејству и последицама. Код нас делују оба процеса а тренутно доминира процес националног диференцирања, неизбежно деформишући и угрожавајући овај први-технолошки. Каквом узлазном линијом ће ти конфликти ићи и где је граница где ће опет почети притисак ка уједињавању-видеће се релативно брзо, јер је данашњи развитак у свету тако експлозиван, да ћемо за апсурдност ситуације убрзо почети да плаћамо цену која ће ставити у покрет дубље делове југословенског друштва од оних који су тренутно укључени.

Живимо у отсуству политичке и економске стратегије и, може се рећи релативном отсуству идејне стратегије. Налазимо се пред избором: даљег развоја самоуправљања квалитетно новог типа, са особеностима сваке културне средине: републике покрајине па и регије-или пред тоњењем у аутархизам и локалну затвореност, кривљење друге републике за сопствене тешкоће, примитивни, агресивни национализам, гашење пожара-поплавом.

Долазимо и у ситуацију да се запитамо каква је улога и положај једне мале-или шест још мањих земаља у модерном свету у условима тржишта које даје шансу једино оним целинама које после интеграције-успевају да освоје велике серије, да грански усмере привреде, дакле, оним великим системима у кибернетском смислу који могу мобилисати огромна средства, потребна данас за научно технолошки развој. Какве су особине и квалитети нове технологије коју може да развије једна република од 600 хиљада људи, или једна република од милион и 800 хиљада људи или република од 4,5 милиона људи или чак од 10 милиона? Уколико нису економски интегрисане у шире целине, било на Западу било на Истоку, а саме су се економски конституисале као националне економије? Да ли су то све могући минимуми или је реч о једном напору који овакав какав почиње не може да успе? Да ли се тиме делимично не жртвују витални интереси не само нација, и народности него и, одређена стопа привредног раста и тиме могућност бржег укључивања у свет развијених. Каква треба да је економска снага једне мале земље да би издржала једну гломазну инфраструктуру — управу, школство, здравство, када се она развија по моделу $6 + 2$, када према неким статистикама УНЕСКО-а једино земља изнад 7 милиона становника и изнад 1.000 долара дохотка по глави становника може да рачуна на модерну, кибернетизовану управу?

То је питање на које за сада немамо одговор. Нажалост- интереси нису оно што објективно представљају већ оно што ми осећамо да јесу. Како они настају информисањем, остаје да се запитамо: Какву су мисију у новијем процесу вршила нека средства јавних информација — како су развила „национални интерес“ и ком су то интересу — објективно — служила. Даље, каква треба да буде организационо-кадровска снага да би република умела и могла да организује не само структуре за задовољење својих унутрашњих потреба, него да обезбеди и извештај вишак социјалне

енергије за стања конфликта и компромиса у које ћемо неизбежно улазити при чему ће социјална меморија, памћења прошлих генерација и те како ирационализовати и конфликте и компромисе. Наравно да ће то исцрпљивати и онако танак интелектуални слој који ће претежно носити терет.

Каква треба да нам је креативна снага и способност да упијемо у себе оне промене које свет освајају темпом, који мења нову технологију за осам година? Јер, ово није Србија из 1911. године, која је била десетину пута економски слабија и која је имала неколико десетина пута мање стручних људи и када се обрт технологије мерио са четири декаде. Улазимо у раздобље када се тај обрт технологије остварује у много краћим периодима. Да ли су промене које смо смислили упућене у правцу борбе за мењање традиционализованих, окошталих људских односа, модерну организацију новог технолошког — високо интегрисаног друштва у економском и политичком смислу, или су ово тенденције ка слабљењу, уситњавању материјалне базе и ка политичкој дезинтеграцији? Како ће се логика великих уједињавања пробити кроз ирационалност националних, регионалних и локалних брана, интереса и загрижености нашег, Балканског типа? Најзад, оно што је увек представљало монолитност у свакој држави, то су одбрана и спољни односи. Они се наравно, морају задржати, јер је то ствари једини центрипетални фактор у свакој држави, али како изгледа модерна одбрана, како њу концепирати и како обезбедити спољне односе, када се зна да ту може такође доћи до крупнијих продора у времену које предстоји?

Реч је, дакле, сада тренутно о ставу ове Републике, о њеној могућности да се самоорганизује, па нам остаје да решимо питање каква је нација, а каква је њена организација.

С друге стране, остаје нам да се запитамо како Србија може да пружи помоћ југословенској заједници, а да не жртвује могућност своје привредне експанзије и могућност одређеног растућег степена политичке социјализације и развитка савременог новог типа самоуправљања? нема се довољно енергије и за центрипетално деловање убудуће. Јер, основне дилеме пред којима се налазимо су тројакe.

С једне стране, заиста се примећује нека опасност етатизма и неоетатизма, иако је ту много примеса шаблонског приступа. Шта је неоетатизам тек треба испитати у периоду који долази. Јер, не треба се либити коришћења државних инструмената модерног типа, једне модерне државе да би се обезбедила привредна експанзија.

С друге стране, свесни смо продора једине по једномишљеништву чврсто организоване снаге која се данас помаља у нашем друштву — техноекономске структуре, која и те како почиње да осваја и политичку моћ. Да ли ће доћи до спреге државне моћи и управљачког слоја у радним организацијама, — великим системима остаје да се види, али колико се чини, већ је почела да се ствара и једна посебна идеологија техноструктуре у Југославији, која већ продире, доказујући да је сама део класе, да превазилази све сукобе у друштву и да она нуди ред, дисциплину и могућност стварног развоја ка модерном друштву. Да ли је то прави одговор који можемо дати на овом степену развоја — остаје такође да се испита. Ако је други одговор: националистичка ентропија — онда је онај први одговор

једина алтернатива. Наравно, не у чистом виду, нити са искључиво негативним последицама, јер у последње време заиста треба да се запитамо да ли у низу наших предузећа радничка класа самоуправља, а техноекономска структура партиципира, или можда техноекономска структура управља, а радничка класа партиципира и да ли смо идеолошки припремљени за изазове нове технологије, или смо се боље припремили за изазове неошовинизма.

То је такође однос, који је постао веома сложен и веома нејасан.

Ми сада улазимо у период који се карактерише низом растућих противречности. Док једно развијено друштво у оквирима свог плурализма може да ствара тачке трења и конфликта, које могу у својим уједињавањима да проузрокују позитивна кретања, чињеница је да се ми налазимо у историјским условима да су многи сукоби прошлости само у пепелу запретени, али да постоји могућност за нову силу у сукобима. Ко ће у тим сукобима добити и како се уопште може добити за сада не може бити јасно.

Уставни амандмани, који су пред нама, правнотехнички представљају лош текст. Они пре свега задовољавају дневне потребе, али никако не задовољавају дугорочније потребе друштва јер, свеобухватно разарају текст Устава 1963. године не замењујући га новим уставом, већ агрегатом амандмана. Овај „амандмански“, устав заснива се често на негативним концептима, укидањима и не нуди позитивна решења, и механизме који могу достићи нову границу ефикасности, не врши више функцију основног, највишег извора права из кога ће се касније развити савезно законодавство, републички устав и републичко законодавство. Земља ипак има на основу постојећег Устава једну стратегију, одређену концепцију, на основу које је могла да мобилише и политичку подлогу. Сада остаје нејасно на основу каквог концепта се може мобилисати политичка подлога убудуће, сем ако то не буде национални концепт. Он додуше буди енергију, он даје огромну пропулзију, али се сада укључују покрети — сапутници у свакој нацији, који нуде своје услуге — они покрети који нас нужно потискују ка грађанском друштву или крутом административном централизму с једне стране, а с друге стране чија права снага уствари произилази из национализма, дистанцирања и ксенофобије, из свих оних чинилаца који су у историји апсолутно доказали свој рушилачки, ирационални потенцијал као мало где у свету.

Долазимо у ситуацију да треба да се запитамо куда ћемо и нарочито, како ћемо даље. Добра страна коју откривамо то је да сада улазимо у период сазнања у Републици да један дефанзиван однос, један однос одбране, један однос страха од губитка преовлађује један однос експанзије, динамике доживљено осећање могућности да се та енергија трансформише на један посебан начин у једну модернију државу и модернију концепцију привредног система.

Ту је могуће изабрати два концепта — да останемо и даље у стању дефанзиве, нападања других, замерања, препуцавања, узајамних кривљења за одређене политичке и економске тешкоће, при чему је јасно да користи неће бити. Други је стваралачки.

Можемо такође да се ослободимо одбране једног концепта Југославије који очигледно није опште прихваћен од политичког и интелектуалног врха при чему наравно морамо рећи да онај ко је највише жртвовао у стварању те Југославије војно, и привредно на одређени начин, мора да осећа не носталгију него директан губитак. Већа је половина становништва или изгубила неког претка у ратовима који су водили уједињењу, или је добар део своје националне енергије раније користила за неговање одређене пијемонтске традиције, коју су људи Србије наследили.

Када истражујемо идеју о Југославији, онда ћемо потонути много дубље и од 1917. и 1912. и ићи чак у прву половину XIX века. То сада тек треба испитати, али остаје историографији да још нешто учини на том плану. Покушајмо сада са позитивним концептом.

Ми се сада налазимо у ситуацији да испитамо своју способност за промену, за упијање новог. Окренути се традицији само је утолико добро уколико појачава корен. Јасно је да ова Република, мора да осигура тржиште од најмање 10 милиона потрошача, а да се енергично бори за јединствено југословенско тржиште, које ће бити стално нападано, без обзира што је инаугурисано као уставна претпоставка. Ни инострани партнери не мирују и, уколико дође до одређених билатералних олакшица на републичким нивоима, можемо помишљати на постепену тенденцију ка стварању комплементарности неких иностраних и наших привреда, а те изазове нећемо моћи лако да савлађујемо са неефикасним системом на нивоу федерације.

С друге стране, тренутно је грех бити велики или већи, иако је Србија, са гледишта модерне теорије великих система готово безнадежно мала. Тог комплекса страха од величине треба се ослободити и успети можда да се то претвори у одређену кинетичку енергију у привреди. Да ли ћемо се сада окренути стварању једне повишене друштвене дисциплине и којим ћемо путевима кренути, остаје да видимо.

Да погледамо сада шта Србија може да учини за себе и тиме шта може да учини за Југославију, јер је то заиста нераздвојно, не због централне позиције Србије и не зато што је она највећа република и не зато што привредни успех Србије евентуално значи у доброј мери привредни успех Југославије, него како она може сада да развије неке групе својих способности у једином могућем организационом оквиру који гарантује ефикасно функционисање: републици. Како Србија може да послужи својим искуством Југославији?

Пре свега, ради се о уједињавајућим или интегративним способностима које Република може даље да развија. Наиме, чињеница је да се у Републици Србији данас налазе најкрупније концентрације организоване моћи у привреди. Велики пословни системи као један од одлучујућих чинилаца укључивања у будућност снажно су се развили у овој Републици. Разарати велике системе или онемогућавати их, ићи на ограничавање пуног размаха њиховог потенцијала значи ићи на угрожавање основног бића Републике и нације која у њој живи а и укупног потенцијала Југославије. Једини наш прави противник ту може бити наш традиционализам, наша љубав за одржавање статус квоа, наш страх од новог и непознатог. Линија

напада на велике системе је и демаркациона линија иза које се „нема куда отступати“.

Томе ће вероватно одговарати и одређени елементи политичког система и одређени елементи ставова и културе коју народ тек рађа. Остаје сада да се види како ће то организовано звање, велики системи у привреди и акумулирана политичка моћ у политичком врху Републике успети да хармонирају и да једно друго доводе у стање баланса, јер чини ми се да је то једина перспектива Републике да не падне у неоетатизам или у технократизам. Дакле, стање равнотеже, где ће успевати да једно друго на одређени начин држи под контролом. Сувише јак утицај организоване привреде довешће до тога да ће политички врх постати њена креација — сувише моћи политици значи опет административно мешање.

Да ли ћемо успети сада са наглим пробијањем политичке социјализације, са разбијањем регионализма, затворености, аутархичности у Србији? То је велики испит нашег развоја, при чему чинилац: време добија готово материјалну димензију.

Поставља се сада питање какве су наше дистрибутивне способности. Ту лежи бар двојака опасност. С једне стране можемо тендирати ка уравниловци и то ће нужно довести до одлива „сиве“ масе у иностранство; с друге стране мора се дизати ниво основних доходака како би се створили услови за васпитавање виших људских потреба модерног индустријског радника. Та наша дистрибутивна способност мора бити неки средњи однос. То ће имплицирати нов став према улози иностраног капитала и покушај да решимо проблеме његовог много ширег привлачења, са гаранцијама на нивоу Републике и њених банака.

Ми ћемо имати и проблем утврђивања послова и дужности у троуглу: политика — привреда — управа, јер и управа сада избија на одређени начин у први план. Она заиста представља један систем, који модеран, кибернетизован, снабдевен најмодернијим средствима скупљања информација, знања, може бити употребљен за пропулзију. Јер, скупљено знање није још увек сразмерно употреби тог знања у политичком одлучивању. Још увек ирационални чиниоци и те како пробијају бар на нивоу Југославије у екстремним формама, а управа може објективизовати многе сукобе. Онда ћемо заиста моћи управу да посматрамо као модерну сарадничку структуру, а не само да се ње бојимо као бирократисаног дела наше друштвене стварности. Али, сада све шансе привреди, великим интеграцијама.

Тиме јачамо способност укључивања ове Републике у интернационалне односе, јер несумњиво је чињеница да смо, привремено бар, изгубили могућност да се сусретнемо са будућношћу на нивоу Југославије као јединствене заједнице. Хетерогени развој, у коме тренутно имамо релативно развијене концепте о неразвијеним подручјима и релативно неразвијене концепте о развијеним подручјима чини, ситуацију незадовољавајућом. Ми нажалост нисмо успели да се споразумемо око опште стратегије располагања нашим унутрашњим снагама, што говори да се можемо за сада концентрисати само на уже оквире Републике и у њима можемо да појачавамо своју снагу, пропуштено кроз лупу националног осећања. Куда ће нас тај пут одвести, остаје да се питамо, уколико модерној технологији и ин-

теграцијама на Југословенском нивоу — не отворимо пут, уместо међуре-
публичке треба почети са неговањем транспубличке сарадње.

А сада једна илустрација. У којој мери амандмани представљају
правно несавршен текст, откривамо нпр. у Амандману XXX. Конкретно,
ради се о обезбеђивању извесних центрипеталних снага друштва, о обез-
беђивању одређене вертикале, која у друштву неизбежно мора постојати
ако желимо да постоји Југославија. Не треба се бојати сваке вертикале.
Свака вертикала није непријатељски елемент самоуправљања, јер је често
и самоуправљање одређена вертикала интереса. Чули смо из уста једног
значајног политичара, да се ефикасности и техници не смеју жртвовати на-
ционална права. Нећу да отварам ту дискусију о редоследу интереса, али
и ефикасност и техника стварају основне претпоставке на којима може
да се развија модерна нација. Таква изјава, наравно намењена строго о-
граниченом унутрашњем тржишту заиста може да унесе и извесне раздоре
и сумње у концепцију федерације у целини, а шта она значи преведена на
језик амандмана видећемо.

Скраћем вашу пажњу на Амандман XXX, тачка 4, став други, где
се савезни органи управе јављају у двострукој улози: — као непосредно
одговорни за одређене послове и посредно одговорни, односно одговорни
уопште. Код непосредне одговорности запажамо нејасноћу у погледу обез-
беђења јединства тржишта и финансија, јер цео тај механизам заштите
није разрађен у уставним амандманима до краја. Остаје да се то тек учини.
Али, уставни амандмани у себе упијају и део законске материје, а нису
упили у себе и те како уставно важну, стратегијску материју, принципи-
јелну материју дефинитивног обезбеђења јединства тржишта са одређеним
механизмом аутоматских санкција. У оној материји, у којој органи управе
нису непосредно одговорни, него само одговорни, запажамо да органи
управе имају да раде на такав начин што се обавештавају, договарају и
сарађују са одговарајућим републичким органима у оквиру остваривања
права и дужности федерације.

У тачки 6. Амандмана XXX, став 3, каже се: Ако органи Републике
односно аутономне покрајине не извршавају савезне законе и друге савезне
прописе, за чије су извршење одговорни, Савезно извршно веће упозориће
одговарајуће органе Републике, односно покрајине, а по потреби изнеће
спорно питање пред Савезну скупштину.

Упозоравам вас да је редован низ у одлучивању у једној држави: до-
ношење основне или политичке одлуке, затим организовање извршења или
организујућа делатност и, најзад, непосредно извршење. У овом тренутку у
том трију отпада трећи члан: остаје доношење политичке одлуке, онда
организујућа делатност а затим се све опет враћа на политички план. Уме-
сто да се продужи нормално до краја, до стадијума непосредног извршења,
цела ствар се враћа на политичко одлучивање, у Савезну скупштину. А
свако познаје довољно рад, функционисање и место Савезне скупштине,
која она према предстојећем концепту заузима. Треба, можда, још огра-
ничити федерацију али, ономе што остаје треба обезбедити ефикасност.
Шта остаје од правог заштитивања дужности и права федерације, шта

треба да раде: коме, како и зашта су одговорни савезни органи управе? То је нелогичност, која мора бити на неки начин отклоњена, или се може довести и у сумњу могућност остваривања права федерације. Остали делови Устава који су обезбеђивали ову вертикалу отпали су, а то се стипулише тачком 8. истог амандмана. Остале, изгледа, савезном законодавству да коригује слабости амандмана, а ближеј будућности да решења — провери.

Мр Будимир Кошуткић: УСТАВНИ АМАНДАНИ И СУВЕРЕНОСТ НАРОДА

Пре сваке оцене Нацрта уставних амандмана мора се констатовати да су многа у њему предвиђена решења већ постала уставна правила и пракса, и да Нацрт, према томе, само потврђује оно што фактички постоји. Стога, не треба гајити илузије да се може нешто битније изменити у Нацрту уставних амандмана, посебно да то може бити изнуђено негативним мишљењима изнетим у јавној дискусији. Уосталом, оне друштвено-политичке снаге, које су биле стварни иницијатори уставних промена, су то недвосмислено изразиле на само кроз закључке донете на седницама неких политичких тела, већ и кроз сам начин израде Нацрта уставних амандмана. Ипак, упркос оваквом стању и перспективама, треба износити и јавно критиковати недостатке предложених уставних промена, као и указивати на одговорност оних функционера, који су без претходне сагласности народа фактички променили карактер југословенске заједнице, а који су и иначе у знатној мери одговорни за тешкоће у којима се она налази.

На XIII седници Председништва СКЈ истакнуто је да се мора отворено рећи истина о привредној ситуацији у којој се земља налази. Констатовано је да инфлација и спољнотрговински дефицит непрестано расту, а производња опада. Предложеним уставним променама требало је створити неопходне предуслове за успешније привредно пословање, даље јачање самоуправљања и социјалистичке демократије, као и пуније остваривање равноправности југословенских народа и народности. Нажалост, већ реализованим, иначе формално предложеним уставним променама, се не остварује и не може остварити ниједан од назначених циљева. Стога, поздрављајући иницијативу за променама у политичком систему мора се борити да она буде стварна а не формална као предложена, нарочито кад се имају у виду њени већ испољени негативни ефекти у пракси.

Основна слабост Нацрта уставних амандмана, из које и проистиче немогућност превазилажења економске, политичке и моралне кризе у којој се налази југословенско друштво, јесте потпуна блокираност и дисфункционалност политичког система. Неодржив је не само у теорији, већ и у пракси сваки концепт који представља амалгам између полуфедерализма и полуконфедерализма, нарочито кад почива на привидној равноправности, а у ствари на неравноправности и компромису појединих група, као што је случај с концептом у Нацрту уставних амандмана. Уставни

амандмани покушавају да измире оно што није могуће измирити — хомогену националну државу из XIX века с модерном привредом и тржиштем. Резултат тога је стварање таквог облика федерализма који почива на свакодневном дијалогу и компромису суверених републичких органа и представља реално спутавање сваке истинске интеграције како постојећих друштвено-политичких заједница, тако и радних организација.

Због потпуне блокираности политичког система, услед нужности постизања међурепубличке односно међудржавне сагласности пре доношења сваке значајније одлуке, немогуће је обезбедити ефикасно функционисање привредног система. Модерна привреда претпоставља, међутим, свесно, умно и правовремено усмеравање, које је неостварљиво у нашој „савезној” држави, која се и формално потврђује у Нацрту уставних амандмана. Иако се увиђа нужност и међусобна зависност републичких привреда, као и неопходност јединственог тржишта, висок степен узајамног неповерења и жеље за влашћу врхунске републичке бирократије, искључила је скоро сваку могућност њиховог остварења. Нацрт уставних амандмана, наиме, покушава декларативно да превлада противречност између посебних националних, неједнако развијених, привреда и потребе за јединственим тржиштем. У њему се стога предвиђа потпуна финансијска зависност „савезне” државе од република и покрајина и право на компензације, као инструмент против експлоатације на економском плану недовољно развијених република и покрајина, која би иначе могла имати за последицу затварање републичких граница. Међутим, очигледно је да ови институти, поред низа других објективно уперених против јединствене југословенске економике и тржишта, не могу обезбедити слободну циркулацију роба, радне снаге и средстава. Не треба, стога, посебан интелект и размишљање за закључак да доносиоцима Нацрта уставних амандмана није био првенствени циљ стварање ефикасног привредног система него неки други. Који? Изјаве неких високих државних функционера ослобађају нас претераног мисаоног напора у откривању ове вредности. Та вредност је равноправност југословенских народа и народности. Да ли је, међутим, и она остварена? Довољна је и површна социолошко-политичка анализа да се утврди неоснованост сваког тврђења о националној равноправности. Пре свега, идеја о националној привреди од које полази Нацрт уставних амандмана представља сама по себи позив на дискриминацију националних мањина. Ниједна република, осим донекле Словеније, није национално хомогена, што не може а да нема за последицу, бар делимичну националну обесправљеност у стању дезинтегрирајућег федерализма, које прати конституисање посебних националних (нерепубличких) економија. Национална неравноправност постоји, међутим, не само унутар републичких граница, већ и изван њих. Конституисање посебних националних политичких држава не спречава, у условима неравномерне економске и културне развијености, експлоатацију једних од стране других нација. О каквој се онда националној равноправности може говорити? С друге стране, приликом израде Нацрта уставних амандмана у потпуности се превидело постојање две димензије федерализма. Једна је политикотериторијална а друга вишенационална. Оне стоје у одређеним односима и утицајима и међусобно су комплементарне. Није могуће вршити промене у једној а другу

остављати неизмењену. Јер, давање веће аутономности и политичке независности, појединим федералним јединицама односно децентрализованим областима, нужно повлачи промене у положају појединих нација. Стога, промене у политичко-територијалној димензији федерализма морају бити праћене адекватним изменама у вишенационалној димензији. То није, нажалост, случај у Нацрту уставних амандмана. Иако признаје, изричито или прећутно, постојање осам националних држава, и тако полази од тезе о нужности државно-правне заштите нације, Нацрт у потпуности предвиђа, осим у погледу Србије, да се тиме у суштини мења положај појединих југословенских народа. Пошто републике нису национално хомогене, мења се из основа положај других народа који у њима живе. Док је постојала Југославија, као самоуправна заједница и посебна савезна држава, ови народи нису имали статус националних мањина. Међутим, они га сада објективно имају и стога у Нацрту уставних амандмана морају наћи места и она решења која уносе измене и у вишенационалну димензију југословенског федерализма. Ово је потребно утолико пре учинити, што Нацрт уставних амандмана изгледа фаворизује, анатемисујући југословенство, и вештачко стварање посебних нација. Стога, не сме се у јавној дискусији ограничити искључиво на проблеме постојећих покрајина, већ указивати и на евентуалну потребу стварања нових у републикама у којима живи знатнији број припадника других нација. Само тако се може остварити неопходна равнотежа унутар федералног система и дати пуни допринос у остваривању националне равноправности.

У дискусији о Нацрту уставних амандмана треба још проанализирати да ли Нацрт проширује самоуправљање и социјалистичку демократију, као што то истичу његови творци. Самоуправљање претпоставља не само могућност одлучивања о условима рада, односно вршењу власти унутар радних организација и ујих заједница, већ исту такву могућност у ширим колективитетима. Нема истинског самоуправљања ако оно не постоји и у глобалном друштву. Досадашње обележје самоуправљања у нас чинило је, међутим, управо одсуство његовог вертикалног повезивања и, самим тим, супротстављеност политичке и самоуправне сфере. Постојеће стање уставни амандмани још више продубљују, тако да се може говорити само о сужавању, а не и проширењу самоуправљања. Нажалост, мора се исто закључити и о социјалистичкој демократији. Сврха социјалистичке демократије је у стварању услова да народ што непосредније врши државну власт, и посебно да се оствари његов што већи утицај на избор и одговорност државних органа. Решења предложена у Нацрту уставних амандмана, пак, не омогућавају пуније остваривање ниједног од назначених циљева. Реално сужавање сфере самоуправљања праћено је истовременим ограничењима социјалистичке демократије, а умањење значаја у структури власти тела непосредно бираних од народа, искључује могућност пуније одговорности стварних носилаца државне власти народу. Исчезавање скупштинског система власти започето у времену формалног важења Устава из 1963. године, добило је и правну потврду у Нацрту уставних амандмана. То није искључиво последица постојања и овлашћења Председништва СФРЈ, као што се понекад једнострано истиче, већ и стварних компетенција представничких тела и реалног односа друштвено-

-политичких снага. Начин одлучивања у Савезној скупштини још више, пак, доприноси умањеном њеном значају. Право вета, које има свака република и покрајина, чине скупштину потпуно нефункционалним телом. Наде да до неспоразума неће доћи, посебно због утицаја Савеза комуниста, лишене су основа. Наиме, само предвиђање конфедеративног механизма одлучивања у амандману XXXII сведочи о нејединству у Савезу комуниста и његовој регионалној оријентацији. С друге стране, изгледају неоснована и очекивања да ће Председништво СФРЈ бити ефикасан фактор усаглашавања супротстављених републичких и покрајинских интереса. Напротив, треба стрепети да оно само не постане фактор политичке нестабилности. Оваква бојазан је последица везаности и одговорности чланова Председништва СФРЈ републикама и покрајинама, односно врхунским органима у њима, а не народима Југославије. Чињеница да Нацрт уставних амандмана ћути о одговорности Председништва СФРЈ, не даје право да се сумња у горњи закључак; јер, начин избора Председништва СФРЈ и одлучивања у њему, уклања сваку недоумицу. Пошто, сходно амандману XXXV, Председништво одлучује једногласно о питањима за која је Уставом утврђено да је потребна сагласност свих република односно аутономних покрајина, а у његов састав обавезно улазе председници републичких и покрајинских скупштина, из Нацрта имплиците произлази одговорност Председништва републикама и покрајинама. Уосталом, друго није ни могуће у савезу држава, у коме практично и не постоји орган коме би Председништво СФРЈ могло одговарати. Стога, била би без сваке реалне вредности одредба у Нацрту да Председништво одговара Савезној скупштини, јер она не би могла ту одговорност и остваривати; посебно кад се има у виду да изгледа јавност не може бити обележје у раду Председништва СФРЈ.

Указујући на већ испољене недостатке политичког система у пракси, као и на слабости решења предложених у Нацрту уставних амандмана, мора се констатовати да је, ипак, највећа невоља у томе што не постоји јасна концепција друштвено-економског, политичког и културног развоја земље. Нацрт уставних амандмана то упечатљиво показује мешањем дивергентних елемената федерализма, полуфедерализма, конфедерализма, централизма, децентрализма и самоуправљања. Истина, не може постојати апсолутно чист политички систем, али сваки систем мора имати своју унутрашњу логику. Стога, по мом мишљењу, мора се јасно определити или за Савез државе или за савезну државу и из тога извући све потребне конвенције. Увек се, пак, мора имати на уму да је заједничка држава у интересу свих југословенских народа.

Др Мирослав Печујлић: ЗА ЈЕДИНСТВО РАВНОПРАВНИХ

1. Друштвени ток је стигао до тачке од које су могући битно различити правци кретања друштва. Ово је време великог избора, друштвеног и личног, а не епизодних корака. Амандмани су слика укупних прилика, у њима су садржане све основне тенденције. Исход ће зависити од

ангажовања или неангажовања главних социјалистичких снага, од правца у коме оне усмере своју енергију. Зато је крајње важно што потпуније сазнање о главним моментима ситуације, ранг листи проблема, о најдубљим узроцима који су управљали збивањима, о путу на коме се може наћи решење и социјалним снагама које то могу извести. То је истовремено и начин да се ангажујемо за ону тенденцију у амандманима која има рационални смисао, која представља наставак аутентичне оријентације овога друштва; реч је о томе да се та страна појача.

Није одржива, ненаучна је теза да уставне реформе немају никакве везе са дубљим променама у крилу друштва. У стварности су се збиле две околности. Прво, неки темељни видови наше социјалне организације, као резултат веома противречне еволуције, поново су стављени на дневни ред — од облика економског живота, форми самоуправљања које не одговарају степену развијеније индустријске цивилизације, до реконструкције националних односа. Друго, услед далекосежних померања у распореду социјалних снага, стварања нових центара моћи, ствари које су дошле на дневни ред добиле су, међутим, *крајње ексцесиван историјски облик у коме је садржано пуно ризика*, који задире у саме темеље заједнице.

2. Размотримо националне односе који су наткрилили све остало. Зашто су морали доћи на дневни ред, а зашто у оваквом ексцесивном виду, пуном национализма? Не верујем да је тачна теза коју је истакао Михајло Ђурић — да национално питање нема битне важности. Ово становиште он је оспорио целином властитог излагања, говорећи о националном идентитету, интеграцији српске нације као судбоносном питању. Међутим, и са научног становишта то је тешко одрживо. У току су велики светски процеси уједињавања производних снага, науке. Али, национална аутономија представља нужан оквир. Без њега интеграција неће значити узајамно обогаћивање, умножавање вредности, већ ће водити њиховом потирању, обезличавању, губљењу самосвојности. Главни светски ваљци данас су наднационални, супранационални, и за нас је то егзистенцијално питање.

Али да овај проблем пренесемо на наше тле, што је важније. Дужни смо да непристрасно испитамо сурову лекцију чињеница, да извучемо искуства из стварног животног тока: где је темељ демократске Југославије, које су претпоставке нашег јединства, где леже опасности, силе дезинтеграције? Само она револуционарна формула која је била спој и националног и социјалног ослобођења, превладавања оба вида доминације, довела је до обнове Југославије, која је била могућа само на новим социјалним и националним темељима. До те нове формуле није могла да дође владајућа класа, јер се кретала у оквирима централистичке буржоаске државе — која је била инструмент и класне владавине и националне неправедности. Никакви споразуми у тим оквирима нису могли дати трајна и стабилна решења. Самоуправљање је наследило почетну формулу револуционарног етатизма и дало је још дубљу подлогу и једној и другој страни народног живота — и националној и социјалној. То је више него вредело стварати.

Међутим, у новом историјском издању показује се поново гвоздени закон о могућностима, претпоставкама стварне и демократске интеграције

југословенске заједнице. Она се не може одржавати првенствено на јакој централистичкој, административној, држави и нагодби осамостаљених управљачких групација. На тој страни не треба тражити излаз. (Узгред, када се истиче да се не може одржавати на државно централистичкој основи, тада се не ради само о великосрпском хегемонизму, који је наравно пун опасности, јер је везан за најбројнију нацију, већ и тежњи за доминацијом на другим странама. Уосталом оне су видљиве. Ради се, дакле, о отпору свим централистичким манипулацијама).

Демократска Југославија може бити заснована — не на јакој држави (иако је она обавила део послова свог времена) већ на јаком, на развијеном самоуправљању и пуној равноправности нација. Та тежња се у једном облику пробија и кроз уставне реформе.

3. Али, *на сцени није само ова тенденција коју сматрам аутентичном*. Напротив, на делу су и две друге струје. Једна јединство Југославије види искључиво у строго *централистичкој држави* где су републике само провинције. Друга опасна крајност изразила се као *сепаратизам* који сматра да се самосвојан може бити ако се живи одсечен од других, који различите делове друштва претвара у исто толико друштава за себе. Друштвену заједницу, федерацију, сепаратизам види искључиво као инструмент за задовољавање свог ужег интереса, а остаје слеп према ономе што је заједничко.

Социјални корени ових разједињавајућих сила су вишеструки — поменимо само огромне разлике у степену развијености, које чине да је Југославија свет у малом, али ја бих издвојио само два тока који су текли као спојени судови, и то иза наших леђа. Сламање централизоване државне својине и управљања, скок на тло модернијег развоја, није, међутим, довео до знатнијег присвајања вишка рада од стране произвођача. Дошло је до сељења моћи, настајали су нови облици отуђивања. Управљање вишком рада концентрише се у руке политичких, индустријских, финансијских и управљачких групација, реорганизованих и осамостаљених од произвођачке базе. То је спрега државног управљања и економског монопола, власти и новца, али сада у *регионалним*, особито у републичким оквирима. То је нека врста групно-својинских облика, парцелисаних и у сукобу. Владање у име нације — то је нова врста легитимитета за нове људе моћи; бивши централисти претварају се у партикуларисте, померају се за центрима власти.

Друга страна истог процеса је слабљење самоуправљања. Оно је остало да вегетира у ембрионалним облицима који су неподобни за модерну технологију. Самоуправљање је остало затворено у оквиру уских фабричких зидова, није постало доминантан економски однос, нова социјална основа интеграције друштва. Пошто није остварена преминација тог историјског блока: радника и организованог знања, јак печат целом току даје ова „игра“ између снага бирократског сепаратизма (партикуларизма) и централизма.

Томе треба додати и *малограђански национализам* који је почео да кључа, да мобилише своју војску, који је понео стотине малих буктиња којима распирује националистичке страсти. Најзад, ту су и многи психо-

лошки комплекси и ирационална колективна стања која имају осетну тежину.

4. *Уставни амандмани* као неки хибрид садрже у себи различите тенденције, у њима су очуване све главне социјалне тенденције које су на сцени. У њима је садржан значајан циљ да се Југославија заснива на пуној националној равноправности, на јединству равноправних. Али присутни су и елементи који омогућавају формирање јако затворених националних економија и државних минијатура, итд. Те противречности су видљиве у свим главним питањима, од карактера заједнице, преко главног економског односа до политичког система, начина одлучивања итд. *Одржавање тих противречних тенденција* је, по мом схватању, *један од главних проблема уставне реформе, односно амандмана.*

Други, темељни проблем је што недостаје једна шири социјална основа (уставно-правно изражена) без које није могуће потпуније решење коме се тежи. *Овај циљ — и већи самосталност и јединство — није могуће постићи искључиво на тлу државности, на бази расподеле државних овлашћења између република и федерације. Најдубљи темељ за овакву демократску заједницу може да буде самоуправна интеграција друштва, у којој произвођачи управљају резултатима свога рада, у којој преузимају низ економских функција. Или, другачије речено, то су хиљаде нити које нас повезују тамо где је срце друштва: у заједници рада, производње. Ја нећу анализирати те противречне тенденције, као ни недостатак ове димензије, само ћу то илустровати са два примера из области економских односа и политичког живота.*

Ако се *економски живот* гради на снази државе (подржављењу свега) или на економском монополу, ако економијом владају уске управљачке групације (спрега економских и политичких врхова), тада ће наступати ланац неповољних последица. То су ривалски сукоби капитала од којих сваки пма своју централу, и који изазивају и затварање, као начин заштите од монопола. А затим, такав развој путем аутаркије у доба гигантски развијених производних снага, брзо би ударао у плафон, и економски слабији пре или касније био би бачен на колена. У условима затварања, парцелизације, долазило би и до смањивања производних могућности, успоравања раста, заостајања, некоришћења предности заједничког друштвеног живота и богатства — јер је оквир производње умањен. То би отежавало и решавање горућих социјалних проблема, животног стандарда, па према томе и заостравање социјалних сукоба.

Због тога, дугорочније, трајно, заснивање јединственог тржишта, органских веза, равноправности, није могуће без јаке организације удружених произвођача који преузимају низ економских функција у своје руке. Јер, они и поред свих супротности у властитим редовима, лакше налазе заједнички језик. Они траже самосталност да би располагали производом свога рада, али теже и повезаности без које нема унапређења модерне производње. Стога захтев за јединственим тржиштем, за рационалним политичким одлучивањем треба повезати са борбом за праву социјалну садржину економских односа, са питањем: ко влада тржиштем, у чијем је оно интересу. Јединствено тржиште не трпи блокаде, зато у регулсању економских функција треба да учествују и они који на својим плећима

носе те делатности, снаге рада и знања. Врата која воде на тај пут треба широко отворити. Битна је борба целине нашег покрета против монопола, а за економску равноправност, за сувереност произвођача у свим деловима интегрисаних целина.

Исте противречности су видљиве и у *политичком систему*. Уколико се убрзано не формира развијенија социјална основица, снажнији произвођачки темељ демократског политичког живота, долазиће до низа неповољних последица. Без таквог темеља долазиће до сужавања демократске основице политичког одлучивања, до заробљавања демократије у уским структурама. Те могућности се могу изразити на различите начине, али и као ограничавање скупштинске владавине. Скупштине не би биле место доношења најважнијих одлука, у првом реду не због формирања Председништва, већ стога што би се велика овлашћења нашаа искључиво у рукама републичког врха који би морао да има контролу над свим видовима политичког живота. И она руководства која су данас демократска сутра ће бити принуђена на многе кораке које не желе да чине, да би представљала јаке партнере. Уколико не постоји директна веза између широке непосредне демократије и политичког представништва, тада се формирају репрезентације које су мало способне за усаглашавање интереса. Демократски живот тада се развија у облику вето-група које су способне више за међусобну блокаду него што имају моћ решавања. Централно питање је, дакле, основице демократизма, услова под којима је политички систем снага уједињавања, а не извор усјаних конфликта. Ја ћу се на крају вратити на овај проблем — стварање развијенијег *произвођачког темеља демократије, начина како да се повећа утицај радника, интелигенције и омладине на јавне послове*.

5. Кључно питање које се сада намеће је питање стратегије, *како развити самоуправну интеграцију, ту другу „политику“*, која је остала неразвијена и у стварности и уставној реформи, а која једино може да буде најдубљи социјални темељ демократске заједнице. То се не може постићи атаком на самосталност, не само због тога што би се тиме појачала сепаратистичка реакција, већ и из дубоко принципијелних разлога. Тежње народа, народности, за дубљом равноправношћу, за већим ступњем самосталности део су демократског социјалистичког курса. Србија је такође изградила ту оријентацију узимања својих ствари у властите руке, *већег осамостаљења, али и уједињавања* које се неће вршити само посредством јаке централистичке државе. Наш циљ нису самосталне државе, нити строго централистичка творевина, већ органски југословенски оквир. Тежња Србије за таквим југословенским оквиром, то треба разумети, није израз хегемонизма и када постоји јака идентификација са федерацијом. Модерној, самоуправној демократској Србији је то потребно већ и због њеног социјалног и демократског бића, као и просте чињенице да значајан део Срба живи у другим републикама. Као што и ми морамо добро да разумемо дубоке и многоструке потребе других народа за пуном равноправношћу, самосталношћу у оквиру југословенске целине. Наша концепција и руке морају да буду потпуно чисте: само у пуној равноправности и јединству равноправних лежи темељ јаке Југославије. Исто онако као

што је самоуправна Југославија једини темељ националне аутономије, независности сваког њеног народа.

Због свега тога пред нама се налази само једна права, дугорочна, алтернатива — убрзано формирање модерне самоуправне интеграције — како унутар република тако и међусобно — као темеља демократске Југославије. У одсуству тог програма и акције силно ће јачати у суштини националистички програми, великосрпска или великохрватска алтернатива, сепаратистичке снаге и програми. И то упркос чињеници што су то кратковиди програми, што је то пут на коме нема решења југословенског питања, што то води у братоубилачке сукобе, јер такве су законитости ирационалних националистичких колективних понашања групно-својинског монопола.

Потпуно сам, међутим, свестан да је и сам појам „самоуправна интеграција“ увелико девалвиран. Стиче се утисак да то бледи, испарава, да постаје фраза, а да су ближе при руци „правни“ и „реални“ инструменти и програми — један је и овде изражен. Но, на тај начин ми подлежемо опасној атмосфери, сечемо грану на којој седимо. Управо због тога сам био слободан да на седници Председништва изнесем један конкретан предлог о могућем виду самоуправне интеграције друштва чијем формирању би требало одмах прићи. Реч је о формирању произвођачког темеља политичке демократије, о томе да све друштвено-политичке заједнице буду подједнако израз и државности и удруженог рада, да скупштине извиру из мреже самоуправних делегација, да произвођачи буду непосредно представљени у главним политичким одлукама, да се измени садашње стање потпуне надмоћи уских политичких репрезентација. Ако би се скупштине општина заснивале на делегацијама из радних организација и месних (интересних) заједница, то би био корак напред у том правцу да политичка демократија има темељ у фабрикама и научно-културним институцијама. Републичке и савезна скупштина би морале имати већа удруженог рада која би на одлучујући начин учествовала у решавању свих главних економских питања. Поред тога неопходан је и корак којим би се формирала широка ванскупштинска база, која би била израз самоуправне интеграције. Реч је о мрежи самоуправних представничких тела за поједине области друштвеног рада, или поједине функције (као што су на пример координација информација, кретање радне снаге, акумулација итд.). Ова тела би представљала снажан ослонац одлучивању у скупштинама. Све то, као и низ других корака, значило би дубље повезивање политичких одлука и утицаја произвођача, организованог знања. Можда изгледа да је ова организација ризична и компликована. Но не видим да је она компликованија од оне коју сада изграђујемо.

Модерно, високоразвијено самоуправљање, органске везе, то је права формула за Југославију, за њен национални распоред, демократизам и слободу. Ја не видим другу, истинску, алтернативу. То је пут који је дуг и тежак, то је задатак већи од једне или више генерација. Али он се не може мимовићи. Додуше, тај пут би могао да буде и веома убрзан — више него што нам то тренутно изгледа. Јер радничка класа је у неповољном положају и незадовољна, и под условом једне јасне самоуправне програмске оријентације могла би та питања поставити са много већом тежином.

6. Само још неколико речи о интелигенцији, интелектуалцима. Имам утисак да је држање интелигенције, особито у Загребу и Београду, једна од главних идеолошких компоненти ситуације, фактор који осетно опредељује духовни живот. У ком правцу ћемо усмерити наше способности и знање, коју тенденцију ће наш тег појачати, то није од малог значаја. Од судбинске је важности да наша снага не пада на страну национализма, да им не даје допунску тежину. Данас је лако и угодно бити националиста, за то није потребна особита храброст, нити интелектуални формат. Напротив, конформисти, духовни пигмеји, преко ноћи постају звезде на националистичком небу. Ако су привредни и политички фактори више заробљени непосредним интересима, на страни интелигенције је могућа већа еманципација критичке свести. Због тога концепције које траже *равнотежу национализма*, које хране национализам и када је на другој страни букнуо, не учвршћују Југославију. За нас је стога веома важан *смицао осуде национализма* у овој атмосфери нарушеног поверења. Да ли је то принципијелна осуда или оправдање да би се служило истим средствима, развио властити националистички програм? И када би се збијало оно што је крајње лоше, јачала тенденција ка самосталним државама, ми никако не смемо да увећавамо ту могућност. Дубоко сам убеђен у могућност да учвршћујемо Југославију помоћу властитог самоуправног дела које смо започели. За напредак нема ни друге алтернативе, ни других снага.

Треба свим бићем да тежимо да не падамо у замке национализма, да не бисмо дисквалификовали себе као интелектуалце. Многе умне главе ће од будућих генерација бити оштрије суђене него што нам то данас изгледа. Не дозволимо да нас упропашћују националистичке страсти и незнање.

Др Војислав Бакић: ЗАКОНОДАВСТВО КАО СРЕДСТВО ПОВЕЗИВАЊА

Објављени уставни амандмани нису коначно обликовани. Иако је њихова суштина, њихово језгро, иначе плод једног политичког договора, може се рећи већ политички прихваћено решење, низ питања чекају да на њих буде одговорено. Они могу бити критиковани, посебно кад се тиче појединих решења и то се и чини. Многи посматрају овакву уставну реформу песимистички, закључујући да она прети и нежељеним последицама. Указује се низ решења у уставним амандманима која воде даљем раздвајању наших република. На та и таква решења најчешће се и указује. Међутим, мени се чини да има места, шта више и да је неопходно, да говоримо о начинима и о средствима која су изражена у новим амандманима и која ће давати основу за даља приближавања и чак за интеграционе процесе.

Један наш познати предратни државно-правни писац је, говорећи о могућности федерализма у нас у то време (непосредно после Првог светског рата), истакао да тих услова нема, јер нема оних чинилаца без којих се не може замислити постојање једне савезне државе. Као један од њих,

важан чинилац кохезионе моћи, позивајући се на пример САД, као чврсте и успешне државне организације потпуно дорасле за највише и најтеже задатке како на пољу унутрашње, тако и на пољу спољне политике, означио је постојање изванредне партијске централизације. Та огромна земља са више од 200 милиона становника има две странке које су својом организацијом продрле у све државнице североамеричког савеза и на тај начин служе као средство политичког уједињавања. У тадашњој држави није било ниједне такве политичке партије.

Треба, наравно, додати да нема сумње да је поред овог у САД дејствовао и други, економски чинилац, са још већом снагом, а тај чинилац је огромна моћ финансијског капитала и монопола за који није било федералних граница.

Ми такође имамо могућност да се ослонимо на два значајна чиниоца, који могу да имају и имају повезујућа дејства. С једне стране, то су Савез комуниста Југославије и Социјалистички савез радног народа Југославије као политичке организације које стварно покривају цело подручје Југославије, а с друге стране то је самоуправно друштво коме природно одговара јединствен економски систем и јединствено тржиште.

Но, задржао бих се најкраће на још једном такође важном чиниоцу кохезије који улази у област надградње, али има и велико повратно дејство на основу. Задржао бих се на потреби јединства правног система у циљу обезбеђења равноправности и правне сигурности грађана. При томе бих одмах учинио приговор садржини амандмана XXIX који је предвидео шта све федерација законодавно уређује изостављајући регулисање неких веома значајних односа. Као ове нарочито сматрам све грађанскоправне а посебно породично правне односе. Сматрам да би требало на крају тачке 3 амандмана XXIX додати и: уређује основне односе из брака и породице.

За све ово се могу навести бројни разлози и њих су скупштинске комисије за кодификацију грађанског и породичног права наводиле у предлозима за доношење Цивилног кодекса и Породичног законика. Ипак треба, изгледа, опет подсетити да смо с правом критиковали мозаички карактер права старе Југославије, нарочито у погледу правног уређења брака и породице. Поред осталог истицано је да је овакво законодавство у једној држави стварало неравноправност грађана и угрожавало правну сигурност. Уставни амандмани нуде нам исто решење. Међутим, у оквиру рада на кодификацији породичног права извршена је велика анкета и најквалификованији кворуми свих социјалистичких република и покрајина изразили су мишљење да би сви односи брака и породице требало да буду уређени јединственим законом, остављајући републикама да уреде извесне особености. Досадашње искуство је показало да те особености нису такве и толике да би било нужно да свака република у целини правно регулише сва питања брака и породице.

Истовремено треба приметити да је решење садржано у амандману XXIX недоследно. Регулисање односа из брака и породице оставља се републичком законодавству. Међутим, предвиђа се да матичне књиге регулише законодавство федерације (тачка 9 Амандмана XXIX). На тај начин оно што је битно, што представља садржину, не регулише федерација, већ

оно што је небитно, што је у суштини само оквир чија су права садржина статусни брачни и породични односи. Иако упоређење није разлог, треба водити рачуна и о туђим искуствима, па треба приметити да су неке федерације, на пример, Швајцарска, или од социјалистичких Совјетски Савез све ове односе регулисале једним закоником.

За ово се могу навести многи други разлози. Додао бих да нас на то упућују и неки међународни уговори. Југославија је склопила конвенцију о престанку на брак, о минималној старости за склапање брака и регистрању брака, која је ступила на снагу 1964. године. Такође је склопила и конвенцију о остваривању алиментационих захтева у иностранству од 1965. године. Ови међународни уговори обавезују Југославију да уреди за цело своје подручје ове односе у складу са њима.

Напоменуо сам да досадашње искуство, нарочито у области породичног права, а посебно спроведене анкете у току поступка за ревизију и кодификацију породичног права показују да нема готово никаквих разлика у односу на решења битних питања из ове области. Штавише, републички закони који су донети на основу овлашћења Основног закона о браку и Основног закона о старатељству готово су потпуно истоветни. То све указује да нема потребе да се по сваку цену настоји на прављењу разлика и онде где их нема и где нема потребе за њима. Уколико неки други, превасходно политички разлози, не дозвољавају решење које је најразумније, најцелисходније и најкорисније за грађане, а то је јединствена кодификација, онда би требало настојати да се створе могућности путем уставних амандмана да се то постигне договорима између република и доношењем тзв. заједничких закона, по одређеном поступку који треба предвидети. То ће, вероватно, бити неопходно и за друге области. Тиме би се помагали процеси који воде јединственој правној заштити свих грађана на подручју Југославије, што је, нема сумње, спровођење принципа равноправности.

Мр Влајко Брајић: РАД ДРУШТВЕНИМ СРЕДСТВИМА

Хтео бих нешто да кажем о самоуправљању, које у амандманима и уставним променама треба да буде једна од основних тачака. О самоуправљању је било речи овде, а и управо завршеном Печујлићевом излагању.

Полазећин од развоја самоуправних друштвених односа и чињенице да је друштвена својина основа и гаранција самоуправљања, од посебног интереса су Амандмани XXI и XXII.

Мислим да овде посебно треба имати у виду: прво, уставну одредбу да је рад човека једини основ присвајања производа и управљања друштвеним средствима, и друго, да једино рад и резултати рада опредељују друштвени и материјални положај човека, што одређује однос грађана према друштвеним средствима, односно њихов положај према организацијама удруженог рада, с обзиром на гарантовано право на рад.

Ја нећу вршити анализу амандмана, с обзиром на две тачке које сам поменуо, него ћу само, имајући и то у виду, рећи нешто о томе шта мислим да они не садрже, а требало би да садрже.

У амандманима се говори о раднику у удруженом раду, основним организацијама удруженог рада, њиховим асоцијацијама, њиховом односу према другим организацијама и друштвено-политичким заједницама, а такође и о одлучивању у процесу удруженог рада.

Чини се да ту недостаје напор да се означи или дефинише постојање одређене везе и односа између заједница удруженог рада на једној страни и радних људи и грађана као субјеката, којима је гарантовано право на рад, на другој страни.

Овим, наравно, не желим да кажем да се овај проблем може решити гарантовањем неког права или правним регулisaњем, као што се тим путем не могу разрешити ни проблеми самоуправног развитка, али свакако треба имати у виду шта ми у ствари постижемо оваквим или онаквим правним регулisaњем.

У досадашњем правном регулisaњу на свим нивоима полазило се од тога да се утврде одређена права и обавезе заједница удруженог рада и настојало се да се на тај начин обезбеди развијање самоуправних односа. При том су нам као и данас, понављам, недостајали напори да дефинишемо ову везу, која на неки начин мора бити изражена — веза између радних људи, односно грађана и заједница удруженог рада, тј. права радних људи — грађана према друштвеним средствима којима те заједнице управљају.

Познато нам је из праксе да се дешава да уз наизглед пуно поштовање демократичности у одлучивању и учешћа свих чланова радне заједнице, радне заједнице доносе одлуке које су противзаконите, некада противуставне, а често оне то нису директно, али по својој суштини јесу. То нам показује, између осталог, да је недовољна наша окренутост радним заједницама, а нарочито основним организацијама удруженог рада бар на терену правног регулisaња.

Наравно, из овога би се могло закључити да су за слабости самоуправних односа, и самоуправљања код нас криве радне заједнице, или одређивање права и обавеза радних заједница, односно статуса организације удруженог рада. Разлози, наравно, нису у томе. Међутим, по мом схватању код нас постоје озбиљнији недостаци правног регулisaња самоуправних друштвених односа него што се то обично сматра. Наше право је под великим утицајем старог права и ми нисмо успели да утврдимо границе између онога што припада старим друштвеним односима, а шта је у ствари ново.

Ако нпр. погледамо подручје радних односа, онда можемо уочити да постоји извештан паралелизам у регулisaњу односа удруженог рада, који се састоји у томе да наше законодавство, на неки начин, опонаша регулisaње радних односа превазиђених фаза борбе радничке класе у буржоаском друштву. Тако се највећа пажња посвећује регулisaњу унутрашњих односа у организацијама удруженог рада, као што је раније тежиште било на заштити радника у радном односу. И даље, посебно тежиште се ставља на престанак рада, исто као што је раније, а и сада у буржоаском

друштву, тежиште на заштити од отказа, односно на обезбеђење сталности радника у радном односу. Такав случај, је и са ступањем на рад — (заснивањем радног односа) коме је у нашем праву дато слично место какво има у буржоаском и ако су у питању битно различити односи. Односи који се успостављају и развијају у удруженом раду код нас су самоуправни међусобни односи и битни су за све друге. Међутим, они се не могу схватити као статични и дати односи.

Од великог значаја је, наиме, регулисање ступања на рад. У ствари успостављање односа поводом ступања на рад и њихов карактер), појављују се као један од битних елемената за развијање односа унутар удруженог рада.

Овде се, илустрације ради, може поменути један проблем који постоји данас у регулисању односа поводом ступања на рад у случају попуњавања слободних радних места обичним огласом, а тако се попуњава већина радних места код нас. Радни људи не могу пред судом побијати одлуку о пријему на рад, без обзира да ли је њоме повређено неко право радника, односно радног човека — на пример, право на једнаку доступност слободног радног места, због тога што су одговарајуће одредбе Основног закона о радним односима протумачене тако да се радни спор поводом одлуке о пријему на рад може водити само ако је у питању конкурс.

Не упуштајући се овде у разматрање овог проблема, неопходно је додати да је овако протумачена законска одредба противуставна, што произилази из одредаба о праву на рад из члана 36. Устава и одредаба о судској заштити права и слобода гарантованих чланом 70. Устава. Ако је та одредба противуставна, како онда годинама може да буде на снази, упркос чињеници да је у питању остваривање права на рад?

Изгледа да право на рад и његово значење и значај у условима друштвене својине, нису довољно прожели нашу свест, нити још увек довољно мотивишу наше понашање. Могли бисмо примера ради прочитати у штампани како је донета одлука о престанку рада лицима која су износила неприхватљиве ставове о националном питању и онај који то објашњава износи све елементе ситуације, говорећи о томе како су се они огрешили о одређену политику, не трудећи се да објасни да ли је престанак радног односа у датом случају у складу са законом или не, јер се изгледа већ рачуна са нашом преосетљивошћу на национално питање и мањом осетљивошћу на повреде права на рад. Но, наравно, и из овог се види да проблем није само у одређивању правних средстава, већ и у друштвеном афирмирању принципа у погледу рада, што се посебно мора имати у виду приликом правног регулисања.

Уставне одредбе које би означиле неуставним све одлуке и све акте који крше основна права у погледу рада, могле би утицати на самоуправно регулисање и одлучивање. Притом основни критериј треба да буде уставна одредба — да рад и резултати рада представљају једини основ друштвеног и материјалног положаја човека, да би нов положај човека дошао до пуног изражаја у друштвеним односима.

Рад и управљање друштвеним средствима су права која су гарантована свим људима, свим грађанима. То значи да није реч само о томе да они

који раде са друштвеним средствима имају право на плодове свога рада, већ да и други радни људи, односно грађани, имају једнако право да раде и управљају друштвеним средствима, односно право да захтевају да се са друштвеним средствима ради и управља у складу са Уставом утврђеним начелима у погледу рада, што се правно сада изражава кроз институт друштвене својине.

С обзиром на то рад и управљање друштвеним средствима нису само ствар оних који раде са њима, већ и других радних људи, односно грађана. Истина, њихова права и обавезе у погледу друштвених средстава су различита. Ипак, они треба да буду једнаки у једном: да им је једнако доступан рад друштвеним средствима, и то под истим условима, чему треба дати живу динамичну садржину, с обзиром на начело — сваком према способностима, свакоме према раду, односно с обзиром на потребе модерног техничког развитка данас.

Пошто је реч о правима радних људи — грађана, кршење обавеза у погледу рада и управљања друштвеним средствима које у суштини вређа право на рад и друга гарантована права у погледу рада требало би означити како кршење права радних људи — грађана, а не неодређено као кршење обавеза у погледу рада и управљања друштвеним средствима. Друштвени карактер средстава за рад би требало изразити кроз одредбу да средства припадају свима и да је право свих да им средства буду једнако доступна под истим условима а да присвајају према резултатима рада. Ово наравно, не искључује солидарност.

Могло би се такође предвидети право да се у случајевима повреде права у погледу рада сваком да могућност спора о уставности одлука и акта који су противни уставним одредбама и то независно од тога да ли је повређен „лични“ интерес и „лично“ право.

Др Радомир Буровић: О ЈЕДИНСТВЕНОМ ТРЖИШТУ

Ја бих говорио само о једном питању, о заједничком тржишту, односно јединственом тржишту, како се то каже у Амандману XXIV. Наиме, овај појам јединственог или заједничког тржишта у економској и правној теорији расправљао се у току прошлог века онда када су се формирале националне економије и када је долазило до одређеног привредног удруживања између разних држава. Према тој класичној дефиницији, то би била једна територија на којој и у оквиру које делују јединствени привредни прописи и на којој је обезбеђено нормално кретање роба и услуга, заштићено одређеним царинским баријерама и заштитама. Другим речима, то би било једно тржиште у оквиру одређених царинских граница. То је у ствари последица економског суверенитета држава и као таква она је на неки начин саставни део општег суверенитета државе као политичке установе.

У нацрту Амандмана XXIV истиче се да основу нашег југословенског тржишта чини слободно кретање и удруживање рада, средстава ре-

продукције, слободна размена роба и услуга, научних и стручних достигнућа, јединствени новац и монетарни систем, заједничка економска политика итд.

Другим речима, ми се овде мање — више задржавамо на оном што је класично, код такозваног јединственог или заједничког тржишта.

Поставља се питање да ли овим амандманима идемо напред у односу на садашње стање или се враћамо назад. Тешко је то рећи, зато што би овде требало имати у виду и законодавство које би требало да следи овај Амандман. Међутим, по досадашњем тону наших дискусија изгледа да би то законодавство о јединственом тржишту требало да буде врло скромно, имајући у виду да би републике требало што више привредних ствари да регулишу својим законодавством.

Ја ћу само за један тренутак да се осврнем на то како сада стоје ствари. Ми сада имамо јединствено законодавство, бар у основи, у погледу регулисања привредних односа на нашем тржишту. Али, насупрот томе фактички имамо прилично подељено тржиште, да не кажем потпуно подељено. У доброј мери различитим понашањем државних органа приликом примене прописа, схватањем увек неке политике која је одређена, даље схватајући неке већ националне интересе који су прокламовани привреда у основи није јединствена. Затим, фактичко понашање банака и такозваних центара привредне моћи говори нам о томе да већ имамо тржиште које је у доброј мери подељено.

Тако, насупрот томе што постоји јединствена основна легислатива из ове области, имамо у доброј мери подељено тржиште. Само да наведем три — четири примера. Прво, случај опорезивања пића које се прави од чистог алкохола. То је јединствен пропис који важи на читавој југословенској територији. То је пропис о опорезивању, дакле императивног карактера, савезни пропис и сада долази до различитог тумачења.

У две републике, које су схватиле овај пропис мало ортодоксније, а једна од њих је Србија, тај порез се наплаћује у износу од три нова динара по литру овог алкохола употребљеног за прављење пића. Када се све то сабере колико се литара производи, изађе прилична сума. У неким другим републикама, где се производи много више алкохола и где су већи извозници пића на страни тржиште, ова ствар је другачије схваћена, тј. да се тај порез може наплатити само за производњу алкохола, али не и за производњу пића од алкохола. Другим речима, протумачен је тако да су све привредне организације, које се баве овом производњом, потпуно ослобођене ова три динара по литру. А то значи да је конкурентска способност на тржишту сасвим доведена у питање, чим је један производи подвргнут другачијим условима у погледу опорезивања.

Нећу да говорим о неким другим сличним тешкоћама, које можда немају везе директно са заједничким тржиштем, као што је одобравање локације за отварање радњи, робних кућа. На пример, робна кућа „Меркатор“ из Љубљане имала је извесне тешкоће у погледу издавања одобрења за изградњу робне куће на Новом Београду и то је ишло до Врховног суда. Или, читава повика на такозвано пласирање капитала у хотеле у Далмацији, које је чак изједначено са неким израбљивањем, експлоатацијом, мада су то све нормални послови, који у једној привреди постоје,

која функционише по принципу тржишта, која представља јединствено тржиште и они су пожељни, чак их треба на неки начин појачавати, форсирати, стимулисати. Стимулишемо да нам дође страни капитал, а не стимулишемо да се креће наш домаћи, југословенски капитал. То свакако значи да се већ сада налазимо у таквој фази где смо на неки начин прихватили неко јединствено тржиште, које би одговарало оном класичном типу једне царинске уније и то из њених почетних дана, на пример немачком Цолферајну из 1834., који је обухватио 18 немачких држава са 23 милиона становника. Међутим, тај Цолферајн, као што знате, постепено је довео до уједињења Немачке. Ја бих био врло задовољан да и наш садашњи привредни систем, прилично разводњен и разједињен, доведе до потпуног уједињења Југославије и стварања једне моћније привредне јединице у овом нашем свету, који иначе пати много од те подељености и разних недостатака.

Ја бих само за моменат хтео да кажем да у овом регулисању, ако човек прати Амандман XXIV, знатно заостајемо иза оних одредаба, које је прихватило Европско заједничко тржиште. Наравно, сва упоређења су релативна, па нека то буде и са овим упоређењем.

Само да наведем неколико ствари. Ја сам мало пре навео како стоји са Амандманом XXIV, а да видите шта у члану 3. регулише Римски уговор о оснивању Европског заједничког тржишта. Између осталог каже: Уклањање између држава чланица царина и квантитативних ограничења, успостављање заједничке царинске тарифе према трећим земљама, укидање свих сметњи и препрека за слободно кретање људи, услуга и капитала, увођење заједничке политике у области пољопривреде. Требало би се код пољопривреде нешто замислити како стоји код нас ствар. Затим, увођење заједничке политике у области саобраћаја, оснивање система који ће обезбедити да конкуренција на заједничком тржишту не буде извитоперена, примена поступака који ће омогућити координацију привредне политике држава — чланица и који ће допринети изједначавању њихових платних биланса; изједначење њиховог интерног законодавства у мери која је неопходна за функционисање заједничког тржишта; стварање европског социјалног фонда у циљу побољшања услова запошљавања радника и подизања њиховог животног стандарда; оснивање европске инвестиционе банке олакшања привредне експанзије заједнице, стварање нових извора итд.

Оно што су они у току ових 12 година стварно учинили представља велики успех. То није била прокламација, него је за сваку похвалу са економског гледишта (нама то сигурно не може да одговара) — на пример разне инвестиције у италијанском Медцоборну. Оне су достигле за наше појмове фантастичне цифре. Тамо се подижу фабрике, плантаже, пољопривреда, маслињаци, које смо ми потпуно запустили. Затим, нова пољопривредна политика у Француској и посебно ново активирање површина које су потпуно напуштене биле за обраду а ради се о око 4 милиона хектара. Од 11 милиона хектара укупно обрадиве површине код нас се као сетвене површине обрађују нормално 1,200.000. Према томс, можете видети колико је то активирано путем финансирања из заједничког тржишта, разним прелевманима у централном масиву Француске.

У оквиру заједничког тржишта овде се ради о изједначавању економија, подизању заосталих крајева. Ово финансирање се врши из заједнички обезбеђених средстава.

У том циљу они су завели док је још била само Заједница за угљ и челик, а која је касније у ствари интегрисана са заједничким тржиштем, тзв. први европски допринос — порез који је износио у првим годинама 100 милиона долара, а касније се то сваке године прогресивно повећавало. Они су са том сумом вршили модернизацију капацитета у оним областима које су имале услова за развој али нису имали средстава, нису имали новца.

Зашто сам ја ово све испричао, само ради тога да бих показао да наша југословенска заједница, по мом мишљењу, мора имати нека средства, нека заједничка средства, материјална, фактичка средства, поред лепе жеље и поред прописа и одредаба у Уставу. Ми можемо још допунити и направити још један члан или два члана у Уставу и могли би донети много закона, али ако не будемо стварно радили на томе, као што сада много не радимо, онда ми нећемо имати југословенско заједничко тржиште, тако да га назовем, о јединственом да не говорим, јер јединствено по значају речи представља нешто монолитније и савршеније.

Да не бих овако причао и само критиковао, ја бих дао неколико конкретних предлога.

Прво, да се у области легислативе донесу јединствени законици и то оно што је напуштено, колико бар ја видим, јер сам био у једној комисији Савезне скупштине за доношење једног законика о удруженом раду, да се донесе јединствен законик о удруженом раду који би важио на читавој територији Југославије, а неке ствари које су можда изузетно специфичне, да буду остављене да их регулишу републике.

Исто тако, пошто цивилни законик или грађански кодекс, треба да регулише промет између грађана и привредних организација, привредних организација међусобно и привредних организација и установа мора бити јединствен. Сматрам да цивилни кодекс, односно грађански законик, који треба да буде јединствен, јер је то смисао регулисања једнаких услова на заједничком тржишту бар у легислативи може допринети једнаком поступању када се стварају привредни односи, када они настану, и наравно, када дође до спора. Логично томе треба утврдити и одговарајуће надлежности судова за решавање тих спорова из области које би регулисали грађански и привредни законик.

На основу ових законика требао би да се донесе низ нових прописа који би такође били савезног карактера.

Одмах знам да ће се приговорити — па, то је централизам, још гори него што смо до сада имали итд., али ја сам убеђен да ће се само на овај начин моћи са правне стране да делимично допринесе изграђивању тог јединственог тржишта.

Затим, да се не би стално остало на мерама у законској легислативи, које су само половичне, ја предлажем да се створе неки заједнички фондови, или како ћемо их год назвати. И то не само фондови, ово што је већ у друштвеном договору на неки начин пречишћено, за помоћ неразвијеним републикама и крајевима, него да се створе неки фондови за финан-

сирање и помагање привредних грана и делатности, нарочито оних грана које заостају. Јер, то је основа, не може трговати слаб са јаким. Може, али биће експлоатисан на јединственом тржишту, него треба да тргују приближно једнаки. Дајмо нешто са гледишта федерације, а вероватно ће и републике нешто учинити, да створимо неке фондове путем одређених доприноса, али који не би били само на вољи, ни само на оном друштвеном договарању које се предвиђа амандманима.

Ја сам консултован као правник у погледу стварања једног макро-пројекта. И, сада треба тај подухват створити, пошто су савезни органи, мада у закону још не пише тако, престали да функционишу и сад републички органи се тиме баве па сада тај пројект не може да стане на ноге. Зашто? Јер треба осам већа, научних и других, стручних и привредних свих република и покрајина да се сложе, па да се то финансира оним делом који је финансирао савезни орган. Већ четири месеца би се сигурно успешно радило, бар је то тај чисти губитак, мислим четири месеца успешног рада да је остао тај савезни орган (Савет за научни рад). Сада је питање да ли ће републике да се сложе, јер нису сви једнако заинтересовани, али и када се сложе како ће бити финансирани и како ће то тећи, за то треба да прође извесно време — време уходавања. А време не чека наша „демонтирања“.

Зато бих ја и поред тога, са свом том опасношћу и резервом да будем осуђен као етатиста, или човек који подржава централизам итд., предложио да стварно ми имамо неке заједничке фондове који би били по савезном закону обавезни.

Друга ствар, то је питање заједничких подухвата од југословенског значаја. Знам да ће ми се одмах одговорити — то треба препустити републикама, покрајинама, самосталним организацијама удруженог рада, које ће осетити заједнички интерес. Мени је мило што се пруга Београд-Бар изграђује добрим делом зајмом који је расписан и где се највише одазвало станосништво, привредне и радне организације са подручја две социјалистичке републике. Али, знате, биће и неких других подухвата и чини ми се да не би требало остати на овоме да нам расписивање народног зајма буде средство за финансирање наших општејугословенских објеката, тако да их назовем. Јер, ако смо заједница, мораћемо имати неке објекте који ће нас пезивати.

Рецимо, ако хоћемо да модернизujemo пругу од Љубљане до Бевџелије, то ће свакако бити један југословенски објект, па би било логично да се претежно средства обезбеђују заједнички, јер ће бити јефтиније, него ако буде свих шест република за свој грош то куповало, набављало итд.

Мени се чини да ове промене исто онако просто иду по некој инерцији као што смо 1945. године, крајем рата, када смо почели нешто да стварамо. Била је тзв. парола „снаћи се“. Ово све кад ми раздвојимо овако по овим амандманима и кад сведемо рачуне на „чисто“ оживећемо и паролу „снаћи се“. Чини ми се да неће бити добро. Та парола већ је на неки начин превазиђена и морали бисмо створити не само законодавне инструменте за регулисање заједничког тржишта, или јединственог тржишта, свеједно, ја

бих волео да је оно јединствено, али добро би било када би било бар заједничко у смислу како се тамо ради где су заједничка тржишта, већ и средства. Створимо одређена материјална средства заједнице која би могла да помажу функционисање тог тржишта. Ето, то би било моје излагање.

Др Александар Ваџић: ДРУШТВЕНЕ И ТЕОРИЈСКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ РАСПРАВЕ О УСТАВНИМ АМАНДМАНИМА

Када расправљамо о уставним променама, за мене су релевантне три димензије те расправе. Једна димензија је расправа о садржини промена које се амандманима предвиђају. Друго је расправа о претпоставкама, на основу којих се оцењују друштвене вредности тих промена у позитивном, негативном или неком другом смислу, и, треће, о начину на који се те промене предузимају.

Ми смо треће питање скоро занемарили и прешли преко њега као неважног, али ми се чини да и начин, на који мењамо устав, показује реалну слику нашег стања, односно, да тако кажем, малу вредност институција друштва у коме живимо, институција нашег економског, политичког, социјалног и целокупног система уопште узевши. За мене је просто запрепашћујуће како смо од промена, на први поглед сасвим ограничених, које треба да унесу извесне модификације у уређење наших привредних субјеката, у првом реду федерације, уређење врховних органа власти, за неколико месеци доспели до ревизије читавог економског, социјалног и политичког система. То истичем због тога што, уз могућност да ми се припише да нешто што је било карактеристично за сферу економије преносим на читаво друштво, сматрам да је наш друштвени развој за ових 20 и неколико година обележен нестабилношћу, коју не могу издржати не само институције него ни људи. Понављам ни људи, јер људска прилагодљивост променама ипак има неке границе. Да и не говорим о томе да ће наши потомци, ако неко иза нас буде читао шта смо све у року од неколико година писали и заступали са истим жаром и истом увереношћу да је све што говоримо истина, морати доћи до закључка да смо били велики хипокрити.

Ја више не верујем да је узрок свих наших промена наш динамички развој. Верујем да је узрок многих промена наше непознавање законитости тога развоја и наша спремност да се играмо са друштвеним развојем и са људским судбинама, у крајњој линији. Међутим, ако је то истина, онда би требало заиста да знамо о чему и зашто расправљамо. Да ли расправљамо само зато да бисмо оним што ћемо изрећи сачували своју савест, или желимо да кажемо нешто што ће имати неки реални утицај на садржину промена које предлагемо. Јер од тога зависи и наш допринос изналажењу правих решења нашег система у новом уставу.

Моја намера била је да говорим о садржини уставних промена у делу који се односи на економску сферу, привредни систем и јединствено

тржиште. Међутим, морам да кажем да то није могуће чинити, ако се бар у извесној мери не дефинишу претпоставке — друштвене и теоријске — са којих то чинимо, уопште узевши и због тога што са жалошћу морам да констатујем да разлике у нашим ставовима, овде изреченим, нису ништа мање, него разлике у ставовима оних који су формулисали уставне амандмане, односно њихов нацрт.

То је сведочанство не само о нашем друштву, него и о нашој науци и, најзад, о нама самима. Зато морам да кажем да не делим мишљење проф. Гамса да смо ми имуни од политичког у овој дискусији. Напротив, слушајући расправе све време се питам да ли смо заиста до те мере спремни на илузију да верујемо да се бавимо чистом теоријском дискусијом.

Др Андрија Гамс:

Ја то нисам рекао.

Др Александар Вацић:

Не тврдим да сте баш то рекли, али сте рекли да се ми, за разлику од политичара, налазимо у ситуацији да мислимо слободно.

Др Андрија Гамс: Да ствари назовемо правим именом.

Др Александар Вацић: Мислим да су у том погледу наши политичари исто тако слободни и да су чак то право користили више него многи наши научници. Али, то је више суд о нама него о политичарима.

Хоћу да кажем да расправе о томе да ли је нешто конфедерација или федерација, да ли је нешто покрајина, република, са становишта тога шта је о томе рекао икс ипсилон, па био то Џеферсон или не знам ко, сматрам просто смешним. Расправљајмо о ономе, о чему треба стварно расправљати. Да ли расправљамо о категоријама или о будућности заједнице у оквиру које хоћемо да живимо? Ако расправљамо о будућности заједнице, онда није свеједно да ли расправљамо са становишта свог сопственог, парцијалног интереса или става за који верујемо да уопште није интерес, или расправљамо са становишта става који респектује све интересе и који ће нам омогућити да и даље живимо у једној јединственој заједници.

О претпоставкама за расправу хтео бих да говорим бар нешто и због тога што неке од овде изречених ставова не могу да прихватим, просто зато што нису на нивоу времена и тренутка у коме живи не само наше друштво, него читав свет.

Ако још јесмо, како рече Војин Димитријевић, Балкан, ако живимо на територији која својим именом служи и као ознака за један ниво друштвеног развоја, онда и то, бар у неком облику, треба да буде присутно међу претпоставкама са којих судимо о чему заправо расправљамо и шта желимо.

Ја ћу своје претпоставке за расправу изнети у неколико теза. Жалим што дискусија нема облик дијалога, него серије монолога, па да онда дискутујемо о тим претпоставкама. Јер, о њима се највише споримо, а мање о институцијама које треба да реализују те претпоставке у систему.

Те претпоставке су следеће. За мене је, прво, Југославија вишенационална заједница у којој су нације измешане и као такве прошле кроз релативно самосталан и изолован економски, политички, културни и уопште друштвени развој.

Друго, те нације су у облику у коме Југославија данас постоји политички и до одређене мере државно конституисане као републике, а у оквиру Републике Србије и као покрајине.

Треће, између ових делова југословенске државе, ја их сматрам деловима југословенске државе али и друштвено-политичким заједницама, избили су спорови — економски, политички, културни и други, који су оспорили јединство заједнице, настале као резултат опште сагласности о животу у будућој заједници, постигнуте у току рата, за коју се знало или веровало да ће бити заједница равноправних у оквиру федеративне државе и у оквиру социјалистичке заједнице.

Проблем који је настао из ових спорова (ја то хоћу да подвучем) није само објективан, није теоријски одређен да бисмо могли рачуном утврдити ко је у праву, ко није. Више пута су овде изречени судови о томе ко више добија од југословенске заједнице, из које се републике прелило у другу више, ко је више дао, ко је више примио. Ако од мене очекујете одговоре у том погледу, морам да вас разочарам. Наиме, за сваку од ових теза има не само економиста који ће их подупрети, него има и статистичких анализа (што не значи да су све коректне), које потврђују да је један изгубио, један добио. Симптоматично је да у политичкој дискусији нема никога ко каже: не, ми смо добро прошли, ми смо добили више, или бар — ми смо прошли приближно као остали. Сви тврде да су у Југославији изгубили. Дошли смо дотле да људи из науке, чак и они који имају титулу доктора наука, чине најобичније статистичке фалсификате.

У тексту, који је један од најекстремнијих заступника национализма у овој дискусији написао и потписао као доктор економских наука, наведен је један податак, у коме се тврди да је Република Хрватска прошла горе од других због тога што је њено учешће у фиксним фондовима Југославије у периоду од 1946. до 1960. опало од 29,9% на 28,2% у набавној вредности односно од 29,0% на 26,9% у стварној вредности (дакле за 1,7% у набавној а 2,1% у стварној вредности).

Када се тај статистички податак посматра сам по себи, без упоређења са другим онда то представља један тежак доказ, један тежак аргуменат, изречен и написан — а за мене све што је написано, објављено, представља и материјални споменик културе једне средине. Дакле, када је написан и потписан он постаје чињеница и као такав прелази у сферу политике као аргумент, као научно доказана истина.

Учесник у дискусији са тим аутором навео је, међутим, да се у истој табели из које потичу наведени подаци налази и податак да је учешће Републике Србије у фиксним фондовима опало за 2,0% у набавној односно читавих 3,4% у стварној вредности.*) А то није наведено, преко тога се прешло, речено је пола истине. Шта је онда остало од науке и од научне и моралне одговорности? Зато не треба махати појединачним подацима, процентима и индексима, треба сагледати целину, јучерашњу, данашњу и сутрашњу. Јер ако би се из наведених података извео закључак да су оштећене обе републике, била би то такође превара или бар заблуда; ако нам је циљ био — а био је — да развијемо извесне делове наше заједнице, и ако су инвестиције у једном периоду биле усмерене у првом реду на Босну и Херцеговину, на Македонију, на Црну Гору, онда је сасвим логично

да се структура промени, да се промени свачије релативно учешће. Али, треба додати, уз апсолутан пораст фондова свих република и то уз апсолутан пораст, који је далеко изнад апсолутног пораста који су све републике, односно одговарајуће територије имале пре рата.

Хоћу најзад да кажем да има економиста који тврде, и који су спремни да то и статистички докажу, да су у заједници у којој живимо сви добили, јер су у тој заједници стекли више него што би добили да смо наставили да живимо у оној у којој смо живели.

Мој закључак у том погледу, дакле, јесте да не сматрам основним колико је ко добио, колико је ко изгубио. Ако нам је циљ да у неком периоду изједначимо нивое развоја, онда нам мора бити јасно да неких промена у појединачним нивоима мора бити. Зато, сама чињеница да је нечије учешће порасло, а нечије опало, да се неко развија брже а неко спорије, за мене не значи ништа уколико се не упореди са циљевима које је друштво у том периоду имало.

Ако сам овом малом илустрацијом показао да није реч само о научној дискусији, него и о политичкој интерпретацији појединачних и различитих интереса и судова, онда будимо спремни да се у сфери науке задовољимо оним што она може дати. А то значи да покушамо да, као људи којима је наука позив, одредимо које су стварне границе до којих политичко одлучивање може да иде. Све што преко тога учинимо за мене је индикација да смо ушли у сферу политике. Ја то не сматрам рђавим, напротив, али сматрам неопходним да када то учинимо признамо да смо ушли у једну другу сферу и да онда судови које изричемо немају ону тежину коју имају у сфери науке.

У оквиру претпоставки које сам изрекао, ја промене које се нацртом амандмана предвиђају не могу свести на једну димензију, нити на једну дилему. Ја их видим као синтезу или, ако је синтеза крупна реч, као један комплекс економских, социјалних, националних и других промена.

Оно што је за мене било изненађење у овој средини, јесте до које је мере она лако склизнула на једну, националну димензију тих промена, до које је мере занемарила економски и социјални систем у који ћемо ући променама које су овде предложене. Једним делом о њима је говорио проф. Благојевић, иако су промене много шире него што их је он анализирао. Међутим, ако расправљамо у сфери политике, неопходно је бар сагледати у каквој ћемо то заједници живети.

Зато и изричито хоћу да кажем да не могу прихватити свођење читавих промена на промену у сфери националних односа. За мене је, морам признати, било непријатно изненађење да је та симплификација, да је то свођење целине на део, изражена, бар у најоштријем облику, од проф. Бурића, чији је позив социологија и политичка филозофија. Нисам очекивао, искрено речено, да неко ко се тиме бави, ко зна шта је друштво и шта су друштвени односи, људску судбину и друштвени живот сведе на једну једину димензију.

Ја лично верујем да је друштво, кад год је било сведено, односно позивано да се сведе на једну такву димензију, губило у свом људском достојанству и претварало се у хор који треба да потврђује оно у име чега га у хор зову. Ако сам то могао очекивати од других, нисам могао очеки-

вати да се то изрекне у овој средини, у дому који је уском професионалном знању увек претпостављао смисао за целину.

Ако је у току последњих неколико месеци оспорено све, а скоро све је оспорено, са чиме смо живели у овој заједници 25 година, ја бих се заложио за један приступ који може изгледати сува рационалност, али за приступ који ће омогућити да оно што прихватимо, прихватимо сви.

Наиме, залажемо се да у Устав као заједничка одредба заједнице у којој хоћемо да живимо уће само оно што прихватају подједнако све наше републике. Што подједнако прихватају сви делови нашег друштва, наше заједнице, макар се то свело и на крајње минималан обим, да не кажем макар се све свело на јединствено име и јединствену заставу. Нека се зна шта је то са чиме хоћемо да живимо у једној заједници и да то што предлажемо прихватимо сви подједнако. Ова заједница је до сада стварана два пута. Ја не верујем да су људи који су стварали ту заједницу и првог и другог пута имали само рђаве намере. Немам илузија да су сви мислили само о друштвеним интересима, али исто тако не могу веровати да су мислили само о својим парцијалним интересима. Ако по трећи пут стварам ову заједницу неопходно је, дакле, да у њу ућемо чистих руку и чистих рачуна.

Да бисмо то били, међутим, неопходно је да свако дефинише своју полазну позицију. Оно што је мени најмање прихватљиво у целој ствари, то је што нам је као почетак понуђен један низ компромиса. Молим вас, у питању је материјал Координационе комисије, Уставне комисије, ако сам добро запамтио наслове. Да ли то тело може представљати југословенску заједницу као социјалистичку, као вишенационалну, као демократску, као било шта друго? Да ли оно може дати било шта осим преднацрта, радног материјала који треба да служи као почетни оквир расправе. Морам да кажем, ма колико да то нескромно звучи када се изрекне о себи и своме, да Република Србија има највеће заслуге што се расправа о томе материјалу води као расправа о материјалу, а не као расправа о нечему што је дефинитивно.

Оно што ми смета то је што не знамо шта је од онога што ће нам бити заједничка судбина стварно заједничко. Шта је став једне, шта друге, шта треће и шесте републике и шта је став покрајине, шта од тих ставова заступа свих шест, шта пет, шта три, шта само једна, и то која. Ради историје и ради нас самих, да знамо, ако се кроз 25 година ми, или наши потомци буду питали зашто им се заједница налази у просперитету или у кризи, да би свако од наших народа био свестан своје одговорности и да би свако од оних који се налазе на њиховом челу могао пред тим народима одговарати.

Ја, наиме, процењујем да ће из ових промена настати крупне последице. Тешко је предвиђати на дужи рок, али верујем да ћемо се знатно друкчије развијати. Да ћемо имати низ питања и многе тешкоће. Можда не тако велике као што су сада, али веће него што смо имали пре неколико година. То предвиђам са скепсом, јер не знам да ли ће се тренд који је сада у току наставити. Али, оно што тврдим, не претпостављам, него тврдим, као неко ко се бави једном професијом, јесте да ће ово различити делови наше земље различито платити.

Република Србија налази се на нивоу приближном југословенском просеку. Оријентација на чисте тржишне, или мање тржишне а више планске инструменте, у Републици Србији не верујем да би дала велика одступања, односно даће онакве и онолике резултате колико се она прилагоди новонасталој ситуацији и окрене својим сопственим проблемима.

Али ће једна или друга оријентација дати велика одступања код других република, које се налазе знатно изнад или знатно испод тог просека. Ја сам зачуђен, не знам коју другу реч да употребим, неспособношћу или неспремношћу да се то сагледа, што се очитује у начину, на који се ове промене прихватају у појединим републикама. Ове промене коштаће неке републике страховито. Не треба имати илузије какав може бити обим компензације. Компензација ће бити у мери у којој их прихвате сви и јавиће се у првом реду као инструмент који треба да надокнади оне губитке, који настају као резултат државне регулативе и то савезне. Шта је са оним резултатима, са оним последицама, које ће настати као резултат чистог тржишног деловања? Имам утисак да цео тај комплекс уопште није сагледан од свих република и да ће се бар половина од њих за неколико месеци, пошто ове уставне промене стану на снагу и систем почне да функционисати, наћи у чуду како да обезбеде развој који су до сада имале.

Последња од ових претходних напомена, ако већ говоримо на том пивову тиче се наше републике. Република Србија је први пут, чини ми се, за ових 25 година у стању да не само изјави већ и држањем потврди да за функционисање и егзистенцију федерације нема ни више ни мање интереса него што је то интерес других. Тврдим само да ни једна од наших такозваних републичких економија (јер говорити о националној економији у теоријском смислу речи заиста нема смисла, ако под националном економијом подразумевамо систем, у коме се формирају токови на јединствен начин или, да употребим стручан израз, у коме међусобне везе делова теку унутар другог квадранта, инпут — аутпут табеле) нема много изгледа да на дужи рок егзистира као самостална привреда. Зато, строго теоријски узев, о националним економијама нема смисла говорити. Али, ако неком одговара да тако говори, ако неко под националном економијом подразумева примарно републичко а изведено савезно конституисање развојне и читаве економске политике, допустимо да и тако говори, зашто бисмо о томе расправљали? Оно што бисмо морали знати то је шта сами желимо. Морали бисмо, уз толеранцију и разумевање за туђи приступ, бити спремни да потпуно преузмемо одговорност за сопствени развој и односе у нашој републици.

Као економист — ако оријентација извесних република и буде оријентација на државност, на државне економије, на потчињавање сваке друге иницијативе, на концентрацију републичке акумулације итд., — заложио бих се да то не прихватимо као добар пример. Ако било шта од историјског искуства социјализма сигурно знамо, то је да такав пут води у ћорсокак. Морали бисмо тражити начин да све оно што чини нашу заједницу добије свој пуни израз, у свим видовима друштвеног живота.

Делим највећи број ставова који су овде изречени у погледу статуса покрајина, али не могу да не кажем да ме је погодило поређење које је овде учињено — да ми хоћемо једну и другу покрајину у оквиру своје

републике, али да их нећемо претворити у провинције. У томе је, у ствари, садржана констатација да смо остале делове наше Републике претворили у провинцију. Оне то заиста и јесу.

А ако погледамо како економски стоје, онда се лако може потврдити да смо ствари поставили на главу. Републичку привреду Србије не држи београдска привреда. Републичку привреду Србије држе објекти који су ван ње, и то није њена слабост већ њена предност. Оно што је привреда Београда, то је трговина, великим делом банкарство, а производно Србију држи оно што тако лако називамо и што смо политички, научно, културно итд. претворили у провинцију. Где су биле наше способности да изазовемо и подстакнемо на стваралаштво и партиципацију оно што тако гласно шитимо као нашу нацију. Како ће нам други, које зовемо под своје окриље, веровати да ћемо их тако примити? Зато и кажем да судбина СР Србије зависи у првом реду од наших способности да развијемо њене предности и потенције.

Не знам да ли има смисла да говорим о привредном систему и јединственом тржишту, јер сам већ прекорачио време. Ипак, рећи ћу врло кратко само нешто о томе. За мене јединствено тржиште и јединствен привредни систем представљају довољан оквир да опстане југословенска заједница — уз захтев, о коме је било доста речи те га не бих понављао, захтев за равноправношћу партиципације, равноправношћу народа и народности.

Просто речено, промене које се догађају у сфери привредног система сматрам значајнијим од оних које се догађају у сфери државне организације. Али, те промене треба сагледати. Мења се читава институционална структура и начин привређивања југословенске привреде. У њој није више основно предузеће, него оно што га конституише, сада и по Уставу — радна јединица, тако да је предузеће заједница радних јединица, а изван тога заједница радних организација као њихова асоцијација итд.

Друго, ми уводимо као потпуно легитимна, иако ограничена, присвајања на основу својине, присвајања на основу заједничких улагања. Ја делим теоријски концепт у оквиру кога таквим заједничким улагањима нема места. Међутим, теоријски концепт је једно, а практични захтеви често друго. Зато се тзв. присвајање на основу минулог рада вероватно не може избећи. У ситуацији када смо све друге облике концентрације акумулације учинили неприхватљивим, финансијско тржиште или тржиште капитала постаје једини облик у коме се остварује кретање чинилаца у оквиру заједнице и преко кога се остварује неопходно јединство друштвене привреде.

У погледу јединственог тржишта хоћу да кажем следеће. Ако је став свих република да прихвате јединствено тржиште занста искрен, што треба проверити, онда се залажем за то да се у Устав унесу јасне одредбе које ће га омогућавати. Наиме, сматрам да јединствено регулисање промета и јединствена легислатива, о којој је овде говорено, уопште нису довољни за обезбеђење јединствености тржишта.

Прво, сматрам да за јединствено тржиште није неопходна цела јединствена легислатива, а друго, сматрам да је легислатива тек један корак да се оно обезбеди. За јединственост тржишта треба створити одговара-

јући механизам (што не значи да се мора уставом учинити), који ће дати јасну поделу надлежности република и федерације у том погледу.

Да је реч о питању које је стварно проблем а не нешто измишљено, показују дискусије које се воде. Запањују својом недоследношћу дискусије, и не само дискусије, него и уставни амандмани, који банке своде на техничке сервисе радних организација. Ако нема циркулације финансијских средстава, нема јединствености тржишта. У тржишној привреди сви су фактори сведени на вредност. Циркулисање вредности је услов циркулисања свих фактора.

С тог становишта треба већ сада рећи да међу принципима које истичемо, између захтева да нација располаже својим вишком рада и захтева за јединственошћу тржишта постоји начелна колизија. Та колизија треба да се разреши сада, да не бисмо и следећих пет година расправљали оно што расправљамо пуне две. Ствар је проста. Да цитирам амандмане, Амандман XXIV, тачка 2, став 4, у коме се изричито предвиђа „слободно образовање и удруживање организација удруженог рада и слободно вршење њихове делатности на целој територији земље“. Затим, тачка 4: „Организације удруженог рада послују слободно на територији целе земље...“ итд. итд. То указује да желимо слободну циркулацију средстава. Али, ако смо се изјаснили за слободну циркулацију, и ако смо признали као легитимна присвајања на основу улагања, онда већ сада треба рећи јесу ли легитимна присвајања која ће једна радна организација, уложивши средства у радну организацију на територији друге републике, присвојити по основу уложених средстава?

Оно што је сада најспорније међу републикама јесте управо слободна циркулација финансијских средстава, а без тога нема јединственог тржишта. Према томе, морамо сада рашистити на чему смо. Да су то проблеми — што узимам као позитиван доказ — показује дискусија коју смо у Бохињу недавно водили заједно са једним бројем научних радника и привредника Љубљане, који су усвојили један материјал, из кога ћу прочитати неколико ставова. У том материјалу, материјалу Републичке привредне коморе Словеније, аутори се залажу за неколико ствари, од којих ћу поменути најважније.

Прво, за доследну реализацију и поштовање јединствености тржишта. У материјалу се дословно каже: „Јединствено тржиште је несумњиво један од основних и дугорочних економских интереса свих југословенских народа и зато значајан елемент њиховог повезивања. Без јединственог тржишта нема ни модерне привредне експанзије, којој теже све наше националне привреде. Свако затварање појединачног (националног) тржишта које би обезбедило предност 'домаћим' продавцима нужно би проузроковало затварање свих других тржишта, јер би 'код куће' свака република имала једнаке могућности и зато једнаку моћ реаговања на једнаку дискриминацију других. Зато је управо ту одговор нужно потребан.“ (Nekateri pogoji za zagotovitev enotnosti trga, Gospodarska zbornica SR Slovenije, Ljubljana, 1970, str. 3).

Друго, за јасно разграничење савезне и републичке надлежности, у погледу легислативе и у погледу оперативе (управе), у односу на једин-

ствено тржиште, при чему је, по њиховом мишљењу, сасвим јасно да је „*федерација главни носилац одговорности за јединствено тржиште*“ (Исто, стр. 4, курзив оригинала). Ову своју функцију федерација ће моћи остварити, каже се у материјалу, ако се у основи промени њен садашњи положај и то:

„а) Ако буду знатно ограничене њене економске функције, како би се сузило подручје на којем може доћи до међунационалне дискриминације или фаворизације;

б) Ако код преосталих функција федерације буде до највеће могуће мере ограничена дискриминација или фаворизација и обезбеђена снажна контрола републике; и,

г) Ако буду знатно проширене и ојачане њене надлежности и њихово оперативно извођење на подручју спречавања међурепубличких монопола и на подручју контроле могуће међурепубличке дискриминације.“ (Исто, стр. 4).

Треће, за пуну аутономију и директну одговорност федерације у примени законодавства из њене надлежности, укључујући и оно које треба да обезбеди јединственост тржишта. Истичући да „*мора бити загарантовано потпуно право република и заинтересоване привреде да активно суделује у прихватању тих прописа*“, аутори овог материјала кажу: „*То право 'активног суделовања' никако се не би смело протегнути и на примену прописа. За јединствену примену прописа из своје надлежности може бити одговорна једино федерација. А то значи да федерација мора имати свој сопствени контролни апарат који или сам примењује неке прописе или пак, без обзира на разне локалне 'специфичности', гарантује јединствену примену тих прописа федерације, и када их, због природе ствари које уређују, примењују републички и општински органи, управе, судови др.*“ (Исто, стр. 8).

Пошто се овакви захтеви за јасном и доследном реализацијом ставова који обезбеђују јединствено тржиште понегде тумаче као захтеви за ограничавањем република, допустите да прочитам још један, последњи став: „*Могуће уверење да би таква организација савезних контролних служби била у супротности са сувереношћу република и новом природом федерације, по нашем мишљењу, је неосновано. Сувереност република мора доћи до пуног изражаја приликом прихватања савезног законодавства, при чему је потребно — као што смо већ посебно нагласили -- спречити да буду прихваћена решења која угрожавају равноправност или значајне интересе република. Кад су прописи прихваћени потребно их је свуда безусловно јединствено примењивати, у погледу чега свим члановима федерације морају бити дате све потребне гаранције. Такву узајамну гаранцију све републике могу обезбедити само тако што ће овластити федерацију да ефикасно, оперативно и од локалних 'односа' потпуно независно контролнише примену савезног законодавства у целој држави. Свако друго решење проузроковало би неповерење које би ускоро постало оправдање за многе недоследности у примењивању прописа.*“ (Исто, стр. 8, курзив оригинала.)

Ове ставове навео сам да бих показао да су и други свесни сложености проблема и да бих изразио наду да ће у регулисању виталних питања живота у нашој будућој заједници ипак преовладати разум. Уколико га не буде сада, мораће га бити када схватимо да се јединствено тржиште не може другачије организовати и када ће — пошто у међувремену прихватимо и ове уставне промене — бити потребно да поново мењамо устав.

Владимир Јовановић: ПРЕДУЗЕЋЕ ОСНОВНА ОРГАНИЗАЦИЈА УДРУЖЕНОГ РАДА И ЈЕДИНСТВЕНО ТРЖИШТЕ

Промене настале у нашем друштву од времена доношења Устава од 1963. године сазреле су у таквој мери да оправдавају приступање замашнијим променама у Уставу, како то чине амандмани чији се нацрт предлаже. Када ово кажем, мислим пре свега на сферу друштвено-економских односа које се тичу тзв. економске одредбе садржане у нацртима амандмана XX до XXIV, а делом и у другим амандманима.

Промене у овој области о којој желим да говорим, а које оправдавају предлагање измене Устава јесу следеће:

а) Интеграција привредних организација, нужна у садашњој фази нашег развитака, довела је до стварања крупних привредних субјеката. Ово је са своје стране убрзало потребу децентрализације самоуправљања, односно убрзавања процеса самоуправног осамостаљивања делова привредних организација, односно предузећа. Правно организационе форме предузећа и његових делова, како су дате у постојећим прописима и виђене у Уставу од 1963. године постале су сметња таквом развоју. Преиспитивање постојећих организационих форми предузећа и његових делова са гледишта статусних и самоуправних односа намеће се као нужно. Облици постојећи у тексту Устава од 1963. године полазе од датих типова у које су се радна заједница предузећа и радне заједнице делова предузећа уливале као у неки шаблон. Данашњи моменат развитака поставио је захтев да се око радне заједнице, односно око радних заједница на различитим нивоима предузећа изграде статусно организациони облици, правне форме. Ово неминовно поставља и питање самог појма предузећа.

б) Самоуправљање произвођача у привреди, у досадашњем развоју, заустављало се на граници предузећа. Унутар предузећа ми смо изградили битно нове социјалистичке односе, засноване на праву радника да управљају производњом и одајучују о резултатима свога рада. Међутим, напољу, на тржишту, у основи задржали смо класичне тржишне односе, дејство тржишних закона уз интервенцију друштва преко државног апарата и не баш ефикасно дејство плана. Утицај непосредних произвођача на ову сферу још је врло индиректан и недовољан. Пokuшаји кроз самоуправне договоре још су недовољно ефикасни, мада врло значајни по својој перспективи. Наиме, по овој идеји која је већ заживела у пракси и која у Уставу добија тек зачетке, ембрионе, у ствари то је да се друштвеним уговором може да замени државна интервенција у сфери ових односа. Наравно, они то замишљају и остваривање свих других друштвених и др-

жавних договора и у области других сфера. Међутим, како се замишља, друштвени договори као инструмент замене државне интервенције представља превазилажење и преношење самоуправних односа из оквира предузећа на шири оквир привредних односа у целини. То отвара један процес, чији садашњи развој оставља нејасне појмове. Ово свакако захтева да се ове институције поставе и разјасне и да им се пружи уставно-правна заштита.

в) Треће питање јесте питање јединство привредног система, проистекло на први поглед из других предложених промена у односима федерације и ужих територијалнополитичких заједница, у ствари постојало је латентно као фактичко питање у којој мери то јединство постоји. То је у ствари питање које је већ споменуто. То је питање могућности постављања и коришћења политичких утицаја за подизање баријера у слободном кретању средстава. Поставља се питање у којој мери промене које се у амандману доносе, без обзира да ли је то питање фактичке воље у нашим односима, и који инструменти стварно то допуштају, омогућавају да се користе одређени политички утицаји за стварање економских баријера у слободном кретању средстава.

У сфери ових уводних напомена поставља се питање да ли су у амандманима тј. у предложеним нацртима амандмана дата решења која ће задовољити потребе, које сам уочио и да ли су дати на такав начин да они то могу да гарантују. У овом погледу део предложених амандмана који се односе на економске односе вероватно је било најтеже обрадити, отуда и могућност бројних приговора. Међутим, дати су у таквој форми да трпе низ приговора и да може с правом да се постави питање да ли они то омогућавају.

Питање на коме ћу се посебно задржати јесте појам радне организације, организације удруженог рада и основне организације удруженог рада. То је тражење одговора на питање која је то основна категорија у нашем систему, ко се јавља као носилац самоуправних права и шта се збива са категоријама које смо до сада имали — предузећа, радна организација.

Део предложених амандмана који се односи на економске односе вероватно је било најтеже обрадити, много теже него део који се односи на политички систем и националне односе. Дат је у таквој форми да трпи низ приговора.

Прво питање на коме ћу се задржати јесте појам радне организације, организације удруженог рада и основне организације удруженог рада, тј. одговор на ово питање да ли је амандман одговорио која је основна категорија у нашем систему која се јавља као носилац самоуправних односа и шта се збива са категоријама које смо до сада имали — предузеће, радна организација, о којима, као што сте сами видели, амандмани врло дискретно говоре и покушавају на сваки начин да избегну те појмове, као да ће избегавањем појмова променити садржину.

Уочавајући наведене недостатке правне категорије „предузећа“, предложени амандмани потпуно су изоставили појам „предузећа“. У свим амандманима тај појам се нигде не појављује. Уместо тога дају се категорије „организација удруженог рада“, „радне организације“, које су већ

биле познате нашој правној терминологији пре, а као нова категорија уводи се „основна организација удруженог рада”.

Међутим, ове категорије нису јасно дате. Очигледно амандманима се жели да нагласи да предузеће није више основна статусна категорија у организационим облицима, у којима се одвија самоуправљање радника. Која је то сада, не види се из амандмана, сем ако се не пође од појма „основна”. Међутим, како ћете видети, појам основне организације удруженог рада користи се само за доходовне односе. Када се говори о самоуправним односима, појављује се без неке битне разлике „организација удруженог рада”, категорија „радна организација” врло се штедљиво користи, појам предузећа уопште не, а појам привредне организације само на једном месту. Може се поставити питање да ли је оправдано потпуно избацивање појма предузећа и који је то сада основни облик у коме се одвија самоуправљање, која је то категорија?

Нацрти амандмана очигледно желе да избегну појмове: предузеће, радна организација и привредна организација. Отуда појам предузећа се нигде не појављује, појам радне организације на неколико места само, само за утврђивање одређених асоцијација, делова предузећа. Употреба ових појмова је нејасна и недоследна. Појам организације удруженог рада употребљава се и за обележавање радне организације или предузећа као целине и за обележавање његових делова. Појам основне организације удруженог рада везује се увек за питање дохотка, за питање основне јединице у којој се остварује самостално доходак и обрачунавају обавезе према заједници.

Тако, појам организације удруженог рада, у смислу радне организације или предузећа користи се на највише места: када се говори о самоуправном положају радног човека (амандман XX тачка 6); о укупном дохотку (амандман XXI, тачка 1, став 4); о образовању организација у области културе итд. (амандман XXI, тачка 5, став 1); ограничење права располагања друштвеним средствима (амандман XXI, тачка 6, став 2); обавези преквалификације радника (амандман XXI, тачка 7, став 2); дужност санације (амандман XXI, тачка 7, став 1); обавезе према друштвеној заједници (амандман XXI, тачка 8, став 2); доходак из пословне сарадње, односно приход из учешћа (амандман XXII, тачка 2, став 1, 3. и 4. реченица); удруживање средстава уз учешће у дохотку (амандман XXII, тачка 3, став 1. и 3); улагање у иностранству (амандман XXII, тачка 4, став 1. и 2); учешће у организацијама од посебног друштвеног интереса (банкама и осигуравајућим заводима — амандман XXII, тачка 7, став 1); самоуправно спорузимавање (амандман XXII, тачка 9, став 1. и 4); друштвено договарање (амандман XXII, тачка 9, став 3); одговорност за јединство тржишта (амандман XXIV, тачка 1, став 3. и тачка 2, став 4); обезбеди доприноса друштвено-политичким заједницама (амандман XXVII, тачка 1, став 1. и тачка 3); и једнакост на тржишту (амандман XXIX, тачка 4).

Међутим, када говори о организовању или издавању основне организације удруженог рада у саставу радне организације, нацрт подвлачи да се не могу повредити права „радних људи у другим организацијама удруженог рада у организацији” (амандман XXI, тачка 2, став 2). Очигледно се

мисли на део предузећа, односно радне организације. Значи, овде је појам организације удруженог рада дат у ужем смислу.

Када се полази од доходовних односа, нацрт увек као основну категорију користи појам основне организације удруженог рада и противставља, односно уклапа је у радну организацију (амандман XXI, тачка 1, став 2. и 3, став 1; амандман XXII, тачка 1, став 1. и тачка 2, став 1).

Ту се појављује нов проблем, јер говоримо о самоуправним и доходовним односима. Када говори о доходовним односима, онда је основна категорија основна организација удруженог рада, а када се говори о самоуправљању, онда се појављује организација удруженог рада. Није јасно шта је основно. Да ли је основно основна организација удруженог рада или организација удруженог рада. Мислим да то двојење није потребно и да је сувишно супротстављање, јер доходовни односи нису ништа друго него најбитнији део вршења самоуправних права. Према томе, супротстављање овог самоуправног аспекта са гледишта организације и овог аспекта доходовних односа за мене овде нема сврхе.

Да збрка буде већа, када се ради о удруживању у коморе, као домену федералне регулативе, Нацрт амандмана све облике радних организација у привреди обележава појмом привредних организација. А када говори о обавезном удруживању у пословне заједнице, користи се појам радне организације. Значи, ову су већ категорије које треба да обухвате шире асоцијације него оне старе које смо до сада већ имали. Ако свему овоме додамо чињеницу да је у пракси тек од скора заживела подела на категорије: организације удруженог рада — правна лица, самостална организације удруженог рада које утврђују укупни приход и расподељују доходак и организације удруженог рада са друкчијим обимом самоуправних права које су у наш систем унеле измене Основног закона о предузећима из 1968. године и да још предстоји период рашчишћавања и ових појмова, јасно се истиче потреба да амандмани разјасне категорије, односно да их једноставно јасно утврде. При томе није нужно бежати ни од постојећих појмова, на пример, зашто се избегава појам радне организације, који је већ стекао одређено значење и треба само објаснити шта је.

У том светлу и појам предузећа мора добити своје место, макар у новим условима он суштински представља нову садржину — асоцијацију делова предузећа са различитим степеном самосталности. Потреба за наглашавањем да се у статусним питањима мења основни носилац ових права неће избрисати предузеће као реалност, јер хтели не хтели та категорија ће још живети. Отуда треба јасно одредити место предузећа у новонасталим променама, у амандманима.

Друго је питање самоуправног споразумевања. Институција самоуправног споразумевања односно договора по свом значају за даљи развој самоуправних односа и њихово преношење у сферу тржишних односа није добило довољно простора у амандманима. Такође није у целини ни обухваћено. Амандман XXII, тачка 9, став 1. и 4. говоре о самоуправним споразумима, а став 2. и 4. о друштвеним договорима. При томе, није учињена претходна анализа правне природе ових институција. Нејасноће има и у постојећој пракси. Све ове категорије се на неки начин сматрају уговором, мада у суштини то нису. Самоуправни споразум који постаје обавезан и

за оне учеснике који га нису прихватили није ништа друго него обавезни закључак коморе, односно сурогат управног акта коме, у суштини, санкцију обезбеђује или треба да обезбеди држава. Ако то није јасно, онда преношење на сферу уговорних односа, такви одговори остаће без санкција. Такви договори практично у спољној трговини јесу без санкција из чистог неспоразума што није јасно утврђена категорија и они који су склопили уговор, сами нису заинтересовани. Комора сматра да то није њен акт, а држава пошто сматра да је то пренела на комору и радне организације изоставила је питање санкција, јер сматра да то није сфера њене интервенције. Ово није овако схваћено, те је праћење ових споразума и санкционисање препуштено уговорним одредбама. Амандман би морао јасно да одреди овај карактер и да обезбеди санкције. Друштвени договори јесу наш својеврстан тип колективних уговора. Њих такође треба одвојити од самоуправних споразума, који обавезују само потписнике и који једино имају карактер чистог облигационо-правног уговора.

Треће питање је јединство југословенског тржишта. Ја ћу се на њему врло кратко задржати, иако оно заслужује много већу пажњу. Сматрам да ће главна тешкоћа настати тек онда када дође до законског формулисања ових уставних одредаба. Јер између тога што изгледа да је обезбеђено уставним амандманима и онога што ће бити када дође до стварног законског регулисања биће разлике. Тек онда ће се показати сви недостаци и ради тога ћу покушати да укажем само на неке од тих недостатака, који су јасно видљиви из оваквог формулисања на врло уопштен начин.

У формулисању јединства тржишта Амандман XXIV, тачка 2. даје две опште битне претпоставке за његово постојање. Прво, слободно образовање и вршење делатности организације удруженог рада и друго, слободно пословање на целој територији „сагласно прописима (подвлачим) сагласно прописима у месту у коме организација удруженог рада ради”. То значи, ако ради у другој републици, онда су то други прописи.

На први поглед све је у реду. Јединство тржишта је постигнуто. Међутим, Устав не утврђује да ли су услови за образовање и вршење делатности, које ће савезни закони утврдити, максимални или минимални. Пошто у области, коју регулише федерација, и република доноси своје прописе, могуће је утврђивање допунских услова. На пример, савезни прописи утврђују који су услови за оснивање банака. По овим одредбама нема никакве сметње да у интересу сигурности комитената, потрошача, републике донесу своје прописе и да Република Словенија каже: за мене пет милијарди за инвестиције нису довољна оснивачка средства. Да бих ја обезбедио своје комитенте у својој републици, ја тражим да ко год послује па и словеначко предузеће и банка која ту ради, да има најмање 10 милијарди средстава.

На око сасвим у реду. Фактички, аутоматски низ банака са територије других република, аутоматски су већ избачени из те конкуренције и они се у том тренутку фактички не могу појавити јер немају та средства. Значи према томе, једна одредба која је у интересу на први поглед комитената, која полази од самоуправних односа и има везе за домаће тржиште и аутоматски та могућност се изгуби и ствара се затварање граница.

Допуштање да прописе у погледу пословања доносе и уже територијално-политичке заједнице, према овоме, чак и општине, значи да од општине до федерације може ово затварање бити још већим. Свако од општине до федерације може да уврђује услове пословања. Значи, имаћемо републичке и све друге прописе и у будуће морамо водити рачуна о овим прописима. Значи, ко ће се у томе моћи снаћи биће добар правник, наравно, ако остане овако. И то објективно, не само овако што је то нека жеља, него општине су објективно доведене у ситуацију у коју су доведени садашњим економским односима.

Без обзира што би ови услови важили и за радне организације са територије општине која уводи допунска ограничења, фактички то може бити инструменат елиминисања конкуренције са других територија и стварања локалних монопола. Ово су само најдрастичнији примери могућих девијација супротно ономе што амандмани хоће. Отуда нужно је прецизније утврдити однос савезног и републичког законодавства ове области и утврдити детаљније оно што се јединствено регулише у области статусних питања радних организација и њихових пословних односа. С друге стране амандмани иду у детаље који спадају у законску материју када су у питању заједничка улагања средстава, односно улагања страног капитала. Ми смо тамо отишли у детаље који сигурно, могу да остану за легислативу, али у сваком случају не за Устав, сем оне гаранције средства страног улагача, све друго нема неког оправдања да буде и у уставним амандманима.

Да закључим. Уочавање насталих промена оправдава измене Устава у овом делу о економским односима, али захтева претходно јасно рашчишћавање одређених појмова — предузеће, организација удруженог рада, основна организација удруженог рада, радна организација, самоуправни договори итд. као и прецизније утврђивање елемената јединственог југословенског тржишта. У том правцу би могла да се крећу ова разјашњења. Ми смо покушали у овом кратком излагању да покажемо, чиме наравно, ни близу нису исцрпљена питања која амандмани покрећу.

Проф. др Стеван Врачар: ТЗВ. УСТАВНИ АМАНДМАНИ СУ ИЗРАЗ ДРУШТВЕНЕ КРИЗЕ, АЛИ НИСУ И ИЗЛАЗ ИЗ ОВЕ КРИЗЕ

Сучељени са једном творевином која носи назив уставних амандмана ми правници — научници, а сигурно и сваки грађанин ове земље, налазимо се у дубоким дилемама. Опхрвани смо стрепњама, забринутости, неизвесностима око тога шта ће сутра да буде.

Немамо срећу да водимо уобичајене, стручне и рутинске разговоре о истинским уставним амандманима, јер смо доведени у ситуацију да овом приликом будемо заокупљени питањима о судбоносној прекретници на којој се југословенска заједница налази, па самим тим и сви њени делови. Налазећи се у тој заједници, морамо јавно и отворено да кажемо

шта мислимо о свим битним јавним и политичким стварима. Наравно, ако имамо и минимум достојанства, одговорности и грађанске храбрости.

Принуђени смо да поводом тзв. уставних амандмана говоримо о њиховој друштвеној позадини, о чудним токовима и тенденцијама у развоју овога друштва, очигледно веома опасним последицама садашње политике водећих фактора, о тамним перспективама које наговештавају садашње стање и сва збивања чији смо судеоници.

Не можемо игнорисати мноштво виталних питања. Дужни смо да барем покушамо дати неке одговоре. Поготову зато што, очигледно, нема ни жеље ни добре воље, ни могућности да се пружи прави одговори са оних места где је сконцентрисана политичка моћ, па самим тим и сва историјска одговорност за све оно што се сада дешава.

Са неизмерним разочарањима пратимо упорна али залудна настојања скоро свих представника најважнијих центара политичке моћи да тзв. уставне амандмане представе у светлости неког тобожњег нормалног стања и кретања у овој земљи. Они хоће да натуре нове илузије и поред тога што их небројене чињенице свакидашњег живота оповргавају. Немогуће је тзв. уставне амандмане и разговоре о њима претворити у идеолошке кулисе иза којих се одиграва једна драма целог југословенског друштва.

Пред нашим очима последњих година, из месеца у месец, из дана у дан, тако рећи, одвија се драматично заоштравање дубоке друштвене кризе какве није било после изведене револуције. Озбиљност те кризе потиче отуда што је уследила саморазвитком нашега друштва, без одлучујућег дејства неких неповољних спољних фактора. То је свестрана и суштинска криза која је захватила саме темеље, целокупност друштвених односа, сва подручја друштвеног живота. На економском пољу неколико узастопних тзв. реформи само су погоршале стање, изневеравале наде и очекивања. На политичком пољу стално су појачане затегнутости и конфликти, стваране пукотине и раздори, који онемогућују нормално функционисање, па и одржавање датог политичког система. На културно-идејном пољу, посебно у областима друштвене свести моралних норми, уврежила се велика претећа деморализација, разочарања и разоткривања позадине многих наталожених мистификација. На културно-идејном пољу, посебно у областима друштвене свести и моралних норми, уврежила се клима предложених мистификација.

У таквим друштвеним околностима јављају се тзв. уставни амандмани. Без обзира на поводе и тежње инспиратора и доносилаца ове творевине она је објективно постала најверодостојнија потврда постојања дубоке друштвене кризе. И својом садржином и својим обликом, она се показује као својеврсни сублимиран тешкога стања и сметености. Размере и карактер друштвене кризе сада су видљивији но раније. Али најважније је да овај израз кризе није истовремено и излаз из садашње кризе, није пут њеног стварног превазилажења већ само још већег заоштравања.

Када је већ тако, неизбежно се намеће питање: да ли садашње стање представља резултат објективних историјских токова, или, пак, резултат субјективних захвата, политичких акција доминантних снага у овоме друштву? Било би упрошћавање ако би се све сводило било на једно било на

друго. Али, немогуће је пренебрегавање крупних субјективних грешака руководећих фактора. По ко зна који пут сусрећемо се са уверљивим чињеницама које упозоравају на „заслуге“ оних који овом земљом руководе управо за садашње стање. Те „заслуге“ ваља јасно назначити и идентификовати оне којима исте припадају.

Јер, наша земља представља готово јединствен пример испољавања неких специфичних парадокса развоја модерног друштва, какве није показао развој ни једне друге ни социјалистичке ни капиталистичке земље.

Први парадокс, на који желим да укажем, јесте то да је изражен током двадесетпет година формално — организациони динамизам уз истовремену статичност персоналне структуре, на начин и у размерама каквих није било нигде у свету. Док су уставне промене искрсавале по једној „инерцији убрзања“ (први Устав 1946, Уставни закони 1953, други Устав 1963, првих 20 амандмана 1967, садашњи Нацрт нових 20 амандмана и већ наговештено доношење трећег устава). и непрекидно предузимање разних реформи на свим нивоима и у свим областима организовања — непрекидно се задржавао у основи исти персонални састав, нарочито у доминантним пунковима државне организације и највишим форумима (промене су настајале углавном само због политичког фијаска или смрти појединаца). Окоштала и петрифицирана персонална структура није ни једном ни уздрмана ни порушена друштвеним токовима који, иначе, избацују на површину доиста нове људе, позване и дорасле да решавају нове историјске задатке. Симптоматично је, на пример, да је министар за Конституанту, тј. приликом доношења првог Устава 1946. године, давао нам објашњења и поуке о свим каснијим уставним променама и да је он, такође, дао опширан и досадан реферат о садашњим уставним променама, што, свакако, постаје куриозум у развоју светске уставности.

Други парадокс, на који подсећам, јесте то да је више дејством објективних околности него субјективним ангажовањем истакнут велики идеал самоуправљања, али да је постао један од најпогоднијих инструмената политичко-идеолошких манипулација чак и оних снага које, очигледно, нису историјски дорасле да буду његови аутентични тумачи и носиоци. Самоуправљање је, зато, постало подесна парола, обична фасада доминације моћничких бирократских група које привидно друкчије владају — отворено говорећи перфидније — него централистички уобличена бирократија.

Трећи парадокс, који привлачи општу пажњу и готово запрепашћује, јесте укупност међунационалних односа у Југославији. После двадесетпетогодишњег истицања успешног решења националног питања као основне тековине револуције и послератног развоја, присуствујемо спектакуларној потпуној ревизији званичне политике и идеологије. Под смишљеним притисцима центара политичке моћи само једне републике — који су добили и добијају очигледну благонаклоност највиших центара политичке моћи — отворена су широм врата национализму као најважнијој „платформи“ реконструкције социјалистичке Југославије. Заједно с тим, што је и разумљиво, потекао је и мутан талас национал-шовинизма који својим размерама неминовно изазива претеће последице и тамо и на другим странама. Истовремено, међутим, присуствујемо једној чудној дефанзивности у дру-

гој републици, заснованој на осећањима малтене апсолутних кривица за историјске токове у стварању југословенске заједнице не само после првог светског рата већ и у народноослободилачкој борби и током изградње социјализма. Узбуркала се многонационална Југославија, изашле су на сцену најразличитије снаге, пробуђене су свакојаке страсти, систематски се трује атмосфера, продубљују јазови, заоштравају спорови. Иако је свима јасно да све то води у веома опасном правцу — с обзиром на искушење добро позната искуства у недавној прошлости, званична политика нема јединствене принципе за целу земљу, исти проблеми се различито третирају, преовлађује дневно-политички прагматизам. Очигледно је да у таквим околностима уопште не може уследити даље усавршавање међународних односа, а још мање се може очекивати да ће бити задовољени стварни интереси свих народа и народности.

Четврти парадокс, невероватан због далекосежности последица, огледа се у смишљеној оријентацији на изневеравање неких битних тековина изведене револуције и социјалистичког развоја југословенске заједнице. Не треба много политичке мудрости да би се видело да све води не само слабљење већ и разбијање југословенске заједнице, а самим тим стављању у питање интегритета и опстанка и целине и њених делова — република, у најбуквалнијем смислу. Отворено заговорништво конфедерализма означава, у ствари, можда први пример у историји једног очигледно ретроградног кретања, са извесношћу да данас — сутра добије уставно-правно уобличење, а самим тим припреми касније, можда, најтрагичније облике разрешавања неизбежних конфликта. Зар није јасно да шест посебних „националних држава“ на тлу Југославије, „повезаних“ првенствено латентним и отвореним супротностима и сукобима може створити само несносну нову „заједницу“, гору од сваке друге?

Пред тим парадоксом, пак, морамо с оправданим огорчењем да упитамо: ко је тај ко у овој земљи узурпира себи привилегију, без обзира на место и заслуге у досадашњем развоју, да се игра не судбином земље Југославије већ судбином појединих нација и народности? Ко је тај ко у овој ситуацији није дорастао да понесе бреме историјске одговорности, да не гледа стварност отвореним очима, да овакве ствари приказује као апсолутну политичку мудрост?

Одговори нас воде, наравно, политичким врхушкама и Југославије и свих република, које су огрезале у бирократизму, отуђености и бескрајној експропријацији власти. Те врхушке се, очевидно, осећају толико безобзирним да неће или не могу ништа уважавати што представља виталан интерес маса, народа и народности. Само тиме се може објаснити један геронтократски приступ у садашњим уставним променама. У првом плану се налази брига за „уставноправно гарантовање“ властодржачких позиција, за нову прерасподелу пунктова политичке моћи у свим форумским структурама, за обезбеђење против свих евентуалности и неочекиваних обрта. Смештене у бусије „националних држава“ бирократске врхушке, и поред трајних сукоба, обједињују се истоветним тежњама за одржавањем на власти, па чак и у врху сада већ одиозне југословенске заједнице?!

Такав приступ потврђују и стална и отворена упозорења упућена јавности и масама од стране бирократских врхушки да народ ове земље (да-

кле, све нације и народности, сви грађани) мора прихватити и покорно уважавати закулисне договоре и споразуме политичких врхушки, да је то једини пут „самоуправног“ извршења уставних промена. Геронтократска визија садашњости и будућности готово сасвим елиминише сва стварно витална питања средњих, младих и најмлађих генерација. Уместо да управо те генерације, самоуправљачким методима, пуним учешћем радничке класе, радних људи и свих грађана, решавају питања своје будућности, да сами одређују своју судбину — препуштене су нагодбама оних којима свакако није више стало, по сили природних закона, до перспективе ове Југославије и ових република него генерацијама пред којима је будућност. Јер, фатални промашаји, који се данас чине, не могу погодити никог другог до садашње средње и младе генерације.

Због свега тога, сасвим је прозирна политичка игра која се заогрће плаштом тзв. уставним амандмана. Без обзира какви су, сви видљиви и невидљиви аранжмани јесу и морају бити само допунско извориште нових тешкоћа које ће погађати обичне људе ове земље. Зато, чак и умерени песимисти могу очекивати и несагледиве и катастрофалне последице, можда, ускоро или даљој будућности. Нажалост, нема разлога за неки оптимизам у оквирама планираних уставних промена.

Али — и то је најважније — тешко је поверовати да су сви наши народи и народности потпуно заборавили трагична искуства даље и блиске прошлости, да нису усвојили сазнање о својој судбинској повезаности, да нису четвртвековним напорима у изградњи социјализма много више цементирали и републичку и југословенску заједницу но што су то на свом нивоу и својим начином учиниле политичке врхушке, да не схватају елементарну истину о примарности социјалних питања (а не националних и других којим се смишљено манипулише да би се одвратила пажња маса), да егзистенција и перспектива свих — ипак — лежи у развијању што више социјализма и што више демократије, али и што мање властодржачког апсолутизма бирократских врхушки. Утолико масе не могу своју обичну логику заменити логиком политичких врхушки, која је тако изразито и неславно уткана у творевину названу ј уставним амандманима.

Др Вера Петрић: РАЗВОЈ ИНТЕГРАЛНОГ САМОУПРАВЉАЊА ЈЕДИНА МОГУЋНОСТ НАПРЕДКА И ОПСТАНКА

Савремени уставни проблем Југославије и основна идејно-политичка оријентација за његово разрешавање, садржана у предложеним амандманима, израз су акутних проблема нашег друштвено-политичког живота и у својој суштини, у битним одређењима и правцима инаугурисане акције, отварају нове реалне могућности даљег осамостаљивања нације и народности и то једино путем даљег јачања утицаја и моћи непосредног одлучивања радних људи и радикалније демократизације читаве политичке структуре у нашој земљи.

Без обзира да ли смо задовољни и да ли објективно можемо бити задовољни конкретним решењима, сигурно је да уставна реформа није „из-

мислици” политичких врхова и повлашћеног слоја политичких руководи-лаца, већ је неопходност, условљена досадашњим економским, социјалним, политичким и културним развојем нација и народности, односно радних људи и грађана читаве наше земље. Разуме се, бирократско-етатистичке снаге у свим слојевима наше политичке структуре покушавају на свим пунктовима политичке моћи да зауставе или у већој мери закаче следеће процесе: прелаз од парцијалног у интегрално самоуправљање; сазревање самоуправљања од ембрионалних и релативно примитивних у високо развијене системе и ефикасније садржине; да успори растућу, али још увек нејаку друштвену моћ радних људи; да преображај етатистичке у самоуправну политичку структуру задржи, негира идејно-политички мајори-зира на општинском, покрајинском и републичком нивоу, заогрћујући се партикуларизмом, регионализмом или национализмом.

По несумњивим тенденцијама развоја радни људи све више морају постати преовлађујућа политичка структура и одлучујући фактор политичког одлучивања унутар сваког националног колективитета, па и у међунационалним односима.

Према томе, стварају се предуслови да се све више превазилази потреба посебног политичког представништва нације, оличеног у политичким форумима република или покрајина и да се база нације, тј. радни људи, њихове радне асоцијације и комуне реализују као једини стварни, одлучујући и неоспорни носилац и представник нације и њених интереса.

На тој основи настаје нов систем међунационалних веза радних људи и њихових асоцијација за које данашња федеративна државна структура не само да није једини „посредујући” канал, већ постаје уско грло за нарасле потребе и обиље различитих садржаја и облика међусобног вољног демократског удруживања и повезивања, узајамног помагања и прогресивног утицаја, договарања и усклађивања личних, групних, регионалних и националних интереса, тј. свестранијег и дубљег друштвеног интегрисања.

Превазилажење фикције јединства кроз државу, реалношћу друштвене заједнице, националних и других интереса могуће је постићи само радикалном самоуправном трансформацијом економских, социјално-политичких и културних односа, односно ослобађањем друштва и нација од подређености осамостаљеној, ауторитативној политичкој сили и њеним непосредним носиоцима, ослобађањем рада и подруштљавањем политике.

Чини се да се у томе састоји суштина и историјски значај савремених политичких и уставних промена. Реаговати на ове токове искључиво или претежно са апстрактних националних позиција, објективно значи усмеравати развој уместо у правцу класне трансформације у национализам; уместо у правцу проширења права и утицаја радних људи у правцу политичког представништва нације у лицу привилегованих носилаца највише државне власти, уместо у правцу самоуправне трансформације глобалне друштвене организације у правцу савезног, републичког, покрајинског или општинског етатизма и централизма.

У нашим условима данас ослобођење и осамостаљивање нација не може да буде ништа друго сем предуслов, пут и начин ослобођења и осамостаљивања радних људи и њиховог конституисања у самостални и

одлучујући субјект политике и друштвеног напретка, јер су националне слобода само најшири друштвени оквир за остварење других, пре свега социјалних и политичких слобода.

Национална права појединаца и група, па и читавих националних колективитета не реализује се само на глобалном плану националне републике, већ у друштвеном бићу базичног продукционог односа, у свакидашњици живота и рада, без обзира где ко и са ким живи, ради и ствара.

Интегрално самоуправљање и самоуправно интегрисање друштва је једини могући реалан и перспективан излаз, основ свестраног друштвеног прогреса наше многонационалне социјалистичке заједнице. На овим питањима и проблемима води се данас одлучујућа битка. У разрешавању суштинске противуречности између моћи централизоване државе и снаге, ширине самоуправљања и његовог система и јесте основни идејно-политички садржај уставних амандмана.

Због тога су самоуправни субјекти прихватили у начелу амандмане. Ток досадашње стварне и стваралачке дискусије показује да поједина решења неће добити подршку. Међутим, одбацити амандмане у начелу и са омаловажавањем, објективно значи побећи са попршта борбе за хуманије односе, слободу личности, радних асоцијација и нација, па и интереса српског народа у целини, а посебно социјалистичке Републике Србије као сложене федералне јединице СФРЈ.

Националистички иступи се јављају око и у централистичко-статистичким пунковима политичке моћи у различитим видовима: као покушај увођења старих националистичких теза у идеолошки програм самоуправног социјалистичког друштва, затим као политичка провокација, или као одбрана „сопственог“ национализма, а и као националистички утук на „туђи“ национализам најзад као „брига“ за судбину „своје“ нације.

Супарничка борба, без обзира којих и колико национализама објективно води поделу национализма и самим тим затвара перспективу и зауставља напоре за самоуправну трансформацију друштва. На један националистички испад реаговати на исти начин и покушавати да се тај садржај наметне као основни савременом политичком тренутку враћа наш развој у границе и окове грађанског друштва, или га задржава у оквирима бирократске логике политичког развоја.

Лењин је давно тврдио — што више демократије, то више националних слобода. Самоуправна социјалистичка демократија једини је излаз и стварна могућност да се интереси радних људи, удруженог рада и интереси нација и народности стопе у јединствен интерес и правац друштвеног прогреса.

Као и све друге нације и Срби у овом преображају могу и дужни су да нађу и демократском друштвеном акцијом остваре сопствени интерес. Он се свакако не може тражити у захтевима за територијалним и државним интегритетом српског народа, јер то не дозвољавају историјски, етно-географски политички и други услови живота српског народа у СФРЈ. Такви политички покушаји воде у савезништво са снагама друштвеног регреса, у изолацију српског народа, што је данас у свету кобно и за веће нације од српске.

Међутим, интереси српског народа у целини и посебно Социјалистичке Републике Србије могу се далеко животиње формулисати на плану друштвеног прогреса.

Истакла бих следеће елементе:

1. Борба за политички јаку, самоуправну, несврстану социјалистичку Југославију засновану на равноправности и слободи, тј. моћи непосредног утицаја радних људи на политички живот и међунационалне односе, што осигурава безбедност југословенске социјалистичке заједнице, њен свестрани друштвени прогрес и пуну националну равноправност оних делова српског народа који не живе у оквиру социјалистичке Републике Србије.

2. Демократизација политичког система и самоуправно организовање СР Србије на основи деетатизације републичког, покрајинских и општинских центара, односно њихово претварање у демократске друштвено-политичке заједнице, што омогућује продубљивање интернационалистичког савеза српског народа са народностима у саставу СР Србије и обезбеђује доминацију интереса радничке класе и радних људи.

3. Ослобођењем од савезног етатизма и економско политичких притисака који су до сада чињени према Републици и њеним народима СР Србија стиче већу могућност да изрази своје интернационалистичко друштвено биће и да се у пуној мери сопствених моћи посвети решавању основних проблема свог прогреса, међу којима су: економско-социјални развој и рационална инвестициона политика; научно-технолошки прогрес и економско-производна и друштвено-политичка интеграција; интегрално и ефикасно самоуправљање, укључујући и скупштински систем; радикална промена квалификационе структуре, људских потенција удруженог рада и свестрано јачање друштвене моћи радних људи.

Стога је изузетно важно да се у текућој дискусији посвети пажња уочавању непосредних и перспективних интереса СР Србије на основама несумњивих тенденција и неминовности савременог друштвеног прогреса у нашој земљи.

Др Стеван Борђевић: О ИЗБОРУ ПРЕДСЕДНИКА РЕПУБЛИКЕ ПО АМАНДМАНУ XXXVI

Предмет мог излагања биће Амандман XXXVI који се односи на могућност избора Јосипа Броза Тита за Председника Републике и поред новопредложене институције Председништва СФРЈ.

Већ више од три деценије име Јосипа Броза Тита исписано је на застави југословенског револуционарног покрета. У остварењима и искушењима југословенских народа уткан је његов живот, мисао и допринос. Навешћу нека од тих достигнућа, нама свима добро позната:

Организационо и идејно јачање Комунистичке партије Југославије у годинама пред други светски рат и њена припрема за судбоносне дане који су наилазили.

Народноослободилачки рат од 1941. до 1945. године и његове тековине; стварање Федеративне Народне Републике Југославије.

Допринос борби за равноправне односе између социјалистичких земаља и одбрана независности наше земље.

Увођење и почетак развоја радничког самоуправљања у Југославији.

Радикална промена у положају државне безбедности у друштвено-политичком систему наше земље; развој људских слобода.

Свакако да ће историја можда додати овоме још нешто, као и проценити околности и услове у којима је ово постигнуто, као и дати праву оцену мере и димензија личног доприноса, али и доприноса у томе осталих сарадника, Савеза комуниста, а пре свега народа Југославије.

У Уставу од 1963. године, у члану 220. став 2. имамо следећу одредбу: „За избор на положај Председника Републике нема ограничења за Јосипа Броза Тита”. Иначе, у првом ставу истог члана предвиђена је могућност највише два узастопна избора од по 4 године за ову функцију. По мом мишљењу ова одредба, тј. став 2. овога члана значила је узмак демократске југословенске јавности, Савеза комуниста Југославије и највиших југословенских руководицаца. Она је политички цењено неоправдана, правно неодржива. Њена садржина је несагласна духу самоуправног друштва у Југославији, које је Устав инаугурисао, развијао и утврђивао. Она је супротна освештаном демократском уставном начелу да су сви грађани пред законом једнаки. Можемо рећи да су овакве одредбе у уставима изузетно ретке, и више од тога, не тако добро примљене. С друге стране, испуштена је шанса да се и овде примером покаже да Устав подједнако обавезује све.

Полазећи од историјске улоге Јосипа Броза Тита, Амандман XXXVI даје могућност Савезној скупштини да га на предлог скупштина република и покрајина изабере за Председника Републике за време од пет година. Установа Председника Републике се у уставном систему оставља и даље важећом, да би се досадашњи Председник Републике поново изабрао за Председника, мада она, сама по себи, није у складу са замишљеним и предложеним Председништвом СФРЈ. Престајањем пак важења овог XXXVI амандмана, што се временски не одређује, Председништво СФРЈ преузима права и дужности Председника Републике.

Могу се наћи вишеструки разлози за овакво, превасходно политичко решење. Амандман XXXVI у свом првом ставу то изричито набраја. С наше стране можемо ту додати и одређени коментар. Полази се од тога да је личност Јосипа Броза Тита материјализована у резултатима наше народноослободилачке борбе, нашег досадашњег развика у целини. Она је, да се тако изразим, генерално узевши, инкарнација тог покрета, нераздвајно везана са хтењима и надањима југословенских народа. Досадашњи његов ауторитет у земљи и иностранству је велики. У свету се Југославија поистовећује са његовим именом. Све спољне рачунице на рачун даљег постојања југословенске државе за време док је он на челу југословенске државе су и при самој помисли осуђене на пропаст. Иако је јасно да нови услови траже свуда промене, па и на самом највишем врху, његов избор се сматра сам по себи разумљивим, једном речју, оставља се њему да сам оцени када је време да уступи место другима. У времену наших потешкоћа и неизвесности обични људи верују да ће договора и јединства бити бар лок је он присутан.

Међутим, мора се такође рећи да се сада много чешће међусобно разговара о опортунитету овог поновног избора. Све ово пак не износи се јавно, ова тема је и даље табу тема за јавност.

У вези са овим амандманом изнео бих следеће:

Прво, не искључујем могућност да се у оквиру једног политичког покрета објективно могу давати оцене о савременицима који су на власти. Али бих пре свега избегао да се то чини у уставном тексту. Историји припада то право да цени историјске заслуге појединаца. Понављам, нисам уверен да је то место баш у Уставу. Уставне одредбе морају бити изнад личности.

Друго, имам утисак да је ово задржавање и самих изгледа на промену на самом врху државе, хтело се то или не, објективно успорило остало нормално обнављање кадрова у деценију шездесетих година, да би се тек пред IX конгрес и на самом IX конгресу СКЈ учинио најзад нужан корак. Али, то успоравање нормалних промена имало је још како одраза на рад у органима у федерацији, републикама и у комунaма.

Треће, у вези са овим што сам говорио напред, мислим да се већ пуну деценију налазимо у друштвеноекономским условима у земљи, у фази технолошке револуције у свету, када је више него потребан сконцентрисан рад да се одговори теоретски и идејно на ове нове појаве. Понуђена решења су парцијална и не задовољавају потребе тренутка. Бележимо често неуспехе у економским реформама, хипотека погрешних ранијих потеза нас притискује. Шездесетих година смо бучно на основу статистике Уједињених нација прокламовали да имамо највиши раст привреде у Европи, и шире, мада је тај раст био привидан, а праве резултате беремо сада: велики кредити и дугови у иностранству, расцепканост и неинтегрисаност предузећа, рад подигнуте индустрије са далеко мањим капацитетом него што је то могуће. А овом стању добрим делом су допринели пре свега политички врхови и недостатак јасних визија о стварним нашим потребама и могућностима данас у свету.

Четврто, постоје такозвана стечена права, да се тако изразим, везана за Брионе и саму личност Председника Републике, до којих јавна дебата не досеже. Мислим на целокупни склоп околности, у којима наша јавна критика не може реалније и објективније да цени наше успоне и слабе тачке.

Постоји већ дуго година велика концентрација функција и моћи у једној личности, што истовремено омогућује јединствени правац политике. То је иначе добро, али то има и своје наличје. Има арбитерности, не дају се одговори на сложена питања данашњице. На једној страни жели се самоуправно друштво, а на другој сам врх није подређен том самоуправном друштву.

Такав свет за себе радне масе Југославије не могу да прихвате. Тешко је, на пример, оправдавати потребу за одржавањем седница, форума или било којих других тела на Брионима. Само место није битно, већ је битно то што се ствара једна посебна атмосфера у вези с тим.

О свему овоме требало је говорити приликом доношења Устава 1963, као и приликом поновног избора Председника Републике 1967. године. Али, мора се признати да тада није било погодне атмосфере за овакав разговор.

У вези са нашим данашњим стањем, рецимо, тешко је примити оцену како је наш менталитет такав да смо се споречкали, као што је изјављено на једном недавном скупу. Мада је то, може се рећи, речено узгредно, ипак никоме и не пада на памет да подвргне критици једну такву оцену, што није тешко, јер сувише боде очи. Ради се нормално о много дубљим разлозима.

Има различити призивак на пример у оцени каква треба да буде дискусија о уставним амандманима у року од десетак дана на два највиша форума — на Председништву СКЈ и Савезној конференцији ССРНЈ. Сигурно је да такве критичке примедбе могу да се дају и за многе друге ствари у нашој прошлости и сада.

На крају бих закључио.

Прво, сигурно је да све ово није од кључног значаја, нити је оно битно о чему би требало говорити на овоме месту. С друге стране могуће је, с обзиром да немамо увид у целокупност односа у земљи као и у свету, да је ово даље задржавање функције Председника Републике нужно, у чему ја не делим мишљење, те да представља реалан државнички потез, а да промене ради промена не треба вршити.

Друго, за мене је нормалније да Председништво Социјалистичке Федеративне Републике Југославије почне да функционише одмах у својству колективног представљања СФРЈ. Ако је предлог добар и изражава наше политичке, историјске и економске околности, оно ће добро функционисати. Није нужно да се уходава. Извесно задржавање ових промена има негативну страну у неизвесности, у ишчекивањима. Има се утисак да се нешто хоће што више да продужи, да овековечи, а треба веровати у то да покрети налазе излаз суочени са стварношћу, да нови услови дају нове људе који се са много више одговорности прихватају да даду свој допринос у новим историјским периодима. То исто важи и за народне масе када се осете одговорним за своју сопствену судбину. Уосталом, познато је да утицај појединаца има и своје границе. У нашој конкретној ситуацији могло би се и са функције Председника Савеза комуниста Југославије утицати на ток развика.

Треће, мислим да је била својеврсна шанса да се 1963. године, а и сада, да један допринос о односима вођа, руководећих људи, партије и народа у социјалистичким земљама. За сада, уколико нам је познато, смена највиших функционера у социјалистичким земљама је уско везана са променом курса у партији и израз је конфликтних ситуација, сем у случајевима смрти или болести. У листу крупних потеза могао је да се упише и овај о нормалној демократској смени. Она ће бити само потврда јачине система и само тако би се могла тумачити. Истовремено то би био допринос за међународни раднички покрет, а нема сумње да се у модерним и развијеним друштвима на Западу, уколико би социјализам побеђивао, не може ни помислити да би поједине личности могле остајати тако дуго на власти. А ја мислим, да ми имамо услова да наше југословенско друштво процењујемо и са тог становишта, тј. да желимо да оно буде модерно, демократско, социјалистичко друштво.

Др Михаило Бурић: ОДГОВОР ЛАЖНОМ СВЕДОКУ

Мораћу да прекинем овај наш маратонски и помало већ драматични солилоквиј једном полемичком упадицом. То може унети неко освежење у ситуацију у којој се налазимо, али надам се не и неозбиљност. Можда би то могао да буде почетак друге серије ових наших састанака.

Не желим да полемишем с друговима Печујлићем и Вацићем, који су данас поменули моје име осврнувши се на моје излагање од прошлог четвртка, иако бих, разуме се, имао да кажем много шта и њима двојици, поготово овом другом, који, на жалост, многе ствари није разумео. Да сам ја на Вацићевом месту, пре бих се питао како то да један човек таквих, поменутих, струка мисли баш тако како мисли, него што бих се одмах самоуверено ограђивао од његовог гледишта. Јер није ствар у томе да ја сводим данашње наше неприлике на једну, националну димензију, већ ја само откривам то свођење, ја само показујем да је садашња националистичка помахниталост најнижа, најжалоснија тачка срозавања овог друштва. Нисам ја ништа свео на једну димензију, већ су то учинили други, пре мене и независно од мене. Моје указивање је, заправо, протест против тог свођења. Али, то није оно због чега сам се јавио за реч.

У ствари, полемисаћу с једним говорником који ме је на прошлом састанку оклеветао не поменувши моје име. Тај говорник се зове Јанковић.

На прошлом састанку нисам инсистирао на томе да одговорим Јанковићу и одбацам од себе његове инсинуације. Сматрао сам да је друг Стојановић углавном рекао све што је потребно, па нисам хтео да придајем превелику важност човеку који је у свом животу заступао тако различита мишљења и прихватао се тако различитих служења. Међутим, разговори што сам их јуче и данас водио с неким колегама уверили су ме да сам погрешно што нисам одмах узео реч. Изгледа, наиме, да су неке ствари овде остале нејасне у вези с том Јанковићевом инсинуацијом.

Разуме се да ја не сматрам за потребно да се браним и доказујем да нисам националист. Верујем да многи од вас, ако не сви, добро знају моје основно животно опредељење и да су у оном излагању од прошлог четвртка видели управо потврду тог мог основног опредељења. Само човек без трунке свести и савести може назвати националистичким протест против национализма, само човек без трунке историјске одговорности може назвати штетним и опасним указивање на нужност политичког односно државноправног повезивања српског народа у ситуацији у којој се подижу државне границе између његових појединих делова. Не знам хоћемо ли се икад ослободити напасти таквог наопаког мишљења. Али, то да је тако нешто уопште могућно, да се тако нешто може јавно казати без икаквих последица, јасно показује да живимо у посувраћеном свету: оно што је нормално, сматра се чудовишним, а оно што је чудовишно, прихвата се као нормално. Но, не бих хтео да даље говорим о беди и притворности данас толико распрострањеног демагошког оптуживања за национализам управо оних који му се супротстављају.

Исто тако, не бих хтео да коментаришем Јанковићево безумно објашњење, заправо правдање усташких злочина. Не знам које су те силе

којима овај човек замишља да може служити таквим накарадним и наказним истрчавањем.

Има само једна ствар у Јанковићевом излагању о којој бих овде хтео нешто да кажем како бих разобличио лажну ученост овог историчара и како нико од вас не би остао у заблуди око тога да је Јанковић тобоже открио некакву слабу тачку у мом закључивању. У питању је лондонски уговор. Да се добро разумемо: ја нисам ништа градио на лондонском уговору. Поменуо сам тај уговор да бих се супротставио неким схватањима која су код нас у последње време веома раширена а по којима српски народ у овом тренутку нема никаквог већег интереса за одржавање Југославије него други јужнословенски народи. Тврдио сам да је српски народ много више заинтересован за ову земљу, па сам, у вези с тим, указао на лондонски уговор да бих вас подсетио на једну занимљиву околност, да бих вам предочио колико је српском народу још за време првог светског рата било стало до ослобођења свих јужнословенских народа од туђинске власти.

Насупрот мојој оцени лондонског уговора, Јанковић је пре неки дан рекао да је лондонски уговор био тајни уговор, да српска влада није знала за њега и да, према томе, није ни могла ништа великодушно одбацити.

У циљу разјашњења, ево неколико најосновнијих појединости на којима раније нисам хтео да се задржавам. Лондонски уговор је закључен 26. априла 1915. и био је, доиста, тајни уговор. Тај су уговор закључили савезници с Италијанима како би приволели Италију да ступи у рат. Али овај уговор није остао непознат српској влади. За њега је она дознала већ сутрадан. Штавише, већ осмог дана после његовог закључења, тачније 4. маја 1915., српска влада је уложила оштар протест код савезничких влада. Листа онога што је тим уговором било нуђено Србији, добро је позната. Из „Енциклопедије Југославије“, ако не већ из неких темељнијих студија, свако се може лако обавестити о томе какве је све одредбе садржавао тај уговор. А великодушност на коју сам упозорио онда кад сам поменуо одбацивање тог уговора, огледала се између осталог или, можда, најпре у томе што српска влада никако није хтела да пристане на припајање Далмације Италији, што су савезници учинили да би придобили Италију. Ни говора о томе да је српска влада хтела да приграби што веће територије како би задовољила неке своје болесне амбиције за поробљавањем других народа, као што је Јанковић накарадно приказао целу ову ствар. Треба ли још да додам да се Независна Држава Хрватска веома лако сложила с тим да Далмација припадне Италији, да је, дакле, једна назови самостална хрватска влада пристала на нешто што српској влади није пало на ум да може прихватити.

Ето то је та не баш сасвим безначајна околност на коју сам у овом тренутку хтео да вам скренем пажњу, просто зато да би се боље разазнало ко овде шта говори и у име чега говори.

(*) Попис становништва 1961, VI, XXIX, 1967.

Др Вера Петрић: О ЈЕДНОМ ПОДАТКУ И ЊЕГОВОМ ТУМАЧЕЊУ

Желим другови да одржим тон који је до сама превладавао у нашој дискусији. Указујем на податак који је овде нетачно изнет у дискусији проф. Бурића првога дана, а односи се на 40 процената српског становништва који живи ван матице или ван територије СР Србије. Једини извор који је могућ и који је нама доступан су публикације Савезног завода за статистику, у којима је приказана структура народности по републикама и у укупности. Срба у СР Србији има укупно 73,1%, што значи да преостали део живи ван територије СР Србије, што би изнело 26,9%.

БУРИЋ:

Ја сам рекао — у ужој Србији.

Ја нећу да улазим у даље збрајање и пребројавање. Бурићево негирање „административних“ граница, и његов захтев за политичким границама или политичким интегритетом и идентитетом Срба би значио поход на границе у целини. Никаква боља решења тиме не би добили, јер и других народа и нација има ван својих матичних република, нпр. 22,2% Хрвата живи ван СР Хрватске, а 77,8% у СР Хрватској.

Да ли можемо не признавајући ове границе њих учинити бољим, велико је питање. Мислим да се може звати у такав поход само онда ако се жели поновити трагична историја коју смо имали, да се жели поново ући у грађански рат и да се жели негирати све што се постигло, у немогућности налажења бољег и срећнијег излаза и решења. Скретање ове дискусије на националистичке позиције уношењем само једног и то нетачног податка, показује довољно шта се оваквим анулирањем постојећих граница жели да постигне.

Друго, у досадашњој дискусији, помињући усташке геноциде, нико се са њима није слагао, нити их је одобравао. То је мој утисак. Само желим да кажем да је у овој земљи било и других геноцида осим усташких. Хоћу да кажем да и овде међу нама има припадника нација које су доживеле тај геноцид. Мислим да четничке злочине и масакр муслиманског становништва ми ни у чему не разликујемо, већ их изједначајемо са осталим који су чињени на тлу Југославије од фашистичких окупатора и квислиншких формација.

Кад је геноцид у питању он је довољно означен, обележен, проучен, оцењен и политички и научно, да би сада, после толико година правила неке разлике међу њима.

Као Српкиња не осећам се погођеном, нити мислим да ико може да се осети погођеним што су се изједначавали такви геноциди. Напротив, сматрам да је снага управо Комунистичке партије Југославије и била у томе да нађе заједничку платформу борбе у ослободилачком рату народа Југославије за излазак из братоубилачког рата и за превазилажење на новим друштвеним основама свих невоља и несрећа у заједничком животу у старој Југославији на основама нетрпељивости и неправедности како социјалне тако и националне. Данас је тренутак, ако се ми већ прошлости сећамо да је бар критички оцењујемо и да извесне поуке из ње извучемо.

*Др Александар Балгић: НЕКА ЗАПАЖАЊА У ВЕЗИ
СА НАЦРТОМ УСТАВНИХ АМАНДМАНА*

Поводом Нацрта уставних амандмана, за сада би се само задржали на извесним ставовима из уставних амандмана XXI, XXII и XXIX. То су ставови који се односе на друштвене договоре и самоуправне споразуме, с једне стране, и надлежност федерације у области уређивања самоуправних и других друштвено-економских односа радних људи у удруженом раду, с друге стране.

1. Друштвено договарање и самоуправно споразумевање односно друштвени договор и самоуправни споразум су две нове правне категорије, односно институције које се уводе у наш уставно-правни систем, као регулативни инструменти који одговарају развоју нашег самоуправног друштва и тенденцији одумирања државне законодавне интервенције у одређеним областима друштвеноекономских и самоуправних односа, заснованих на друштвеној својини и удруженом раду.

То се изражава и у Нацрту уставних амандмана, нарочито амандманима XXI и XXII, у којима се уставно-правно друштвени договор и самоуправни споразум утврђују као средство за уређивање друштвено-економских и самоуправних односа удружених радника у своје радне заједнице. С друге стране, треба додати да већ данас Основни закон о радним односима (чл. 4) и републички закон о радним односима (на пр. закон о радним односима СРС и закон СРБиХ (регулишу делимично самоуправни договор односно самоуправни споразум (не и друштвени договор).

Према томе, начелно, не би се имало шта да примети Нацрту уставних амандмана, у погледу постојања, установљења и потврде друштвених договора и самоуправних споразума.

Међутим, чини се да би се могло истаћи следеће запажање. У нашој правној теорији, законодавству и пракси недостаје један општи став (правни документ) у коме би начелно и оквирно али на систематски начин и у целини била обрађена и утврђена основна решења по кључним питањима у области друштвеног договора и самоуправног споразума као правних института за уређивање (нормативно) међусобних односа удружених радника. Отуда, могла би се прихватити сугестија да би у текстовима амандмана XXI и XXII (или у посебном амандману) требало издвојити ставове о друштвеном договору и самоуправном споразуму, као општим институцима за уређивање самоуправних и других друштвено-економских односа радних људи. Тако би се у тим посебним ставовима могли наћи основи и елементи: за појамно разликовање друштвеног договора и самоуправног споразума, за одређивање предмета и садржине друштвеног договора и самоуправног споразума, субјеката-учесника договора односно споразума, начела процедуре у закључивању друштвеног договора и самоуправног споразума, за утврђивање природе ових инструмената и за њихово правно дејство (обавезност), последице и однос друштвеног договора и самоуправног споразума, с једне стране, и њихов однос према закону и општим актима организација удруженог рада, с друге стране, као и за још друга питања у вези са овом материјом.

На тај начин би се могла изградити општа и оквирна друштвено-политичка и правна концепција друштвеног договора и самоуправног споразума као специфичних уставно-правних категорија нашег самоуправног друштвено-правног система, са посебним обележјима и местом у овом систему.

У прилог овога могу се истаћи следећи ставови у експозеу Милентија Поповића, председника Заједничке комисије свих већа Савезне скупштине за уставна питања, на заједничкој седници свих већа од 29.III. 1971.: — „уставни амандмани успостављају као битни елеменат за реализацију самоуправних односа — самоуправно споразумевање и друштвено договарање“, који „представљају конститутивне елементе Устава, односно нашег друштвеног уређења“, те „самоуправно споразумевање и друштвено договарање треба да замене државу где год је то данас објективно могуће у систему проширене репродукције и целокупне друштвене репродукције“, што представља и „деетатизацију друштвено-економских односа и живота у целини“.

2. За нека од напред наведених питања могу се наћи извесни елементи или наговештаји решења у предложеним уставним амандманима XXI и XXII, као и у већ постојећим законским текстовима. Међутим, могло би се приметити да би то представљало само делимично, непотпуно или фрагментарно захватање материје из области друштвених договора и самоуправних споразума, а не системско решавање у оквиру свеобухватне обраде ових института. Тако, из предлога уставних амандмана могло би се предпоставити или бар добити утисак да они полазе од друштвених договора и самоуправних споразума као већ утврђених и датих института за уређивање друштвено-економских и самоуправних односа, мада данашњи текст Устава о њима не говори, нити их установљава, а постојеће законодавство садржи само нека решења, и то, углавном, формално-правне природе у овој области.

С друге стране, извесни ставови у амандманима XXI, XXII нису довољно јасно изражени и правно прецизирани у погледу основних елемената и обележја друштвеног договора и самоуправног споразума. Тако у предлогу амандмана XXI, тач. 3, став 3 и тач. 4, став 1, стоји да друштвени договор, којим се утврђује зајемчена висина личног дохотка као и других права радног човека, закључују радни људи у организацијама удруженог рада, синдикалне организације и органи друштвено-политичких заједница, односно да самоуправни споразум о основима и мерилима расподеле личних доходака закључују о томе радни људи организације рада са радним људима у другим организацијама, односно и са синдикалним организацијама или и органима друштвено-политичких заједница. Из текстова ових ставова излази да нема никакве разлике између друштвеног договора и споразума у погледу субјеката-учесника у закључивању ових инструмената. Међутим, из амандмана XXII тач. 1, став 2. може се закључити да самоуправни споразум закључују само радни људи у организацијама удруженог рада, што се потврђује и у тач. 9, став 1, овог амандмана, док друштвени договор према ставу 2, тач. 9, међусобно закључују друштвено-политичке заједнице односно њихови органи или ове заједнице, синдикалне организације, привредне коморе, односно друге опште асоцијације удруженог рада, као и интересне заједнице, што значи без учешћа радних људи у организацијама удруженог рада (у радним организацијама).

Поред тога, из формулације става 2, тач. 1, амандмана XXII могло би се предпоставити да међусобне односе у организацијама удруженог рада уређују удружени радници *само самоуправним споразумом* на основу њихове равноправности. Међутим, према тач. 9, став 1, истог овог амандмана, самоуправни споразум који закључују организације удруженог рада или друге самоуправне организације — обавезују само оне организације које га закључе, односно прихвате. Према томе, за оне организације које нису закључиле или нису приступиле самоуправном споразуму, за њих саме споразум није обавезан, тако да се имају примењивати одредбе статута и других аката ових организација за уређивање унутрашњих међусобних односа у свакој од њих. Отуда, међусобни односи у организацији удруженог рада не уређују се само самоуправним споразумом већ и статутом и општим актима сваке радне организације. Због тога мислимо да би у овом смислу требало формулисати став 2, тач. 1, амандмана XXII.

Отуда, свакако би било препоручљиво да се овај несклад у текстовима отклони, било да се прихвати да у закључењу друштвеног договора и самоуправног споразума суделују као субјекти исти учесници или различити, тј. да се прецизно одреди који су учесници у закључивању друштвеног договора, а који у самом споразуму (овај споразум би закључивали међусобно само организације удруженог рада или друге самоуправне организације).

3. Исто тако, што се тиче обавезности закљученог друштвеног договора, односно самоуправног споразума за учеснике који су их закључили, мислимо да ова обавезност проистиче из самог учествовања у њиховом закључивању, те то није потребно ни истицати. Међутим, поставља се питање да ли друштвени договор може непосредно да обавезује организације удруженог рада, односно друге самоуправне организације у случају ако би га прихватиле. Управо, на који начин оне прихватају друштвени договор: да ли тиме што закључују међусобно самоуправни споразум на основу друштвеног договора, или без овога споразума, путем непосредне примене друштвеног договора.

То је питање односа и дејства друштвеног договора и самоуправног споразума, које није до краја потпуно речено, као што се може поставити и питање да ли се законом може утврдити обавеза организације удруженог рада и других организација да примењују одредбе самоуправног споразума или друштвеног договора, сагласно Уставу односно уставном закону (тач. 9, став 3 и 4. XXII амандмана). Сматрамо да би више било у духу самоуправног система ако би се улога и функција закона на друштини начин изразили, као једна привремена и допунска регулативна мера.

Најзад, извесни термини и појмови у нацрту амандмана XXI и XXII нису довољно одређени и дају повода пракси за различита схватања и тумачења, као што је, на пр., термин и појам „социјална сигурност и стабилност“, и други (тач. 3, став 3, амандмана XXI итд.)

4. Но, што бисмо желели истаћи то је наше запажање да се, изгледа, првенствено даје значај друштвеном договору, па тек онда самоуправном споразуму не само у питањима утврђивања друштвених мерила за расподелу личних доходака већ и у читавој области уређивања међусобних самоуправних односа радних људи у организацијама удруженог рада. Укратко,

слажемо се са већ истакнутим мишљењем да би у овој области требало обезбедити пуно остваривање принципа самоуправног утврђивања односа путем инструмента самоуправног споразума од стране самих радних људи у организацијама удруженог рада, на чијој основи би дошло самостално утврђивање одређених односа у овим организацијама, сагласно већ постигнутом споразуму од стране радних организација. А то значи, да би утврђивање одређених односа путем друштвеног договора, у којима учествују структуре ван организација удруженог рада, требало предвидети само као допунску могућност у случајевима када организације удруженог рада самоуправним споразумом те односе нису утврдиле.

То исто би требало да важи и за случај када се организације удруженог рада не придржавају утврђених норми у самоуправном споразуму (или кад он није постигнут), па долази до интервенције закона. У том случају, истиче се у дискусији поводом ових амандмана, да би закон имао изузетну примену и то привремено док радне организације (у одређеном року) самоуправним споразумом саме не утврде одговарајуће норме у односима које регулишу, тако да би са доношењем самоуправног споразума престајала примена закона.

5. На крају, неколико речи и о амандману XXIX овог Нацрта. У нацрту овог амандмана утврђују се права и дужности федерације и њена законодавна функција, која се по садржини и облику захвата знатно, ако не и битно, ограничава у односу на садашњу нормативну делатност федерације. Наиме, федерација, поред осталог, утврђује и „основна права радних људи у организацијама удруженог рада којима се обезбеђује њихов Уставом утврђен положај у самоуправним и другим друштвено-економским односима”, као и „основна права радних људи ради обезбеђења њихове социјалне сигурности и солидарности” (тач. 3) под 1).

Овде су дата само основна и оквирна овлашћења федерације у области удруженог рада, где спадају свакако и међусобни односи у основним организацијама удруженог рада који настају на основу личног и удруженог рада радника, са елементима *међусобних радних односа радника* које установљава Устав у свом члану 10, који и даље остаје. Отуда, због значаја ових односа, изгледа да би било оправдано да се посебно истакну „међусобни радни односи” као један од битних уставних елемената у области удруженог рада и самоуправних продукционих односа, који су специфични за наш самоуправни друштвени систем.

С друге стране, може се поставити питање да ли појам „социјална сигурност и солидарност „обухватају само основна права из „социјалног осигурања и социјалне заштите” у свом редовном и класичном значењу, или садржи још и друга основна права из радних односа, тј. по основу личног рада, као и основне институте који се односе на лични радноправни статус радника у организацијама удруженог рада, почев од ступања у радну организацију па све до иступања радника из ње. Да ли се ова права могу издвојити као посебна основна права радних људи из система основних права радних људи којима се обезбеђује њихов уставом утврђени положај у самоу-

правним и другим друштвено-економским односима радника у удруженом раду. Сва та права представљају део конститутивних елемената удруженог рада и укупног положаја радног човека у удруженом раду.

Све су то разлози који упућују на закључак да би још једном требало преиспитати одредбе амандмана XXIX у погледу регулисања овлашћења федерације у области удруженог рада и положаја удруженог радника.

Др Драгаш Денковић: ПОТРЕБА ЈАСНИХ КОНЦЕПЦИЈА О ОРГАНИЗОВАЊУ ДРЖАВЕ

Позната је истина да у историји ниједан систем организације државе није ништа друго био него покушај организовања друштва, који је стварно имао само временски ограничен карактер, јер је сваки систем одраз односа друштвених снага који одговара потребама времена и друштвеног развоја. Стога и нема савршених институција за организовање друштва, већ непрестано једне институције замењују друге.

Према томе, не можемо бити догматици ни кад расправљамо о амандманима, нити начелно бити против промена у организацији наше друштвене заједнице, али оно што је неопходно кад се утврђују облици државног уређења и организације друштвене заједнице, јесте одређена и јасна концепција каква се друштвена заједница жели.

Стога се не би смело говорити о федерацији, како то истичу амандмани, а стварно уводити конфедерацију. Тешко је прихватити објашњење да Нацрт амандмана нема у виду ни класичну федерацију ни класичну конфедерацију. То и јесте слабост овог Нацрта, што није концепција јасна, али је изгледа очигледно кад се проучи цео механизам који се предлаже, готово у свим амандманима, да се има у виду улажење у процес преображаја федерације у конфедерацију, али се то не жели отворено да каже. Не видим који би разлог био да се то јасно не каже. Напротив, непрецизност концепције само може допринети новим неспоразумима не само у теорији већ и у практичном политичком животу.

Из материјала који ми је био доступан, сматрам, да је у праву био друг Стане Доланц кад се залагао за организовање новог политичког система који би одражавао модерну социјалистичку државу „која ће стварно бити таква да ће омогућити пуни развитак самоуправних демократских социјалистичких односа у земљи”. Међутим, имам утисак да Нацрт амандмана не даје тај нови политички систем, баш због тога што је комбиновао федерализам са конфедерацијом и скупштински систем са председничким. Ако све републике преко овлашћених представничких органа сматрају неопходним увођење једног или другог система то треба рећи отворено. Под одређеним условима сасвим је могуће и некад потребно уводити онај облик који одговара потребама и развоју друштва. Ако конфедеративни систем одговара осталим републикама под одређеним условима одговара и Србији.

Што се тиче Председништва очигледно је да он није у складу са скупштинским системом и то скупштинским системом који има и Веће

народа. Председништво, какво је предвиђено, уводи стварно председнички систем у коме председника не бира народ. Та је ствар сасвим јасна. Ако се Председништво уводи да би се „створило место где ће се моћи квалификовано расправљати о конфликтним питањима нашег друштва” и ту сам сагласан са гледиштем друга Доланца да би можда био „скептичан у његов успех”. До душе, амандмани су концепирали један политички систем али му је слабост што није јасан. Амандмани су стварно од Председништва створили „у суштини врх новог политичког система”, али је тешко неког убедити да је Председништво, са овлашћењима која предлаже Напрт амандмана, у складу са скупштинским системом. Ту су изгледа у праву они који истичу да такво Председништво има улогу уставног монарха. Очигледно да је и овде потребно да постоји јасан и прецизан систем или скупштински или председнички а не да говоримо о скупштинском систему у коме се Савезна скупштина са Већем народа распушта, ако није постигла сагласност са Председништом. Каква је ту онда улога Већа народа?

Ако се с једне стране смањују овлашћења Савезног извршног већа да би оправдано била већа права република, с друге стране ваљало би да се Савезно извршно веће учини што ефикаснијим органом федерације за надлежност која му је дата. Међутим, за функције Савезног извршног већа амандмани стварно уводе доста компликован конфедеративни поступак решавања. Нико није против договарања, али путем договора се образује и Савезно извршно веће, које за свој рад и одговара Савезној народној скупштини, која има и Веће народа у коме су равноправно представљене и све републике и све покрајине. Према томе, договором образовано Савезно извршно веће, морало би ако већ одговара за свој рад Савезној народној скупштини, добити и овлашћења која ће му омогућити да буде ефикасан орган федерације. Нелогично је имати потпуно поверење у републичке и покрајинске органе а бити неповерљив према савезним органима који одговарају Савезној народној скупштини. Не наводим појединости које отежавају ефикасност Савезног извршног већа јер сам се о томе изјаснио на другом месту, али све ово указује да нови политички систем који амандмани уводе није ни довољно јасан ни до краја изграђен што неминовно мора водити новим теоријским и политичким неспоразумима. То се свакако није хтело.

Што се тиче аутономних покрајина и у радној групи у чијем сам раду учествовао заступао сам гледиште да њихову аутономију треба учврстити, али сам истицао такође, да би ранији први став члана 111 Савезног устава од 1963 године, који је укинут амандманом XVIII, требало поново вратити као начелну одредбу о покрајинама уопште. Према томе, такво гледиште није против покрајина које постоје и за чије се јачање залажемо у Србији већ за равноправни положај СР Србије са осталим републикама. По амандманима постоје две покрајине у Србији и против тих покрајина није нико у Србији, али је очевидно да по амандманима ниједна друга република не би могла образовати покрајине чак и кад би се становништво одређеног подручја изјаснило за образовање покрајина, јер би то било супротно Савезном Уставу и амандманима. Не видим да се такав став слаже са начелом самоуправљања. Из тога јасно излази да република Србија није

равноправна са другим републикама. С друге стране, није тешко уочити да амандмани од покрајина праве стварно републике, што такође знатно ограничава сувереност републике Србије. Ако се од покрајина хоће да створе републике и то треба отворено рећи, како би се у Србији о томе расправљало и одлучило, а не да под видом јачања аутономних покрајина, друге републике стварно од двеју покрајина у Србији, стварају две нове републике у Југославији. Ако се с разлогом мора имати обзира према оправданим интересима народности, тим пре мора се имати обзира и према оправданим интересима српског народа односно поштовати и сувереност СР Србије кад се већ толико и посебно истиче сувереност република.

Из свега изложеног, иако гледамо ствари онакве каве јесу, било би целесходно да се изврше потребне измене амандмана које би обезбедиле скупштински систем и заиста створиле услове за стварање модерне социјалистичке државе и политичког система који ће омогућити пуни развитак самоуправних односа у земљи. То би било у интересу не само СР Србије већ и свих република и покрајина и стварног јачања читаве наше југословенске друштвене заједнице, која је потребна не само нама већ је од користи и као фактор мира и стабилности на међународном плану.

Др Владета Станковић: О СТАТУСУ СПОЉНОТРГОВИНСКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Постоје извесни предлози за постојеће формулације уставних амандмана који доводе у питање не само остварење основних принципа на којима се заснивају ови амандмани већ и извесне тековине нашег досадашњег привредног живота. Задржаћу се, овом приликом, на два предлога ове врсте.

Прво, поднет је предлог да се у тачку 8 амандмана XXII као трећи став, убаци пасус који гласи: „Савезним законом регулисат ће се јединствена начела за оснивање и пословање вањскотрговинских организација на принципима удруженог рада и самоуправљања, међусобног утјецаја са производним и другим организацијама у утврђивању пословне политике, заједничког предузимања ризика и одговарајућег удјела у дохотку”.

Прихватање овог става значило би увођење дуализма у режим и статус организација слободно удруженог рада. Један режим важио би за радне организације уопште, а други, посебан, који би важио за спољнотрговинске радне организације. Овај други режим не само да би довео у питање однос равноправности између спољнотрговинских организација са једне стране и осталих организација удруженог рада, са друге, већ би у постојећој организационој структури нашег привредног система изазвао пометњу, дезоријентацију и несигурност. Да не помињем бројне импликације на међународне економске односе, пре свега, на поверење иностраних партнера према досадашњим пословним партнерима у нашој земљи.

Спровођење у дело „јединствених начела” за оснивање спољнотрговинских организација значило би укидање или реорганизацију постоје-

них предузећа, што би спољну трговину непотребно вратило за неколико деценија уназад.

Привредне организације које послују са спољнотрговинским предузећима могу да бирају партнере, као што је уосталом то и до сада био случај. О условима и начину пословања оне ће се самостално споразумети, примењујући доследно принципе самоуправно организоване привреде, водећи рачуна о заједничком економском интересу и остварењу личних и друштвених потреба појединаца у оквиру организације слободног удруженог рада, као и друштвене заједнице у целини.

Прихватање предлога да се савезним законом регулишу јединствена начела за пословање спољнотрговинских организација, поред наведених недостатака, изражавало би неповерење у способност самоуправних организација слободно удруженог рада да самостално одлучују о својим пословима.

Институције самоуправног споразумевања и друштвеног договора треба извесне појаве монополског или другог карактера, које се могу јавити не само у спољној трговини, већ и у другим облицима привредне делатности, када настану, да сузбијају методама и општеважећим принципима социјалистичког економског система.

Постојеће спољнотрговинске организације, као и организације других врста привредних делатности које су, поступајући по принципима и одредбама нашег позитивног законодавства оствариле високи степен концентрације и централизације средстава друштвене репродукције, биле би на овај начин кажњене за делатност коју су савесно обављале.

Поменута допуна тачке 8. амандмана XXII представљала би и дискриминацију постојећих спољнотрговинских предузећа. Инострани партнери били би фаворизовани на рачун домаћих, јер се истим амандманом иностраним партнерима пружа далеко већа сигурност одредбама става другог тачке 4. која гласи: „Права страног лица на средства која улаже у организацију удруженог рада у земљи не могу се умањити законом или другим актом после закључења уговора“. Међутим, права наших предузећа, предложеним допунама амандмана, била би не само ограничена, већ и ускраћена у извесним областима у односу на могућности и права која су постојала одредбама досадашњих законских прописа.

Реорганизација спољнотрговинских организација изазвала би несигурност која би се манифестовала како у међународним тако и у унутрашњим економским односима.

Инострани партнери, — са којима су ступали у економске односе наши привредници, а којих је из године у годину све више, јер је једна од основних интенција привредне реформе започете мерама од 1965. године била укључење у међународну поделу рада, — губили би поверење у наше организације, а у извесним случајевима претрпели би и губитке.

Унутрашња компонента несигурности, поред осталог, утицала би негативно на будуће интеграционе односе. Интеграциони процеси који све више захватају нашу привреду настају у последње време економским методом самоуправног одлучивања о удруживању, припајању, спајању, кооперацији и пословно-техничкој сарадњи. Привредне организације разних

делатности налазе заједнички економски интерес у удруживању материјалних и субјективних чинилаца привређивања. На тај начин долази до својеврсних комбинација комплементарних делатности из разних моментата привредног живота. Овако настале крупне организације, као резултат жеље радних људи да, остварујући интенције привредне реформе, повећају производност рада, концентришући и централизујући при том субјективне снаге, материјална и монетарна средства, добијају често и спољнотрговинску функцију. Извесне организације настале путем интеграције обједињују у оквиру своје делатности међународну и унутрашњу трговину, производњу, туризам и саобраћај. Каткад имају и своју интерну банку. Ове привредне организације, поред домаћих, обухватају у извесним случајевима и по неколико десетина радних организација у разним земљама света. Измена садашњег режима пословања ових организација не само да би оштетила домаће привредне организације, већ и њихове партнере у иностранству, отварајући на тај начин бројне проблеме, стварајући нове обавезе комплексних субјеката, оштећујући хиљаде радних људи који се налазе у њима, и што је најважније, спутавајући многе организације које желе привредну сарадњу да примене метод самоуправне интеграције.

Дакле, поменуте допуне амандмана XXII нису у складу са основним принципима и карактеристикама привредних односа самоуправног социјализма у нас, са интересима радних људи, као и са положајем, местом и улогом организације слободно удруженог рада у нашој социјалистичкој привреди.

Оспоравајући оправданост предлога да се допуном поменутог амандмана омогући посебно законско решење статуса спољнотрговинских организација не негирамо постојање извесних унутрашњих противуречности које карактеришу привредне односе између трговинских и других организација, већ указујемо да је ово само један од бројних појавних облика унутрашњих противуречности које прожимају све врсте привредних односа, а не само оне који настају са спољнотрговинским организацијама. Ове противуречности пристиичу из робног карактера савремене привреде и њих се није ослободила ни социјалистичка робна привреда. Манифестујући се на један или други начин, непосредно или посредно, оне захватају све врсте привредних односа у мањој или већој мери. Својствене су и природи прелазног периода, и њихово отклањање везано је за јачање метода самоуправног одлучивања привредних организација применом начела солидарности, равноправности и самосталности, без настојања да се решења траже у парцијалним захватима које не креирају они који су у односе ступали добровољно, потпуном сагласношћу својих воља, видевши у томе заједнички економски интерес. Свако друго решење значило би онемогућавање радних људи једне организације да одлучују непосредно и равноправно са радним људима у другим организацијама удруженог рада о пословица у оквиру својих делатности, преко привредних односа које карактерише међусобна зависност, одноворност и солидарност.

Други предлог за допуну постојећих амандмана, који овом приликом желим да размотрим, односи се на начин присвајања девизних средстава. Наиме, истиче се захтев да девизна средства остану на располагању онима

који их стварају. Овакав захтев, на први поглед сасвим коректан, представља површинско и једнострано посматрање сложених проблема дистрибуције у нас. Уколико нека привредна организација самосталном делатношћу, без пословне сарадње или кооперације са другим партнерима, оствари девизна средства, нико јој право располагања на тим средствима неће и не сме оспорити. Међутим, у привредним структурама при производњи сложених производа, чија производња од прве до завршне фазе ангажује већи број разноврсних произвођача повезаних односима комплементарности или при пружању услуга помоћу материјалних добара која су произвеле друге организације, располагање девизама губи површинску димензију. Финални произвођач у тим случајевима неће имати право на укупну масу остварених девиза, већ на део који је сразмеран делу предности укупног производа или услуге који је он произвео.

Сходно принципима самоуправно организоване привреде, проблем дистрибуције остварених девиза оствариће заједничким споразумом све привредне организације које су од прве до завршне фазе учествовале у стварању производа или у пружању услуга. Тиме би се истовремено избегла опасност да извесне привредне организације које користе посебне природне факторе при производњи, односно пружању услуга, користе монополски положај и присвајају једну врсту монополског дохотка. Организације ће остварујући пословну сарадњу и улажући средства у другу организацију имати потребу за девизним средствима често и због тога да би њима подмириле своје обавезе проистекле из вршења припремних и претходних фаза заједничке делатности или за враћање средстава која су од трећег лица позајмљена да би их уложили у организацију која обавља финалне операције или услуге.

Све ово указује на то да проблем дистрибуције средстава у условима остварења привредне сарадње може имати више димензија, те их је једностраним методама немогуће решити. Расподела уопште, па и расподела и располагање девизним средствима, зависиће у првом реду од друштвене организације која настаје у процесу рада, односно у процесу пружања услуга. Присвојена средства, као резултат заједничког рада представљају само један проблем који ће организације слободно удруженог рада, у склопу осталих проблема, решити на начин који њима највише одговара, примењујући при том принципе социјалистичке робне привреде самоуправног друштва.

Данило Баста: НЕКОЛИКО МЕТАУСТАВНИХ РАЗМИШЉАЊА

Пре и изнад свих других, у средиште разматрања треба ставити она питања која се налазе *иза* и *пored* Нацрта амандмана, дакле она која би се најбоље могла означити као метауставна.

1. Већ на самом почетку нашег излагања треба отворено и јасно рећи да свако разматрање било које одредбе из предложеног Нацрта уставних амандмана значи акт *пристајања* и, у извесном смислу, чин *одобравања* једне политике за коју је реч недемократска исцрпне блага, а реч олигар-

хијско-бирокарска недовољно јака да обележи њену суштину (уколико нечега што је суштинско у њој још уопште има). Нико разуман, нико демократски настројен не може прихватити начин на који се покушава да одлучује о судбинским питањима Југославије као државноправне творевине, на који се настоји да решава о судбинским питањима заједничког (или не-заједничког) живота њених народа. Једно изоловано острво, ма колико, иначе, симболизовало будућу шест-острвску политичку праксу, не би смело да буде јавности неприступачно попрште компромисног, елитистичког, магловитог, националног и националистичког „споразумевања” и „договарања” о положају, функцијама и сл. федерације, република, покрајина, општина итд. Које, иначе, друге атрибуте употребити после читања текста Нацрта амандмана?! Смишљени и писани од стране републичких елита, смештених у Координациону комисију и позваних да „усагласе ставове” (уставни термин!), они егзактно чисто и недвосмислено показују да су плод међусобног затезања и попуштања, да су резултат искључиво национално-државних политичких оријентација.

2. Одмах се мора нагласити да питања у вези с предложеним амандманима нису ни у ком случају јуристичка. Тиме се, с друге стране, не жели казати да су она искључиво (или пре свега) политичка. Ни то не би било сасвим тачно. Питања која стоје иза предложених амандмана јесу, у ствари, *историјска* питања овог тла на коме живимо. То је потребно истаћи не само и једино због њиховог значаја, него превасходно и изнад свега због далекосежности (= опасности) решења која нам се нуде. Јер, разбијање једне државе на шест нових, покренуто (да ли смо у то сасвим сигурни?) жељом за равноправношћу и чистим салдо-контом, а, међутим, изазвано разобрученим и слепим национализмом, чији се размах на свим странама тек може очекивати, враћа нас на страсти прошлости и затвара нам видике будућности, нагриза нас, одељује нас, уништава нас.

3. Лицемерно протураној идеји о националној и сувереној држави, за којом неки толико теже, као неопходном и најзад пронађеном оквиру и правој и богомданој средини развитка самоуправљања и социјализма, мора се одговорити тако што ће се рећи да она само исказује *грађанску* или, тачније, *предграђанску* ситуацију у којој се налазимо. Идеолошки вербанizam којим се национални лидери тако обилато служе није, на сву срећу, у стању да застре и прикрије огољени грађански фактицитет нашег политичког и економског живота.¹⁾ Целокупна ситуација која је створена у нашој земљи — а Нацрт амандмана је само њен израз — мора се назвати њеним правим именом — историјском кризом заједничког живота у југословенском политичко-правном оквиру. Нацрт амандмана је само покушај *излаза*, одн. *покушај* излаза из ње, а не и њено темељно решавање. Само, ту је чињеницу потребно отворено признати. И не само ту чињеницу него и консеквенције које из ње произлазе.

4. Данас се коначно мора узети за извесно да они људи у највишем руководству ове земље, који су били највећи протагонисти и заговорници идеје самоуправљања, ту идеју никада до краја искрено нису желели. Поред других момената, не би се друкчије могло објаснити вертикално успостављање једне партијске и државне структуре углавном непокретно-

-затвореног типа. Стојећи и кријући се иза самоуправне маске, она је своје право лице показала тако што није дозвољавала чак ни „кретање елита“, већ једино кретање и размештање *унутар* елите, или, пак, одстрањивање из ње. До сада је овај врхунски слој имао само једну државу да се по њеним функцијама и лукративним местима распореди по начелу *summi quique*, дакако, потпуно изокренутом. По свему судећи, ускоро ће имати шест таквих држава. Ништа не стоји на путу да се укаже на политички, идејни и људски крах великог дела једне генерације која није дорасла тежини историјских задатака пред којима се нашла, али чијој је тежини и сама много допринела. Тиме се на дневни ред поставља и питање њене одговорности, не само политичке, него историјске и људске.

5. Не би се могло, као што се не би ни смело рећи да смо у свеобухватну кризу доспели тек од скора. Временски гледано, она траје већ годинама. Своје најпотпуније манифестационе облике она је имала у бројним радничким штрајковима за последњих десет година, као и у демонстрационом покрету студената 1968. године. Званични политички чиниоци, на првом месту СК, нису до данас били у стању да прихвате тежње ових социјалних групација које су једине (биле и остале) способне да буду интегративни елементи сада већ дезинтегрисане земље. Радним људима се провидно и борнирано нуди (и остварује) вулгарноматеријалистичка идеологија животног стандарда. Тако се обелодањује скривена тежња ове идеологије — одстрањивање радника из сфере политике и њихово елиминисање као политичких субјеката. С обзиром на његов социјални састав, као и на његову политику, може се оправдано поставити питање о томе да ли је СКЈ још увек (и уопште) радничка партија. Није ли се он, у тренутку када је унутар себе дозволио национализам као политичку позицију, коначно одрекао радних људи? Разуме се, ништа, осим фарсе, не може значити додавање речи „класно“ уз реч „национално“, поготово с обзиром на један милион радних људи у иностранству. Мора се признати да је СКЈ, као одлучни и одлучујући чинилац у нашем друштву, историјски одговоран за национално-државно разједињавање Југославије, за надомештање фактичке политичке обесправљености радника њиховом националном припадношћу. Ма шта о њему мислили, ово је један од битних момената који стоје у позадини предложених амандмана.

6. Није искључена, већ, штавише, вероватна могућност да предложени Нацрт уставних амандмана буде прихваћен; ако не у целини, а оно сигурно у основи. Та је могућност блиска своје остварењу због тога што су средства политичке манипулације изванредно моћна и ефикасна. Отуда постаје очигледно да су у постојећој ситуацији гласови и разлози разума од непроцењиве важности. Ти гласови и разлози могу и морају долазити од стране критичке интелигенције. Она је данас одговорна пред значајем и висином свог позива, пред истином за коју се бори, али и пред народом

(1) Колико је оно грађанско, заправо буржоаско, наш историјски ниво, показују и речи које се свакодневно употребљавају. Тако нпр. термини „капитал“, „републички капитал“, „финансијски капитал“, „увоз капитала“, „пласирање капитала“ и сл. одлично изражавају саму суштину нашег филитарско-грађанског живота, без обзира што их тако самоуверено-марксистички употребљавају управо они који још увек верују да су социјалисти или, чак, комунисти.

из кога потиче, пред његовим историјским интересима. Утолико, супростављајући се стихији једне фаталне политике, критичка интелигенција мора отворено предочити последице до којих ће доћи могућим прихватањем овог Нацрта. Како је, међутим, о томе већ било довољно речи, како су наши ставови не само „усаглашени“, већ скоро у потпуности јенодушни, то о томе није потребно још једном говорити. Треба још једино додати да у пресудним моментима последњу реч увек има народ једне земље. Можда још није све изгубљено.

*

*

*

САСТАНАК ОГРАНКА НАСТАВНИКА СК О УСТАВНИМ АМАНДМАНИМА

Поводом нацрта уставних амандмана одржана је и дискусија у Огранку наставника Правног факултета СКЈ. Закључено је да се поједина иступања у дискусији коју је организовала Секција наставника, као и у дискусијама на другим скуповима на Факултету, не могу узети као став Огранка. Посебно је одлучено да се пружи подршка прихватању амандмана XXXVI о поновном избору друга Тита за председника СФРЈ.

САДРЖАЈ

Увод — — — — —	205
Др Јован Борђевић: Уводна реч о неким основним политичким и уставноправним питањима уставних промена — — — — —	207
Др Павле Ристић: Нека питања у вези са нацртом амандмана ХХ — — — — —	214
Коста Чавошки: Уставност и право вета — — — — —	220
Др Павле Николић: Председништво СФРЈ, Аутономне покрајине, Савезно извршно веће — — — — —	224
Др Михаило Бурић: Смишљене смутње — — — — —	230
Др Андрија Гамс: Концепција Амандмана: — историјски — промашај, научно — збрка — — — — —	234
Др Војислав Симовић: Нацрти уставних амандмана и нека питања уставно-правног положаја федерације и СР Србије — — — — —	241
Др Војин Димитријевић: Способност одлучивања — — — — —	245
Др Живомир С. Борђевић: Основна питања преображаја нашег друштвено-политичког система — — — — —	248
Др Драгослав Јанковић: Историјско разматрање поводом амандмана XXXII — — — — —	257
Др Радослав Стојановић: Државност Југославије по уставним амандманима — — — — —	261
Мр Бранислава Јојић: Национална једнакост људи, сувереност нација и република — — — — —	266
Др Мирко Мирковић: Ни национална ни националистичка политика — — — — —	271
Др Б. Т. Благојевић: Суштинска питања као подлога садржине предложених амандмана — — — — —	274
Др Радован Павићевић: Криза идеологије — — — — —	282
Др Златија Букић: О неким спорним питањима поводом нацрта амандмана — — — — —	284
Александар Ивић — — — — —	278
Др Драгољуб Каверан: О националном и технолошком, о сусрету или судару — — — — —	292
Мр Будимир Кошутић: Уставни амандмани и сувереност народа — — — — —	300
Др Мирослав Печујлић: За јединство равноправних — — — — —	303
Др Војислав Бакић: Законодавство као средство повезивања — — — — —	309
Мр Влајко Брајић: Рад друштвеним средствима — — — — —	311
Др Радомир Буровић: О јединственом тржишту — — — — —	314
Др Александар Ваџић: Друштвене и теоријске претпоставке расправе о уставним амандманима — — — — —	319
Др Владимир Јовановић: Предузеће основна организација удруженог рада и јединствено тржиште — — — — —	328
Др Стеван Врачар: Тзв. Уставни амандмани су израз друштвене кризе, али нису и излаз из ове кризе — — — — —	333
Др Вера Петрић: Развој интегралног самоуправљања једина могућност напредка и опстанка — — — — —	337
Др Стеван Борђевић: О избору председника републике по амандману XXXVI — — — — —	340
Др Михаило Бурић: Одговор лажном сведоку — — — — —	344
Др Вера Петрић: О једном податку и његовом тумачењу — — — — —	346
Др Александар Балтић: Нека запажања у вези са нацртом уставних амандмана — — — — —	347
Др Драгиш Денковић: Потреба јасних концепција о организовању државе — — — — —	351
Др Владета Станковић: О статусу спољнотрговинских организација — — — — —	353
Данило Баста: Неколико неуставних размисљања — — — — —	356

**ИЗДАЊЕ ЦЕНТРА ЗА ДОКУМЕНТАЦИЈУ И ПУБЛИКАЦИЈЕ
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА**

ДР МИХАИЛО КОНСТАНТИНОВИЋ

ОБЛИГАЦИЈЕ И УГОВОРИ

ЦЕНА 40.—

ДР ВОЈИН ДИМИТРИЈЕВИЋ

**ПРАВО УТОЧИШТА НА ТЕРИТОРИЈИ СТРАНЕ
ДРЖАВЕ (ТЕРИТОРИЈАЛНИ АЗИЛ)**

ЦЕНА 40.—

ДР ДУШАН ЈАКОВЉЕВИЋ

**КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ СЛОБОДА И ПРАВА
ГРАЂАНА У ЈУГОСЛОВЕНСКОМ
КРИВИЧНОМ ПРАВУ**

ЦЕНА 35.—

**НАРУЏБЕ ПРИМА ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ Београд, Булевар
револуције 67, рачун 608-740/2-917-5**

Уредништво АНАЛА моли своје сараднике да рукописе достављају откупце на машини са проредом и са довољно белине са стране. Примљене рукописе Уредништво не враћа.

АНАЛИ ће објавити и, у границама могућности, приказати сваку нову књигу послату на приказ.

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ излазе двомесечно.

Претплата за часопис „Анали Правног факултета у Београду” у 1971. за целу годину износи:

1. За правна лица	Н. дин.	60.—
2. За један примерак	” ”	12.—
3. За појединце	” ”	40.—
4. За један примерак	” ”	8.—
5. За студенте (редовне и ванредне)	” ”	20.—
6. За један примерак	” ”	4.—

Претплата за иностранство износи н. д. 80,00 (USA \$ 6).

Претплату слати на рачун Правног факултета у Београду број 608-740/2-917-5

Уредништво и администрација АНАЛА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
БЕОГРАД — Булевар револуције 67, тел. 341-501